

Rzadkie ptaki lęgowe na Pomorzu w latach 2000–2012

ARKADIUSZ SIKORA, ŁUKASZ ŁAWICKI,
ZBIGNIEW KAJZER, JACEK ANTCZAK,
BOGUSŁAW KOTLARZ

Abstrakt: W niniejszej publikacji zestawiono dane o rzadkich gatunkach ptaków lęgowych w Pomorskim Regionie Ornitologicznym w latach 2000–2012. Omówiono 50 gatunków i jeden podgatunek, dla których liczebność w regionie wyniosła do 100 par lub występowały one na nie więcej niż 10 stanowiskach. Dla 7 gatunków ptaków populacje pomorskie wyróżniają się wysoką liczebnością (ponad 20% populacji krajowej). W tej grupie znajduje się rybitwa czubata *Sterna sandvicensis* (jedyne lęgowisko w Polsce), ohar *Tadorna tadorna* (82% populacji krajowej), ostrygojad *Haematopus ostralegus* (35%), sokół wędrowny *Falco peregrinus* (33%), czeczotka *Carduelis flammea* (30%), pliszka cytrynowa *Motacilla citreola* (28%), rybitwa białowąsa *Chlidonias hybrida* (27%), puchacz *Bubo bubo* (24%) i łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus* (24%). Dla kolejnych 5 gatunków liczebność na Pomorzu wynosiła 15–20% populacji krajowej. Na Pomorzu jest jedno z kilku znanych obecnie w kraju stanowisk łączaka *Tringa glareola*. W siedliskach plaż nadmorskich i na łachach wiślanych występują znaczące populacje sieweczki obrożnej *Charadrius hiaticula* i rybitwy białoczelnej *Sternula albifrons*. Z gatunków szponiastych znajduje się tu istotne lęgowisko rybołowa *Pandion haliaetus* i kani czarnej *Milvus migrans* oraz jedyne nizinne stanowiska orła przedniego *Aquila chrysaetos* i pluszcza *Cinclus cinclus*. W lasach przymorskich spotyka się najwięcej wójcików *Phylloscopus trochiloides* w skali kraju, których część przystępuje tu do lęgów. Po roku 1950 odnotowano na Pomorzu pierwsze współczesne lęgi dla 28 gatunków (w tym aż 19 związanych z siedliskami wodnymi i błotnymi), przy czym 25 z nich wykryto na pobrzeżu, a na pojezierzach 3 gatunki. Tak wyraźna dysproporcja jest zarówno efektem zróżnicowania siedlisk na pobrzeżu Bałtyku, ale również intensywności prowadzenia obserwacji. Gatunkami, które od niedawna gniazdują na Pomorzu i wykazują silny wzrost populacji są: łabędź krzykliwy, rybitwa białowąsa i pliszka cytrynowa. Być może do tej grupy dołączy wkrótce sóweczka *Glaucidium passerinum*, jednak na razie minął zbyt krótki okres od wykrycia pierwszych jej lęgów w regionie, aby nakreślać z dużym prawdopodobieństwem trend zmian populacji. Znacznie wolniej zwiększa się liczebność mewy czarnogłowej *Larus*

melanocephalus. Liczebność wójcika nie wykazuje kierunkowych zmian i silnie waha się w kolejnych latach. Śpiewające i terytorialne samce tego gatunku spotykano w regionie niemal corocznie w okresie 1983–2012, ale lęgi wykryto w tym okresie tylko w 10 sezonach. Wśród rzadkich gatunków, które przestały gniazdować na Pomorzu po roku 1950, jest łącznie 17 taksonów, w tym 12 związanych z siedliskami wodno-błotnymi. W ostatnich kilku-kilkunastu latach nie potwierdzono gniazdowania szeregu gatunków, takich jak: rożeniec *Anas acuta*, szlachar *Mergus serrator*, błotniak zbożowy *Circus cyaneus*, biegus zmienny *Calidris alpina*, batalion *Philomachus pugnax*, kraska *Coracias garrulus* i uszatka błotna *Asio flammeus*. Bardzo niepokojące są trendy spadkowe dla niemal wszystkich siewkowców: od ostrygojada, przez siewczkę obroźną, rycyka *Limosa limosa*, kulika wielkiego *Numenius arquata* po krwawodzioba *Tringa totanus*.

Wstęp

Planowanie strategii działań w nowo powstałym Pomorskim Regionie Ornitologicznym wymaga dobrego rozpoznania stanu liczebności i rozmieszczenia poszczególnych gatunków lub ich grup i wskazanie luk w naszej wiedzy. Pierwszym ważnym krokiem w realizacji tego zadania było podsumowanie wyników liczeń pospolitych ptaków lęgowych w regionie na tle ich sytuacji w kraju w latach 2000–2010 (Chodkiewicz et al. 2012). W niniejszej publikacji zestawiono wszystkie dostępne informacje o rzadkich gatunkach ptaków lęgowych w regionie pomorskim w latach 2000–2012.

Szereg z prezentowanych gatunków ma wysoki status ochronny, np. są zagrożone globalnie (IUCN), stanowią gatunki specjalnej troski w Europie (SPEC), są wymienione w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej (BirdLife International 2004, Wilk et al. 2010), jak również w *Polskiej czerwonej księdze zwierząt* (Głowaciński 2001). Celem niniejszej publikacji jest uporządkowanie informacji o rzadkich gatunkach ptaków gniazdujących na Pomorzu, w celu przygotowania raportów planowanych w przyszłości do publikacji w *Ptakach Pomorza*.

Bieżące porządkowanie i weryfikacja wyników obserwacji będą istotne także z perspektywy przyszłej monografii regionalnej. Dla ułatwienia wymiany informacji o obserwacjach ptaków w regionie przygotowana została platforma internetowa (<http://ztp.home.pl/ptakipomorza/region/kartoteka.htm>), która, mamy nadzieję, przyczyni się do jak najlepszego rozpoznania ptaków regionu Pomorza.

Materiał i jego selekcja

W niniejszym opracowaniu omówiono 50 gatunków i jeden podgatunek, dla których liczebność w regionie wyniosła do 100 par lub występowały one na nie więcej niż 10 stanowiskach w Pomorskim Regionie Ornitologicznym. Wskazane progi liczebności są umowne, a więc uwzględniono również wyjątki interpretacji związane z charakterem rozmieszczenia oraz dynamicznym wzrostem liczebności lub fluktuacjami, które utrudniają ustalenie, czy dany takson kwalifikuje się do

uznania go za gatunek rzadki. Na przykład, rybitwa białowąsa *Chlidonias hybrida*, która w roku 2001 gniazdowała tylko na jednym stanowisku z liczebnością ok. 50 par, obecnie jest kilkakrotnie liczniejsza (patrz niżej).

Ustalono zakres zbieranych danych dla poszczególnych gatunków, uwzględniający specyfikę biologii lęgowej, fenologię okresu lęgowego i możliwość rejestrowania niepełnowartościowych danych dla ptaków w okresie wędrówki. Selekcja materiału odbywała się w oparciu o wybór stwierdzeń spełniających dwa warunki: zalecany okres rejestracji danych i kryteria lęgowości. Pomocne w wyborze odpowiedniego okresu było opracowanie pod redakcją Chylareckiego i in. (2009) oraz doświadczenie własne autorów niniejszego opracowania, umożliwiające skorygowanie terminów i dostosowanie ich do specyfiki fenologii lęgów na Pomorzu. Kryteria lęgowości były zgodne ze stosowanymi w Polskim Atlasie Ornitologicznym (Rohde et al. 2007). Obserwacje były weryfikowane zarówno ze względu na możliwość pomyłki w identyfikacji gatunku, jak również interpretacji kryteriów gniazdowania. W przypadku osiadłego jarząbka *Tetrastes bonasia* czy puchacza *Bubo bubo* nawet pojedyncze stwierdzenia w okresie lęgowym są ważne. Natomiast nie mają wartości stwierdzenia z kwietnia dla drożdżika *Turdus iliacus*, gdyż w tym okresie ptaki śpiewające mogą być spotykane całkiem licznie. W niektórych przypadkach konieczne było zastosowanie kryteriów niestandardowych. Wielokrotne loty z pokarmem rybołowa *Pandion haliaetus* w tym samym kierunku nie były interpretowane, jako noszenia pokarmu dla młodych, gdyż ptaki niełęgowe mogą latać z rybą do stałego miejsca przesiadywania, a nie do gniazda z młodymi.

Uwzględniono zarówno dane publikowane, niepublikowane pochodzące od obserwatorów, jak i dane z list internetowych (np. clanga.com, forum.przyroda.org, kuling.org.pl). W roku 2011 ustalono granice Pomorskiego Regionu Ornitologicznego z sąsiednimi: Wielkopolską i Ziemią Lubuską, a w roku 2013 z Warmią i Mazurami. Zgłoszenia gatunków, których lęgi są weryfikowane przez Komisję Faunistyczną, uzyskały jej akceptację.

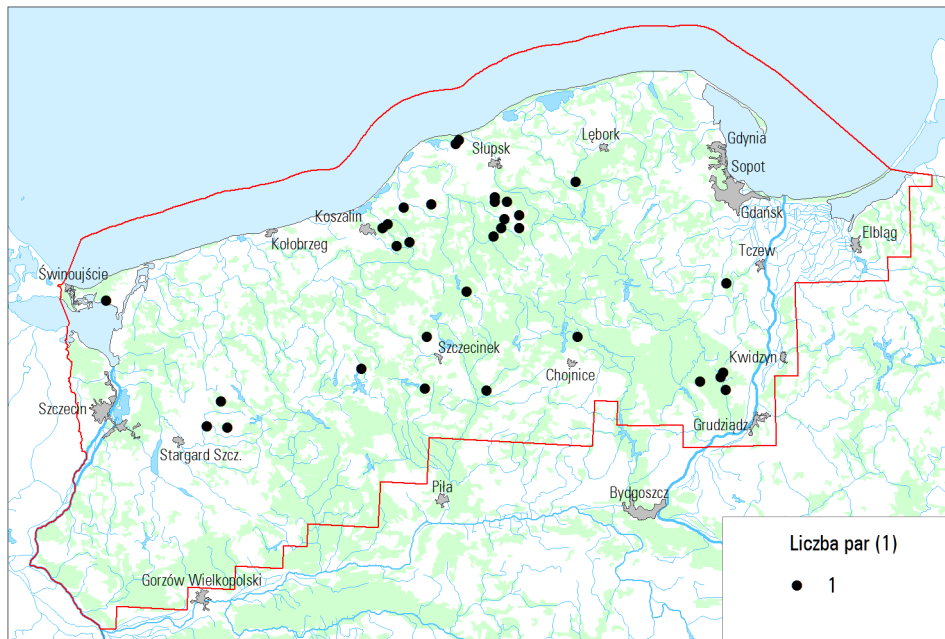
Przegląd gatunków

Dla każdego z gatunków podano ogólną charakterystykę statusu ochronnego i lęgowego na Pomorzu, w tym rozmieszczenie, liczebność i siedliska lęgowe. Przedstawiono również ich sytuację w okresie poprzedzającym analizowany okres, dla części z nich podano podstawowe zalecenia do wyszukiwania stanowisk lęgowych oraz oceniono kompletność materiału, jakim dysponowaliśmy. Część opisów zawiera również dane o szerszej sytuacji gatunku w kraju czy w Europie. Aktualne oceny liczebności dla rzadkich gatunków lęgowych na Pomorzu w latach 2000–2012 znajdują się w tabeli 2.

Łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus*

SPEC –, Zał. I DP, PCKZ –

W latach 2011–2012 liczebność populacji lęgowej na Pomorzu oceniono na 20 par. Przepuszczalnie nie wszystkie stanowiska pomorskie są znane i jest bardziej prawdopodobne, że populacja tego łabędzia wynosi 20–25 par. Występuje w

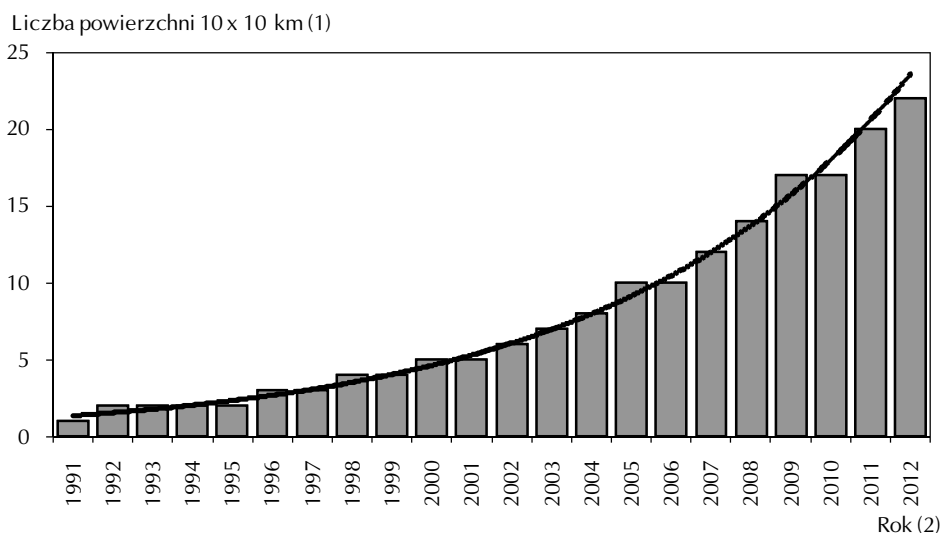
Rys. 1. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych łabędzia krzykliwego na Pomorzu w latach 2007–2012

Fig. 1. Distribution of Whooper Swan breeding sites in Pomerania in 2007–2012. (1) – number of pairs

rozproszeniu w całym regionie (rys. 1), z najliczniejszym skupieniem par lęgowych na Pomorzu Środkowym, na obszarze, który został zasiedlony w pierwszej kolejności, ze stanowiskami zajmowanymi nieprzerwanie od kilkunastu do 20 lat.

Pierwsze lęgi łabędzia krzykliwego na Pomorzu odnotowano w roku 1991 k. Rosnowa (gm. Manowo) i kolejny w roku następnym pod Smardzewem w gm. Sławno (Sikora 1994a). Natomiast w zachodniej części regionu pierwszy lęg stwierdzono na stawach w Dzwonowie (gm. Marianowo) w roku 2000 (Ł. Borek i in.), a we wschodniej części Pomorza w roku 2003 w Ciecholewach k. Starogardu Gdańskiego (T. Mokwa i in.). Od pojawienia się pierwszych lęgów w regionie ma miejsce ciągły wzrost liczebności i areалу lęgowego. W tym okresie liczebność wzrastała 18% rocznie, a wzrost zajmowanego areалу dla kwadratów 10 x 10 km wynosił 15% rocznie (rys. 2).

W dwóch miejscach stwierdzono 3 ptaki dorosłe wodzące młode. Trójkąty tworzyła para łabędzi niemych *Cygnus olor* i dorosły łabędź krzykliwy, który pomagał w wychowaniu młodych, ale nie był rzeczywistym ich rodzicem. Rodziny takie stwierdzono w roku 2009 na bagnie k. Szczerbęcina w gm. Tczew (M. Radziszewski i in.) oraz w roku 2012 na rozlewisku rzeki Łupawy k. Kozina w gm. Czarna Dąbrówka (M. Ziółkowski i in.). W roku 2007 na tym samym stanowisku k. Kozina odnotowano parę mieszaną łabędzia krzykliwego i niemego wodzącą młode (Sikora et al. 2012). Z 34 stanowisk lęgowych znanych w latach 2007–2012 53%

Rys. 2. Kumulatywny wzrost liczby powierzchni 10 x 10 km, na których stwierdzono lęgowe łabędzie krzykliwe na Pomorzu w latach 1991–2012

Fig. 2. Cumulative increase in the number of 10 x 10 km plots, where breeding of Whooper Swans in Pomerania was recorded in 1991–2012. (1) – number of plots, (2) – year

znajdowało się w siedliskach naturalnych, a 47% w siedliskach pochodzenia antropogenicznego. Najliczniej zasiedlane były stawy – 29% i jeziora – 26%.

Przyszłość populacji lęgowej łabędzia krzykliwego w skali Pomorza wydaje się być niezagrażona. Wysokie wskaźniki rozrodu (w 2012 roku najwyższe wartości w sześciu ostatnich latach: 2,4 młodego na parę i 3,6 młodego na parę z sukcesem), dostępność szeregu odpowiednich siedlisk wodnych, jak również skuteczne konkurowanie o miejsca lęgowe z łabędziem niemym wskazują, że populacja tego gatunku będzie nadal wzrastała. Jeśli tempo wzrostu dla lat 1991–2012 utrzyma się przez kolejne lata, to już w roku 2018 jego liczebność w regionie może przekroczyć 50 par.

Szczególnie chętnie zasiedla zbiorniki śródlądowe, w tym sztuczne, np. stawy. W ostatnim czasie są już oznaki zwiększenia tolerancji względem człowieka i gniazdowania w pobliżu zabudowań, czy na intensywnie użytkowanych stawach rybnych. Najbardziej odpowiedni okres do wykrywania par lęgowych może być już od pierwszej połowy kwietnia, a rodzin z pisklętami i potem z młodymi od połowy maja do 10 sierpnia. Kontrole z drugiej połowy sierpnia mogą już dotyczyć ptaków lotnych, które przy ograniczonej zasobności w pokarm, jak również w wyniku przepłoszenia w trakcie polowań mogą przemieszczać się na inne miejsca i samo stwierdzenie lotnych młodych z ptakami dorosłymi nie może być jednoznacznym dowodem na przystępowanie do lęgów na danym stanowisku.

Bernikla kanadyjska *Branta canadensis*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Nowy gatunek lęgowy na Pomorzu. Od roku 2004 gniazduje regularnie w Gdańsku z populacją ocenianą na 1–5 par. Najprawdopodobniej początek kolonizacji miał ścisły związek z uciekinierami z zoo w Gdańsku Oliwie oraz być może z prywatnych hodowli.

Pierwszą próbę lęgu na Pomorzu (i jednocześnie w Polsce) odnotowano w 2004 roku w Parku im. Reagana w Gdańsku Przymorzu – lęg ten uległ stracie na etapie wysiadywania jaj (J. Antczak, L. Iwanowski, W. Półtorak, A. Sikora). W tym samym miejscu w latach 2005–2006 ta sama para wyprowadziła młode, a w roku 2007 w różnych częściach Gdańska (Przymorze, Jelitkowo, Oliwa) do lęgów przystąpiło już pięć par bernikli kanadyjskich – wszystkie te ptaki pochodziły z gdańskiego ogrodu zoologicznego. W roku 2008, ze względu na wyłapanie ptaków i przekazanie ich do zoo, lęgów na wolności nie odnotowano (Meissner & Bzoma 2009). W roku 2009 dwie pary z młodymi odnotowano w Gdańsku Przymorzu oraz jedną w Gdańsku Oliwie, a w latach 2010–2012 w Gdańsku gniazdowały 1–2 pary (S. Kaszak, A. Labudda, W. Meissner, M. Niepomnik, M. Romanowski, M. Zimiński). Drugie stanowisko wykryto na Jez. Somińskim w Borach Tucholskich, gdzie w 2008 roku znaleziono gniazdo z lęgiem (A. Mohr, A. Berg, J. Antczak), ale w kolejnych latach nie potwierdzono tam gniazdowania (J. Antczak). Warto dodać, że na Jez. Przechlewskim w Borach Tucholskich w sezonie 2001 widywano regularnie dwa ptaki, a latem 2000 przebywało tam 13 osobników (I. Jażdżewski; Półtorak & Sikora 2007).

Osobniki z populacji gniazdującej w Gdańsku są sukcesywnie odławiane, jednak nie doprowadziło to do całkowitego zaniku tej populacji (Meissner & Bzoma 2009). W związku z coraz częstszymi obserwacjami osobników zalatujących i zimujących, a także wobec wzrostu zainteresowania hodowców berniklą jako gatunkiem ozdobnym, można się spodziewać wykrycia w przyszłości nowych stanowisk i wzrostu liczebności populacji lęgowej.

Gęsiówka egipska *Alopochen aegyptiaca*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Nowy gatunek lęgowy na Pomorzu. 23.05.2012 na osiedlowym stawie w Gdyni Oksywiu stwierdzono parę z 9 pisklętami (Komisja Faunistyczna 2013). W związku z zasiedleniem i silnym wzrostem populacji tego gatunku w sąsiedniej Brandenburgii (pierwszy lęg w 2003, obecnie 22–25 par; Ryslavy et al. 2011) wielce prawdopodobne jest wykrycie jej lęgów także w zachodniej części Pomorza. W szczególności nad dolną Odrą, gdzie obserwowana jest regularnie w sezonie lęgowym w ostatnich latach (Kajzer et al. 2011), a po niemieckiej stronie Odry w roku 2008 stwierdzono gniazdowanie (Mädlow & Ryslavy 2009).

Ohar *Tadorna tadorna*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ LC

Główne lęgowiska ograniczają się do rejonu Zalewu Szczecińskiego i doliny dolnej Odry w zachodniej części regionu, jezior przymorskich na Wybrzeżu Słowińskim

oraz Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego. Liczebność ohara na Pomorzu w pierwszej dekadzie XXI wieku ocenić można na 95–120 par, co stanowi około 80% krajowej populacji.

W roku 2004 podczas inwentaryzacji gatunku przeprowadzonej na Pomorzu Zachodnim wykazano 58–67 par na 23 stanowiskach (Kajzer & Ławicki 2005). Najliczniej występował w dolinie dolnej Odry (34–40 par) oraz w rejonie Zalewu Szczecińskiego (22–25 par). Poza tymi dwoma obszarami pojedyncze pary stwierdzono na jez. Miedwie oraz na odstojnikach cukrowni w Stargardzie Szczecińskim–Kluczewie (Kajzer & Ławicki 2005). W roku 2008 w dolinie dolnej Odry wykazano 19–24 par ohara (Ławicki et al. 2009), jednak mniejszą liczebność w stosunku do roku 2004 należy tłumaczyć raczej sezonowymi fluktuacjami zależnymi m.in. od warunków wodnych, niż rzeczywistym spadkiem liczebności. Podczas inwentaryzacji Zalewu Szczecińskiego wraz z deltą Świny w roku 2010 wykazano 24–38 par (S. Guentzel, Ł. Ławicki, M. Jasiński, Z. Kajzer, D. Marchowski, M. Sołowiej, A. Staszewski, K. Drab) i kolejne 4–5 par w roku 2012 na Zalewie Kamieńskim (D. Marchowski, J. Kaliciuk). Nowe stanowisko lęgowe wykryto w roku 2009 na odstojnikach cukrowni w Gryficach, gdzie w lipcu obserwowano samicę z pisklętami (P. Zientek). Ponadto prawdopodobnie lęgowe ptaki widywano pod Kołobrzegiem w latach 2011–2012: 6–8 os. na jez. Resko Przymorskie i 1–2 pary na stawach w Głowaczewie koło Dźwirzyna (M. Barcz, M. Jasiński, S. Guentzel, Z. Kajzer, Ł. Ławicki). W środkowej części Pomorza ohar gniazduje na większości jezior przymorskich, a jego liczebność na początku XXI wieku oceniano na 18–25 par, w tym po 5–10 par na jez. Gardno i Łebsko (Antczak & Mohr 2006; dane Słowińskiego PN). Obserwacje z lat 2004–2012 znad Zatoki Gdańskiej wskazują na występowanie tam już tylko ok. 10 par (Kośmicki et al. 2010a, b), w tym do 4 par z lęgami przy ujściu Redy (M. Ściborski, A. Kośmicki, S. Bzoma, M. Zimiński i in.) i na Zalewie Wiślanym w 2012 – 10–12 par (P. Zięcik, S. Bzoma, A. Janczyszyn, G. Bela). Nowe stanowisko na Pomorzu Gdańskim wykryto na stawie w Pszczółkach pod Pruszczem Gdańskim, gdzie w latach 2011–2012 gniazdowały 1–2 pary (P. Zięcik, P. Rydzkowski), a w latach 2002 i 2010 widziano parę na stawach k. Lubiszewa Tczewskiego w pow. tczewskim (A. Sikora).

Dawniej gatunek ten na Pomorzu był znacznie mniej liczny, a wzrost liczebności i kolonizacja nowych terenów przypadła na lata 1970–2000 (Sikora 2007a). Pierwsze informacje o gniazdowaniu ohara na Pomorzu Zachodnim pochodzą z lat 1920. z rejonu Kamienia Pomorskiego (Robien 1928), gdzie w latach 1979–1992 na Zalewie Kamieńskim gnieździło się 5–11 par (Staszewski & Kaliciuk 1995). Kolonizacja dolnej Odry miała miejsce pod koniec lat 1970. (Dittberner & Dittberner 1986), a w latach 1990. populację szacowano na 15–20 par (R. Czeraszewicz, M. Kalisiński). W latach 1995–1996 w rejonie Zalewu Szczecińskiego występowało 50–60 par (Wysocki 1996, Kaliciuk & Staszewski 1997). Pod koniec lat 1960. zaczął gniazdować nad jeziorami przymorskimi na wybrzeżu środkowym (Bednorz 1983). Pod koniec lat 1980. lęgo się tam do 15 par (Górski 1991), a na przełomie XX i XXI wieku około 20–25 par (J. Antczak, B. Kotlarz). Najdawniejszym miejscem rozrodu oharów jest Półwysep Helski, gdzie lęgi stwierdzono w początkach XX wieku (Tomiałojć 1990). W latach 1980. i 1990. nad

Zatoką Gdańską gniazdowało 20–30 par (Sikora et al. 1994, Tomiałojć & Stawarczyk 2003), ale pod koniec XX wieku pozostało 10–20 par (Sikora 2007a). W latach 1990. do 10 par występowało też na Zalewie Wiślanym (Tomiałojć & Stawarczyk 2003).

W ostatniej dekadzie populację ohara w rejonie Zalewu Szczecińskiego, nad dolną Odrą i na Wybrzeżu Słowińskim można uznać za stabilną, natomiast populacja występująca nad Zatoką Gdańską zdaje się zanikać. Wpływ na to może mieć zwiększona presja turystyczna (w szczególności sporty wodne), ograniczenie ilości potencjalnych miejsc lęgowych wskutek zabudowy brzegów oraz niski sukces lęgowy spowodowany drapieżnictwem (Sikora 2007a).

Świstun *Anas penelope*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ CR

Jedyny przypadek lęgu świstuna na Pomorzu w XXI wieku odnotowano w roku 2009 na Płw. Rów na Zalewie Szczecińskim pod Wolinem, gdzie 14.06. obserwowano samicę wodzącą 3 pisklęta (van Dijk 2011).

W pierwszej połowie XX wieku sporadyczne lęgi świstuna na Pomorzu stwierdzano na jez. Drużno i pod Gdańskiem, a w latach 1929–1930 i 1933 prawdopodobnie lęgowe ptaki obserwowano na jednej z wysp jez. Dąbie pod Szczecinem (Tomiałojć 1990). Doniesienia o możliwości gniazdowania świstuna na Pomorzu w XX wieku często były oparte jedynie na obserwacjach ptaków dorosłych w sezonie lęgowym (Tomiałojć 1990, Osiejuk et al. 1993), choć w kilku przypadkach obserwowano także zaniepokojone samice: 19.06.1972 na jez. Łebsko, wiosną 1984 na jez. Jamno oraz w roku 1986 w rez. Parnowo k. Koszalina (Bednorz 1983, Antczak 1991a, b). Pewne lęgi świstuna na Pomorzu w okresie powojennym XX wieku stwierdzono tylko 3 razy: 18.05.1970 znaleziono gniazdo na jez. Świdwie pod Szczecinem (Noskiewicz et al. 1988), w roku 1978 obserwowano samicę wodzącą młode na Jez. Karsiańskim pod Chojnicami (J. i P. Kozłowscy w: Tomiałojć 1990) i 22.06.1992 stwierdzono rodzinę na jez. Drużno (C. Nitecki w: Tomiałojć & Stawarczyk 2003).

Przypuszczalnie nadal będzie gatunkiem tylko sporadycznie lęgowym na Pomorzu, jak i w całym kraju, ze względu na położenie z dala od zwartego arealu lęgowego tego gatunku w Europie (Górski & Nowakowski 2007). Świstun w porze lęgowej jest obserwowany na Pomorzu dość regularnie (obs. własne), jednak sama obecność ptaków nie jest wystarczającą przesłanką do uznania ich jako prawdopodobnie lęgowych. Warto jednak poświęcić takim ptakom więcej czasu i uwagi, co w niektórych przypadkach może przyczynić się do uzyskania potwierdzenia ich lęgowości.

Hełmiatka *Netta rufina*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ LC

W latach 2000–2012 gniazdowanie hełmiatek na Pomorzu stwierdzono jedynie pod Policami, gdzie w maju–czerwcu 2007 roku obserwowano parę z 2 pisklętami, a w roku 2008 parę z 1 pisklęciem oraz drugą parę, której gniazdowania nie potwierdzono (Kajzer 2010). W latach 2009–2011 nie uzyskano dowodów gniazdowania na tym stanowisku pomimo obserwacji pary ptaków w okresie od

5.05. do 25.06.2009 (Z. Kajzer i in.) i pojedynczych samców 27.05.2010 (Z. Kajzer) oraz 23–25.04.2011 (M. Kowalewski). W sezonie 2012 hełmiatek już tam nie zaobserwowano.

W zachodniej części regionu pojedyncze ptaki lub pary spotykane były kilkakrotnie w sezonie lęgowym w latach 2001–2011 (Kajzer et al. 2005, 2011; M. Barcz, Ł. Borek, P. Chara, S. Guentzel, Ł. Ławicki, Z. Kajzer). Ponadto 2 samce i 2 samice obserwowano od 14.05. do 5.06.2011 na stawach hodowlanych w Dobiegniewie (M. Duda). Zastanawiający jest aktualny status hełmiatki na Zalewie Wiślanym, skąd brakuje doniesień o pewnych lęgach w ostatnich 20 latach. 24.05.2002 stwierdzono tam parę (Cenian & Sikora 2003), a 29.05.2003 obserwowano 3 samce i 1 samicę w kolonii śmieszki *Chroicocephalus ridibundus* (T. Mokwa). 8–9.06.2005 na północnym brzegu zalewu między Krynica Morską a ujściem Wisły Królewickiej stwierdzono 58 hełmiatek (49 samców i 9 samic), w tym jedną samicę zaniepokojoną, której zachowanie wskazywało na prawdopodobne gniazdowanie (T. Mokwa, P. Stępniewski). W sezonach lęgowych 2006–2011 regularnie obserwowano od 6 do 28 ptaków między Przebrmem a ujściem Wisły Królewickiej oraz nie corocznie do 4 samców w rejonie ujścia Cieplicówki (T. Mokwa). W sezonie lęgowym 2012 dokonano na Zalewie Wiślanym kilku obserwacji 1–6 ptaków (T. Mokwa, M. Goc, P. Zięcik i in.). Obserwacje te wskazują, że hełmiatka może nadal gnieździć się na tym akwenie.

Pierwszy przypadek lęgu hełmiatki na Pomorzu odnotowano w roku 1972 na jez. Gardno, gdzie 3.06. znaleziono gniazdo (Bednorz 1983). W czerwcu 1980 stwierdzono lęg w Zatoce Elbląskiej na Zalewie Wiślanym (C. Nitecki, L. Iliszko w: Tomiałojć 1990), gdzie w latach 1981–1993 miały gniazdować 1–2 pary (Goc & Iliszko 1993), a w latach 1980. jedna para na stawie świetlnej na Zalewie Wiślanym (M. Goc w: Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Skrajnie nieliczna i rozproszona populacja hełmiatki w Polsce utrzymuje się od lat 1980. na dość stałym poziomie 15–20 par pomimo efemeryczności niektórych stanowisk (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Bukaciński 2007).

Podgorzałka *Aythya nyroca*

IUCN NT, SPEC 1, Zał. I DP, PCKZ EN

Jedynym stanowiskiem podgorzałki na Pomorzu jest aktualnie jez. Drużno. W roku 2002 obserwowano tam pojedynczego ptaka i po kilku latach parę w maju 2008 w kolonii śmieszki w południowej części jeziora przy ujściu rzeki Dzierzgoń, jednak nie potwierdzono gniazdowania. W latach 2009–2012 do lęgów przystępowały po 2 lub 3 pary (Nitecki 2012; C. Nitecki).

Na Pomorzu już dawniej podgorzałka była bardzo nielicznie lęgowym ptakiem (Tomiałojć 1990), jedynym miejscem liczniejszego gniazdowania było jez. Drużno (Tischler 1941). W roku 1940 liczniej stwierdzono ją tylko na jez. Dąbie pod Szczecinem (Tomiałojć 1990). Od lat 1960. notowano jej lęgi wyjątkowo, np. w roku 1968 nad jez. Łebsko (Bednorz 1983) i w 1989 na jez. Drużno (Nitecki 2012). Powrót podgorzałki na jez. Drużno nastąpił po prawie dwudziestoletniej przerwie (Nitecki 2012).

Po silnym regresie podgorzałki w latach 1990. i na początku XXI wieku, kiedy populację krajową oceniono na 30–40 par (Wieloch & Stawarczyk 2007), niespodziewanie nastąpił wzrost liczebności i powrót na dawniej zajmowane lęgowiska. Izolowane stanowisko na jez. Drużno z niską liczbą par raczej nie daje perspektyw na rozprzestrzenianie się tego gatunku na Pomorzu. W szczególności należy zwrócić uwagę na akweny eutroficzne, na których występują kolonie lęgowe śmieszki, chętnie zasiedlane przez podgorzałki (Stawarczyk 1995).

Edredon *Somateria mollissima*

SPEC^E, Zał. I DP –, PCKZ –

Lęg jednej pary stwierdzono w latach 2011–2012 w Porcie Północnym w Gdańsku. W czerwcu 2011 obserwowano wysiadującą samicę, jednak ostatecznie lęg zakończył się stratą (S. Bzoma, J. Typiak). W czerwcu 2012 stwierdzono samicę wodzącą początkowo 4, a następnie 3 pisklęta, które w lipcu obserwowano już w pełni wyrosnięte (P. Zięcik, M. Ściborski).

Wykryte lęgi edredona w Gdańsku są odpowiednio drugim i trzecim przypadkiem gniazdowania tego gatunku na Pomorzu i w kraju. Dotychczas jedyny lęg potwierdzono w roku 1997 w ujściu Wisły Śmiałej w Gdańsku Górkach Wschodnich. Przez cały okres lęgowy obserwowano tam do 3 samic i 2 dorosłych samców, wielokrotnie tokujących, a ostatecznie znaleziono skorupę świeżo zrabowanego przez drapieżnika jaja edredona (Czyżak 2001).

Zakończony sukcesem lęg w Porcie Północnym w Gdańsku w roku 2012 może być zaczątkiem populacji lęgowej nad Zatoką Gdańską. Przypuszczenie to potwierdza fakt, że gatunek ten charakteryzuje się silnym przywiązaniem samic do miejsc wyklucia, a ponadto znane są przypadki spektakularnego rozwoju populacji lęgowej na nowych terenach, np. nad Morzem Czarnym (Hagemeijer & Blair 1997).

Szlachar *Mergus serrator*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ EN

Ostatnie lęgi szlachara na Pomorzu odnotowano przy ujściu Redy w roku 2000 (Wójcik et al. 2002). W latach 2000–2003 na Jeziorach Wdzydzkich spotykano od 3 do 5 samic w tym w 3 miejscach zaniepokojone ptaki w roku 2002, a na Jeziorach Raduńskich obserwowano do 2 samic. Na pobliskich Pojezierzach: Mazurskim i Suwalskim ostatnie lęgi spotkano na początku lat 1990. (Sikora 2012).

W pierwszej połowie XX wieku na Pomorzu stwierdzono 7 stanowisk lęgowych szlachara skupionych w środkowej części regionu na jeziorach: Betyń, Bobięcińskie, Głębokie, Jasień, Lubie, Skotawskie Duże i Żukowskie (Tomiałojć 1990 za: Oldenburg 1933; Robien 1928, 1935). Przez kilkadziesiąt kolejnych lat nie potwierdzono gniazdowania w regionie i dopiero w latach 1980–2000 wykryto lęgi na 5 stanowiskach, a na kolejnych 3 wykazano gniazdowanie prawdopodobne (wykaz stanowisk w: Sikora 2012). W pierwszej połowie lat 1990. na kluczowych lęgowskich krajowych liczba samic wyniosła 25–34 na Jeziorach Wdzydzkich i 16–23 samic na Jeziorach Raduńskich. W latach 2001–2003 populacja gatunku zmniejszyła się na tych jeziorach do odpowiednio: 5 i 2 samic, a potem szlachar wycofał się z obu tych lęgowskich (Sikora 1996a, 2012).

Zanik populacji lęgowej szlachara był spowodowany kilkoma czynnikami: drapieżnictwem, presją ludzi i eutrofizacją wód. Izolowana i mała populacja gatunku na Pomorzu ma nikłe szanse na odbudowanie z powodu niewielkich możliwości jej zasilania przez ptaki z innych lęgów położonych wokół Bałtyku, gdzie gatunek również jest w regresie (Sikora 1997, 2012).

Najbardziej odpowiednim okresem do wykrywania par jest pierwsza połowa maja, kiedy ptaki tokują na wodzie w pobliżu przyszłych miejsc lęgowych. Drugim okresem, kiedy można potwierdzić gniazdowanie, jest lipiec.

Jarząbek *Tetrastes bonasia*

SPEC –, Zał. I DP, PCKZ –

Status jarząbka na Pomorzu jest niejasny. Poza jedynym lęgowiskiem w Drawieńskim Parku Narodowym był stwierdzany wyjątkowo. Liczebność populacji na Pomorzu najprawdopodobniej nie przekracza 20 par.

Niewielka populacja szacowana na 5–10 par została wykryta w Drawieńskim PN (Jermaczek & Gawroński 2003). Pojedynczego ptaka widziano tam ostatnio 15–16.01.2012 koło miejscowości Zatom w dolinie Drawy (L. Kuczyński). Ponadto w latach 2000–2012 dokonano 7 obserwacji pojedynczych osobników: w Puszczy Goleniowskiej (2001), dwukrotnie na wyspie Uznam pod Świnoujściem (2001, 2006), w Lasach Dębnieńskich (2004) (Kajzer et al. 2005, 2011, Ławicki et al. 2009). W 2000 roku na terenie Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego obserwowano pojedynczego osobnika, a w innym miejscu znaleziono tropy (D. Ożarowski). Podczas inwentaryzacji w 2008 roku w całej ostoi Bory Tucholskie nie wykazano jego obecności (Guentzel & Ławicki 2009), ale 1.11.2011 stwierdzono jednego ptaka w Borzechowie pod Starogardem Gdańskim (M. Faber).

Dawniej występował znacznie liczniej niż obecnie. Pierwsze sygnały dotyczące spadku jego populacji pochodzą z drugiej połowy XIX wieku, np. co najmniej do 1870 roku występował w lasach Pomorza Środkowego pod Szczecinkiem, Bytowem i Koszalinem. W latach 1945–1983 odnotowano zaledwie 4 stanowiska (Tomiałojć 1990) i kolejne 9 w latach 1985–1999, w tym 5 w strefie Pobrzeża Gdańskiego i 4 na Pomorzu Zachodnim (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Kajzer et al. 2005, Sikora et al. 2007). W latach 1994–2000 w sąsiedniej Brandenburgii w dwóch rejonach oddalonych od polskiej granicy o ok. 50 i 100 km wpuszczono ponad 300 jarząbków (ABBO 2001). Nie można więc wykluczyć, że stwierdzenia z zachodniej części Pomorza dotyczyły właśnie tych przemieszczających się ptaków.

Krótkotrwała aktywność głosowa i bardzo rozproszone występowanie utrudnia wykrywanie jarząbka w rozległych lasach Pomorza. Podczas obserwacji (zwykle w locie) może być mylony ze słonką *Scolopax rusticola*. W takich wątpliwych sytuacjach zaleca się ponowne skontrolowanie stanowiska, najlepiej z zastosowaniem stymulacji głosowej w okresie toków wiosennych od końca marca do połowy kwietnia (Bonczar 2009).

Perkoz rdzawoszyi *Podiceps grisegena*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Główny obszar gniazdowania znajduje się w zachodniej części regionu: na Pojezierzu Ińskim, w okolicach Stargardu Szczecińskiego, na Pojezierzu Myśliborskim oraz wokół rezerwatu Świdwie. W roku 2005 podczas inwentaryzacji na Pomorzu Zachodnim wykazano 142–145 par na 68 stanowiskach, ale w roku 2007 już tylko 59–63 pary na 34 stanowiskach, co oznacza prawie 60% spadek liczebności (Ławicki et al. 2007). Najliczniej w tym okresie zasiedlał stawy rybne Dzwonowo (23 pary), jez. Świdwie (10 par), stawy w Malińcu pod Reskiem (10 par), śródpolne oczka w Będargowie pod Szczecinem (6–7 par), Solne Bagno pod Kołobrzegiem (5–6 par), Międzyodrze (5 par), śródpolne rozlewisko w Białęgach (4 pary) oraz stawy w Połchowie (4 pary) (Ławicki et al. 2007). Na środkowym i wschodnim Pomorzu gatunek ten występuje skrajnie nielicznie i w znacznym rozproszeniu (Antczak & Mohr 2006, Sikora et al. 2007). W środkowej części regionu pojedyncze pary stwierdzano m.in. w okolicach Sianowa, Gościna, Karlina, Charzyna, Koronowa, Żelek, Złakowa czy na jez. Trzynik Duży (Antczak & Mohr 2006; J. Antczak, B. Kotlarz, L. Smyk, P. Zaborowski). Na Pomorzu Gdańskim stanowiska są bardzo nieliczne, np. w Gdańsku pozostały obecnie tylko 1–3 pary, które w ostatnich latach zajmowały 4 stanowiska (L. Iwanowski, A. Sikora, J. Typiak) i w roku 2011 jedna para na jez. Krąg k. Starogardu Gdańskiego (J. Antczak, R. Pipczyński). Ponadto po dwie pary na 3 stanowiskach stwierdzono w latach 2004 i 2006 na Wysoczyźnie Elbląskiej (Sikora 2007b). Na rozległych obszarach brak jest jakichkolwiek stanowisk, np. w roku 2008 w Borach Tucholskich mimo kontroli wszystkich potencjalnych siedlisk nie stwierdzono gniazdowania (Guentzel & Ławicki 2009).

Wydaje się, że pomorska populacja perkoza rdzawoszyjego na początku XXI wieku oscylowała wokół 100 par, jednak obecnie jest mniej liczna. Gatunek ten charakteryzuje się niestałością zajmowania stanowisk i silnymi fluktuacjami liczebności. Ponadto może występować na niewielkich, okresowych rozlewiskach, które niejednokrotnie są pomijane podczas pobieżnych kontroli. Z tego względu ocena liczebności w skali regionalnej jest utrudniona, gdyż wymaga skontrolowania większości potencjalnych siedlisk na dużym obszarze i najlepiej w jednym sezonie lęgowym.

W ostatnich latach pomorska populacja perkoza rdzawoszyjego zdaje się zanikać. Zmniejszyła się nie tylko jego liczebność, ale wykazano również zdecydowane wycofanie się gatunku z wielu stanowisk. W latach 1985–1993 był to gatunek umiarkowanie rozpowszechniony w skali regionu, a w jego części południowo–zachodniej nawet szeroko rozpowszechniony (Sikora et al. 2007). Natomiast obecnie występuje lokalnie na rozproszonych stanowiskach (Antczak & Mohr 2006, Ławicki et al. 2007). Na pięciu głównych stanowiskach w zachodniej części Pomorza liczebność spadła drastycznie z 110–115 par w połowie lat 1990. do 21 par w roku 2005 i zaledwie 10 par w roku 2007 (Ławicki et al. 2007). Zanikło również szereg stanowisk w części środkowej regionu i na Pomorzu Gdańskim (J. Antczak, B. Kotlarz, A. Sikora), np. w rezerwacie Pamowo pod Koszalinem do roku 1990 gniazdowało regularnie 4–12 par (Antczak 1991b, 2006). Na jez. Družno,

gdzie ok. 1930 roku stwierdzono 50–70 par (Tischler 1941), liczebność spadła do kilkunastu par w latach 1970. (Gromadzki & Nitecki 1976), a ostatnie lęgi 2–3 par odnotowano w latach 1996–1998 (C. Nitecki).

Spadek liczebności u tego gatunku obserwowany jest w ostatnich latach w całej Polsce (np. Chmielewski et al. 2005, Wójciak et al. 2005, Witkowski & Orłowska 2012), a jego przyczyny są słabo rozpoznane i tłumaczone najczęściej wzmożoną presją introdukowanych ssaków drapieżnych i/lub pogorszeniem warunków siedliskowych (Ławicki et al. 2007).

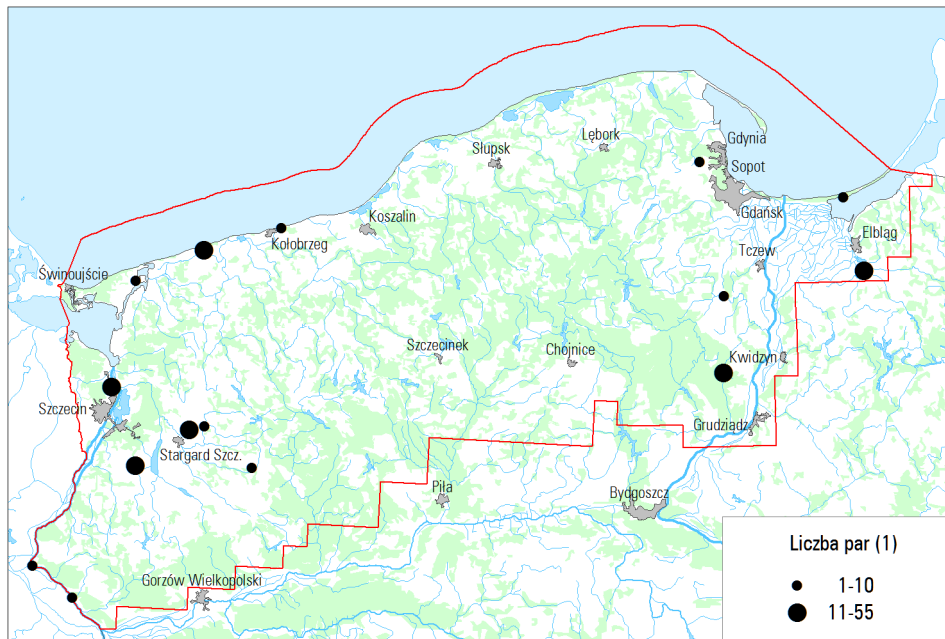
Zausznik *Podiceps nigricollis*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Rozmieszczenie zausznika w regionie jest bardzo nierównomierne, aktualnie ograniczone zaledwie do około 10 izolowanych stanowisk w zachodniej i wschodniej części Pomorza (rys. 3). Na przeważającym obszarze regionu gatunek ten nie występuje, lub stanowiska zajmowane są efemerycznie (Antczak & Mohr 2006, Ławicki et al. 2007; por. Sikora et al. 2007). Najpełniejsze dane z roku 2008 pozwoliły ocenić populację na Pomorzu na 107 par na 8 stanowiskach, w tym 50 par na Pomorzu Zachodnim, 35 par w Borach Tucholskich i 22 pary na jez. Drużno (Guentzel & Ławicki 2009, Ławicki et al. 2009, Sowa 2010; Z. Kajzer, M. Jasiński, Ł. Ławicki, C. Nitecki).

Podczas inwentaryzacji na Pomorzu Zachodnim na 5 stanowiskach stwierdzono 57–60 par w roku 2005 i 66–76 par w roku 2007, w tym: stawy w Będgoszczy (25 par w 2005 r., ale w roku 2007 brak kolonii), rozlewisko w Pogorzeliczy (15–20 par), rozlewisko w Policach (14 par w 2005 r., choć w roku 2007 aż 50–55 par), stawy w Reczu (1 para) oraz stawy Dzwonowo (0–1 para) (Ławicki et al. 2007). Efemeryczne stanowiska notowano również w innych miejscach, np. nad dolną Odrą 2–3 pary w roku 2004 na Kostrzyneckim Rozlewisku i 10 par w roku 2008 pod Kłosowem (Ławicki et al. 2009), w Kicku pod Stargardem Szczecińskim – 12 gniazd w roku 2008 (Sowa 2010), czy na Zalewie Kamieńskim – para z młodymi w 2012 roku (D. Marchowski, J. Kaliciuk). W środkowej części regionu gniazdowanie odnotowano ostatnio tylko na Solnym Bagnie pod Kołobrzegiem – jedna para z młodymi w latach 1999–2001 (Kościów & Ratajczyk 2006; P. Zaborowski). Na wschodzie regionu regularnie gniazduje na jez. Udzierz w Borach Tucholskich do kilkadziesiątu par, np. 30 par w roku 2008 i 18 par w 2012 roku (Guentzel & Ławicki 2009; A. Kośmicki, P. Rydzkowski, S. Bzoma) oraz na jez. Drużno – 14–30 par w latach 2008–2012 (C. Nitecki). Efemeryczne lęgi odnotowano na rozlewisku Kochanki w Starogardzie Gdańskim – para w 2004 i 2011 roku (C. Wójcik), rozlewisku w Bojanie w pow. wejherowskim – 2 pary z młodymi w roku 2000 (D. Ożarowski) oraz na Zalewie Wiślanym – para w 2012 roku (P. Zięcik).

Liczebność zausznika na poszczególnych stanowiskach może ulegać dużym wahaniom nawet w ciągu kilku lat, co jest charakterystyczne dla tego gatunku. Na rozlewisku w Policach notowano wahania od 5–6 do 50–55 par w latach 2005–2012, a na rozlewisku w Pogorzeliczy w latach 1989–2012 gniazdowało od 4 do 30 par (Ławicki et al. 2007; Z. Kajzer, M. Jasiński) i podobnie na jez. Drużno – 7–30 par w latach 2001–2012 (C. Nitecki). Jednak w dłuższej skali czasowej w pomorskiej

Rys. 3. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych zausznika na Pomorzu w latach 2000–2012
Fig. 3. Distribution of Black-necked Grebe breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

populacji zanotowano obniżenie liczebności i opuszczenie wielu dawniejszych stanowisk. Być może ma to związek z zanikiem wielu kolonii śmieszek, w których zausznik chętnie gniazduje (Ławicki et al. 2007; dane własne). W latach 1985–1993 odnotowano w regionie ponad 25 pewnych stanowisk zausznika (Sikora et al. 2007; dane własne), gdy obecnie tylko ok. 10. Zanikły lęgowiska m.in. na stawach w Będgoszczy pod Pyrzycami (25–50 par w latach 2003–2005), stawach Dzwonowo pod Stargardem Szczecińskim (15–32 pary w latach 2000–2002), jez. Świdwie (5–10 par w latach 1996–1997), osadnikach w Policach (2–22 pary w latach 1990–1999) czy w rez. Parnowo pod Koszalinem (1–5 par w latach 1983–1988) (Staszewski & Czeraszewicz 2000, Wysocki & Marchowski 2003, Antczak 2006, Ławicki et al. 2007, Jasiński & Staszewski 2013). Dawniej na Pomorzu był jeszcze liczniejszy, gdyż w latach 1920. kolonie powyżej 100 par istniały na Zalewie Wiślanym oraz jeziorach Łębsko i Drużno (Robien 1928, Dobbrick 1937, Tischler 1941).

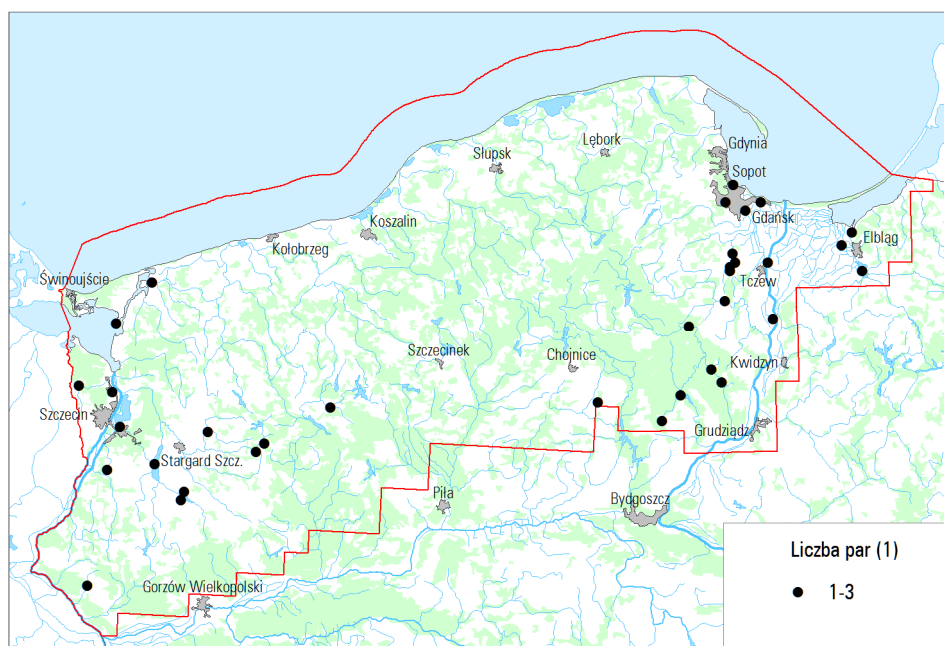
Bączek *Ixobrychus minutus*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ VU

Wiedza o rozmieszczeniu i liczebności bączka w regionie jest powierzchowna, m.in. ze względu na brak specjalnych kontroli i trudności w wykrywaniu tego skrytego gatunku. Większość stanowisk stwierdzono w zachodniej, południowej i wschodniej części regionu (rys. 4), natomiast brak lęgowisk na środkowym Pomorzu (por. Sikora et al. 2007). Aktualnie stwierdzony na około 40 stanowiskach, z populacją

szacowaną na 40–70 par. Jednak ocena ta jest zapewne niepełna, gdyż wiele potencjalnych siedlisk nie zostało objętych specjalnymi kontrolami, w tym niewielkie zbiorniki w krajobrazie rolniczym czy na peryferiach miast, gdzie w ostatnich latach wykryto kilka nowych stanowisk.

Na początku XXI wieku występowanie bączka wykazano w 14 ostojach ptaków na Pomorzu, z łączną oceną 20–48 par (Wilk et al. 2010), choć szacunek populacji w ostoi Lasy Puszczy nad Drawą (5–10 par; Mrugasiewicz & Południowski 2010) jest niepewny i wymaga weryfikacji (M. Południowski). Największą populację wykryto w Borach Tucholskich, gdzie w roku 2008 stwierdzono 5–8 par (Guentzel & Ławicki 2009) na jeziorach: Mątasek, Kałębie, Mukrz i Bładzimskie oraz na rozlewisku Wdy przy moście na drodze z Borzechowa do Osowa (G. Bela, A. Kośmicki, D. Marchowski, C. Wójcik). Ponadto dwa samce odnotowano w roku 2010 na jez. Tuchółka pod Tucholą (K. Kajzer, W. Sobociński). Liczniejszy wydaje się być w okolicach Stargardu Szczecińskiego, gdzie został odnotowany na jeziorach Miedwie i Płoń (po 2 samce w roku 2007), jez. Ukiemica (3 samce w 2009 roku) i na stawach Dzwonowo (samiec w roku 2012) (Kajzer et al. 2011; R. Kruszyk, Z. Kajzer, M. Jasiński, M. Sołowiej). Kilkanaście stanowisk wykazano w latach 2006–2012 na Pomorzu Gdańskim. W Gdańsku i okolicy wykryto na 6 stanowiskach – Optyw Motławy, Olszynka, Przymorze, Jasień (Wróbla Staw), Wiślinka i w Górkach Zachodnich (G. Neubauer, R. Adamowicz, A. Kośmicki, M. Niepomnik, A. Sikora, K. i M. Skakuj, M. Zimiński). Kolejne stanowiska stwierdzono na Pojezierzu Starogardzkim: w 2006 roku w Sobowidzu, gm. Trąbki Wielkie (P. Zieliński) oraz w

Rys. 4. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych bączka na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 4. Distribution of Little Bittern breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

roku 2009 w Szczerbęcynie i na jez. Damaszka, gm. Tczew, w Mariance, gm. Skarszewy i na rozlewisku Kochanki w Starogardzie Gdańskim (P. Zieliński), a w latach 2006–2007 na starorzeczu Wisły w m. Kuchnia, gm. Gniew (T. Mokwa). Na Żuławach Wiślanych pojedyncze pary lub samce stwierdzono w Borętach Pierwszych, gm. Lichnowy (T. Mokwa), nad Nogatem koło Jazowej (G. Bela, B. Więckowska), w rejonie ujścia Nogatu i na Zatoce Elbląskiej (para z młodymi w 2012 roku; T. Mokwa) i jez. Drużno (C. Nitecki). Ponadto w latach 2004–2012 po 1–2 pary/samce stwierdzono w zachodniej części regionu na jeziorach: Świdwie, Dąbie, Wełtyńskie, Mieszkowickie, Czertyń, Bytowskie, na Zalewach Szczecińskim i Kamieńskim, odstojnikach w Policach i koło Złocieńca (Ławicki et al. 2009, Kajzer et al. 2011, Jasiński & Staszewski 2013; M. Jasiński, D. Marchowski, P. Stańczak, A. Staszewski).

Również pod koniec XX wieku bączek występował na Pomorzu w dużym rozproszeniu, co ilustruje mapa jego stanowiska z lat 1985–1993 (Sikora et al. 2007). Natomiast dawniej, liczniej zasiedlał niektóre stanowiska, np. jez. Drużno, jez. Świdwie, Zalew Wiślany czy dolinę dolnej Odry (Tischler 1941, Ruthke 1951, Karczewski 1953, Noskiewicz et al. 1988).

Kania czarna *Milvus migrans*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ NT

Jeden z rzadszych gatunków szponiastych w regionie z populacją ocenioną na 50–75 par. Rozmieszczony w dużym rozproszeniu, ze skupieniem na Pomorzu Zachodnim, w jego części zachodniej i południowej. Zarówno rozpowszechnienie jak i liczebność populacji w regionie zmniejsza się z zachodu na wschód. Najliczniej zasiedla zachodnią część regionu, np. w Dolinie Dolnej Odry 7–9 par w latach 2002–2008 (Ławicki et al. 2009), w Ostoi Ińskiejskiej 8 par w roku 2008 (Tracz et al. 2009), w Ostoi Drawskiej 4–9 par w roku 2010 (D. Marchowski i in.) i w Lasach Puszczy nad Drawą 3–5 par w latach 2004–2009 (Mrugasiewicz & Południowski 2010). W Ostoi Witnicko-Dębnińskiej pod koniec lat 1990. występowało 3–6 par, ale nie ma stamtąd aktualnych danych. Dla kilku innych obszarów na Pomorzu Zachodnim liczebności wynosiły po 1–3 pary (Wilk et al. 2010), np. 3 pary w roku 2011 w Puszczy Barlineckiej (Wylegała et al. 2012). Łączna ocena liczebności na Pomorzu Zachodnim wynosi prawdopodobnie 40–60 par. Rozproszone stanowiska wykryto na Pomorzu Środkowym, gdzie populację można ocenić na 5–10 par (B. Kotlarz, J. Antczak, M. Ziółkowski) i 5–6 par na Pomorzu Wschodnim, w tym 4–5 par w Borach Tucholskich (Guentzel & Ławicki 2009). Do roku 2000 gniazdowała w rezerwacie Las Mątawski pod Malborkiem i było to najbardziej na wschód wysunięte stanowisko w regionie (J. Pawelec). Niewykluczone, że może tu występować nadal, gdyż w czerwcu 2009 obserwowano tu 1–2 osobniki (K. Wasielewski).

Obecna ocena liczebności populacji pomorskiej jest prawie taka sama jak pod koniec lat 1990., gdy szacowano ją na 55–75 par (Adamski et al. 1999). W tym okresie spadek liczebności odnotowano we wschodniej części Pomorza, np. w Borach Tucholskich zmniejszyła się dwukrotnie (Ćwikliński & Plata 1995) i gatunek wycofał się z Pojezierza Kaszubskiego (A. Sikora). Natomiast wyższa ocena dla Pomorza Zachodniego w porównaniu do tej z końca lat 1990. (30–40 par; M.

Kalisieński) wynika prawdopodobnie z lepszego rozpoznania sytuacji w inwentaryzowanych ostatnio obszarach Natura 2000. Kania czarna najchętniej zasiedla lasy w sąsiedztwie jezior i dolin rzecznych. Na gatunek ten należy zwrócić szczególną uwagę, ze względu na sygnalizowany spadek liczebności na niektórych obszarach oraz niezbyt kompletne rozpoznanie jego sytuacji poza obszarami Natura 2000.

Błotniak łąkowy *Circus pygargus*

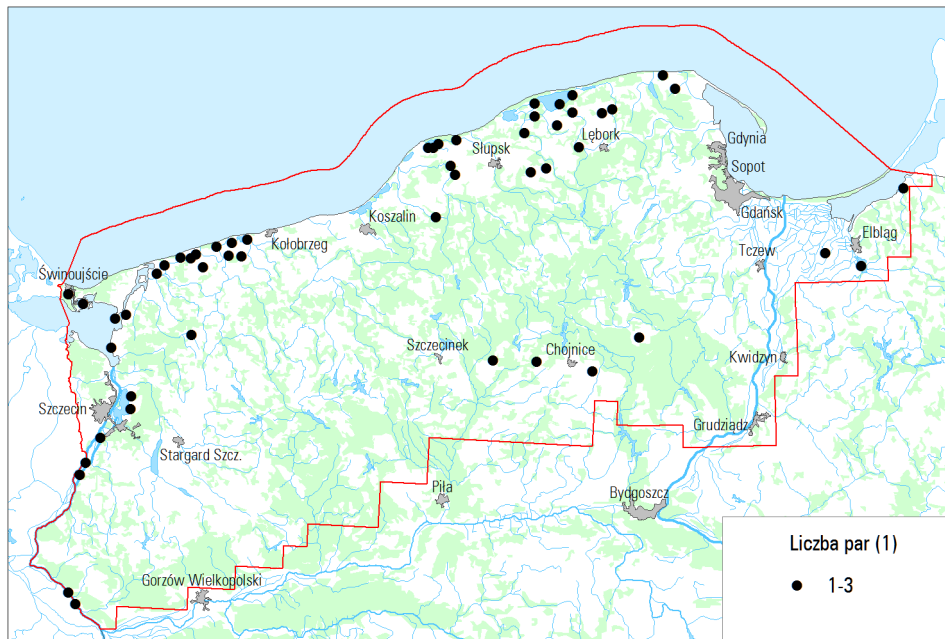
SPEC^E, Zał. I DP, PCKZ –

Lęgowiska gatunku rozmieszczone są w pasie pobraży, bardzo nielicznie spotykany w głębi regionu. W strefie pobraża liczebność maleje z zachodu na wschód regionu (rys. 5). Wyraźnie unika terenów o wysokim udziale lasów w głębi regionu. Populacja pomorska szacowana jest na 50–70 par.

Kluczowe obszary lęgowe obejmują tereny Pomorza Zachodniego, gdzie łącznie liczebność oszacowano na 30–40 par, z kluczowymi lęgówkami w Ostoju Trzebiatowskiej (5–7 par w roku 2008 i 8–10 par w roku 2011; M. Jasiński) i 2–3 par na polach k. Cerkwicy w pow. gryfickim (M. Jasiński, P. Zientek), nad Zalewem Szczecińskim i w Delcie Świny (2–5 par w 2010 roku; Z. Kajzer, K. Drab, M. Jasiński, A. Staszewski, B. Raclawski), w Dolinie Dolnej Odry (3–5 par; Ławicki et al. 2009), na Równinie Pyrzycko-Stargardzkiej (2–4 pary; M. Jasiński, Z. Kajzer, M. Sowa), na Bagnach Rozwarowskich (2 pary w roku 2011; Marchowski et al. 2012) oraz w dolinie Iny między Reczem a Suchaniem (3 pary; D. Marchowski). Kolejny obszar lęgowy z 15–20 parami na 11 stanowiskach obejmuje Pobraże Koszalińskie między Darłówką, a Łebą (J. Antczak, M. Bagińska, B. Kotlarz, J. Welniak), z największym skupieniem do 7 par (zwykle 1–3) w latach 2006–2008 w Słowińskim Parku Narodowym (dane Słowińskiego PN). Na Pomorzu Wschodnim lęgowie jeszcze mniej licznie zaledwie 5–10 parami, w tym 1–2 pary nad Zalewem Wiślanym koło Różańca (A. Sikora), po jednej parze nad jez. Drużno (Nitecki 2010) i gniazdującej w 2012 r. nad Nogatem koło Lubstowa (G. Neubauer). W głębi regionu bardzo rzadko lęgowie, np. w Borach Tucholskich stwierdzono 2–3 pary (Guentzel & Ławicki 2009) oraz pojedyncze stanowiska na Pomorzu Środkowym w okolicy Czarnego i Człuchowa (J. Antczak).

Błotniak łąkowy gniazdował w regionie już w przeszłości (Tomiałojć 1972, 1990). W pierwszej połowie XX wieku w okolicach Szczecina, nad Zalewem Wiślanym i dolną Wisłą był to nierzadki ptak lęgowy (Tomiałojć 1990). W późniejszym okresie do początku lat 1980. wykryto szereg stanowisk na całym Pobrażu Bałtyku z pojedynczymi stanowiskami w głębi regionu. Generalny obraz rozmieszczenia na Pomorzu pozostał taki sam zarówno w latach 1990. (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007) jak i obecnie. Pod koniec lat 1990. jego liczebność w oparciu o dane zamieszczone w monografii Tomiałojcia i Stawarczyka (2003) można ocenić na 90–100 par (nie 77–144 par, jak podaje Zieliński 2007a).

Zestawienie tej liczebności z nową oceną wskazuje na spadek populacji gatunku w regionie na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat, najwyraźniej – aż dwukrotnie – na Pomorzu Zachodnim. Spadek liczebności wystąpił tam na wszystkich głównych stanowiskach: nad dolną Odrą z ok. 10 par w połowie lat 1990.

Rys. 5. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych błotniaka łąkowego na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 5. Distribution of Montagu's Harrier breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

do 3–5 par obecnie (Ławicki et al. 2007, 2009; Ł. Ławicki, D. Marchowski), a w rejonie Zalewu Szczecińskiego i Kamieńskiego z 26–30 par w latach 1995–1996 (Kaliciuk & Staszewski 1997) do 5–10 w latach 2010–2012 (Marchowski et al. 2012; M. Barcz, K. Drab, S. Guentzel, M. Jasiński, Z. Kajzer, D. Marchowski, B. Raclawski, A. Staszewski). W roku 1995 6–11 par stwierdzono nad jez. Miedwie i Płoń (Kalisieński et al. 1998, Wysocki et al. 1998), gdzie obecnie pozostały tylko 2–3 pary (Guentzel 2010; M. Jasiński). Zmniejszyła się też populacja zasiedlająca pobrzeże między Kamieniem Pomorskim a Dźwirzynem z 15–20 par w latach 1990. (A. Staszewski) do 7–13 par w latach 2008–2011 (M. Jasiński, P. Zientek).

Kolonijne gniazdowanie gatunku, fluktuacje populacji oraz niepełne rozpoznanie występowania w regionie, np. w rozległych uprawach sprawiają, że do oceny liczebności należy podchodzić z ostrożnością.

Orzeł przedni *Aquila chrysaetos*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ EN

Obecnie na Pomorzu gniazduje jedna para w Słowińskim Parku Narodowym, gdzie regularnie wyprowadza lęgi (B. Kotlarz, dane Słowińskiego PN). Po raz pierwszy w tym miejscu lęg był stwierdzony w 1992 roku (Chrzanowski 1992). Poza tym stanowiskiem obserwowano 2 dorosłe osobniki 7.04.2001 na terenie Parku Krajobrazowego Dolina Słupi (A. Winiecki), gdzie również w późniejszych latach

(2003 i 2006) obserwowano dwukrotnie pojedyncze dorosłe ptaki (L. Krzaczkowski). Pomimo dogodnego siedliska (stare lasy bukowo-świerkowe w sąsiedztwie terenów otwartych) i szczegółowej penetracji obszaru, lęgów w tym miejscu nie stwierdzono.

Orzeł przedni gniazdował pod Dobiegniewem do roku 1874 i pod Koszalinem do 1887 roku (Tomiałojc 1990 za: Schalow 1919, Niethammer 1937), a przypuszczalnie także w XIX w. w Borach Tucholskich (Król 1992 za: Dobbrick 1912). W latach trzydziestych XX w. podawano jego stanowiska z Pomorza (Tomiałojc 1990 za: Robien 1935), ale bez konkretnych lokalizacji, więc nie są to dane pełnowartościowe.

W ostatnich latach na terenie kraju liczebność orła przedniego była stabilna na poziomie 25–30 par (Adamski et al. 1999, Neubauer et al. 2011, Chodkiewicz et al. 2012). Stanowisko na Pomorzu jest jedynym potwierdzonym w kraju w ostatnich dwóch dekadach poza lęgowiskiem w Karpatach (Stój & Waclawek 2007). Corocznie na Pomorzu pojawiają się młodociane orły przednie, najprawdopodobniej koczujące z terenów położonych na północy kontynentu, jednak perspektywy ich rozprzestrzeniania się w regionie są niewielkie, gdyż wśród tych ptaków nie spotyka się osobników dorosłych, a ptaki młode pojawiają się tylko w krótkim okresie wędrówek (np. Sikora et al. 2004, Kajzer 2012, Kajzer et al. 2005).

Rybołów *Pandion haliaetus*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ VU

Skrajnie nielicznie lęgowy gatunek, którego liczebność na Pomorzu w roku 2012 oceniono na zaledwie 6 par (dane Komitetu Ochrony Orłów; www.monitoringptaków.gios.gov.pl). Aktualnie gniazduje przy południowej i południowo-zachodniej granicy regionu na Pojezierzach Krajeńskim, Wałeckim i Równinie Drawskiej, gdzie w roku 2012 wykazano po jednej parze, i tylko na Równinie Gorzowskiej stwierdzono 3 pary. Jedna para gniazdowała też do roku 2008 w Puszczy Wkrzańskiej (M. Kalisiński). W dolinie dolnej Odry, gdzie dwa gniazda były zajęte do końca lat 1990., rybołowy obserwowane są regularnie w sezonie lęgowym w wielu miejscach i nie można wykluczyć sporadycznych lęgów (Ławicki et al. 2009; Z. Kajzer, Ł. Ławicki). Obserwacje ptaków w kilkunastu miejscach na Pomorzu w okresie lęgowym (np. B. Kotlarz, D. Anderwald, M. Niepomnik, R. Rudzin, J. Wełniak i in.) sugerują, że przynajmniej w niektórych z nich mogą istnieć niewykryte stanowiska lęgowe tego gatunku.

Skupienie par w regionie pomorskim jest znaczące w skali kraju, grupuje prawie 20% populacji krajowej ocenianej w roku 2012 na 33 pary. Populacja w południowej części Pomorza jest częścią większego lęgowiska wraz z ptakami zasiedlającymi północną część Wielkopolski (Chodkiewicz et al. 2012).

Dane historyczne są dość ogólne i nie wiadomo, czy stopień zbadania lęgowisk rybołowa w tamtym okresie był porównywalny do obecnego. Zapewne gatunek był tu liczniejszy w wieku XIX (Król & Mizera 1992). W latach 1930. tylko w zachodniej części Pomorza znanych było 12 par (Tomiałojc 1990). W drugiej połowie poprzedniego stulecia jego liczebność najprawdopodobniej najpierw spadła, a po zaprzestaniu stosowania DDT i podjęciu efektywnej ochrony miejsc gniazdowych wzrosła do kilkunastu par w latach 1995–1998 (Adamski et al. 1999),

jakkolwiek w tym okresie wycofał się z Borów Tucholskich, gdzie ostatni lęg odnotowano w roku 1996 (Anderwald 2002). Taki stan populacji utrzymał się do lat 2002–2003, a w okresie późniejszym populacja zaczęła spadać (Komitet Ochrony Orłów 2000, 2004, Neubauer et al. 2011). Spadek populacji rybołowa na Pomorzu w ostatnich latach jest zbieżny z ogólnym trendem w Polsce. Paradoksalnie, całkiem inaczej kształtuje się jego liczebność w sąsiednich Niemczech i licznej populacji w Finlandii, gdzie wykazano wieloletni trend wzrostowy (BirdLife International 2004, Valkama et al. 2011). Uważa się, że spadek liczebności rybołowa w Polsce może być efektem kilku czynników: strzelania do ptaków na stawach rybnych (Mizera 2009), kolizji z liniami energetycznymi (dane KOO), czy drapieżnictwa puchacza *Bubo bubo* na słabo lotnych młodych (Mrugasiewicz et al. 2006). Nie można również wykluczyć konkurencji ze strony silnie rosnącego liczebnie i rozprzestrzeniającego się bielika *Haliaeetus albicilla*. Informacje o stałym przebywaniu i regularnych lotach z pokarmem w okresie od połowy maja do połowy lipca powinny być przesłanką do podejmowania poszukiwań stanowisk lęgowych w danej okolicy.

Sokół wędrowny *Falco peregrinus*

SPEC –, Zał. I DP, PCKZ CR

W omawianym okresie lęgi pojedynczych par odnotowano na 4 stanowiskach, wyłącznie w zachodniej części regionu. W latach 2002–2004 oraz 2006–2012 na kominie zakładów „Wiskord” w Szczecinie, w latach 2004, 2008–2012 na kominie Elektrowni „Dolna Odra” koło Gryfina, w roku 2007 oraz 2012 na kominie Zakładów Chemicznych „Police” w Policach i wreszcie w roku 2012 stwierdzono lęg na drzewie w Nadleśnictwie Barlinek (Kajzer et al. 2005, 2011, Komisja Faunistyczna 2012, Wieland 2012; P. Adamiok i in.). W roku 2012 na Pomorzu gniazdowały 4 pary sokoła wędrownego.

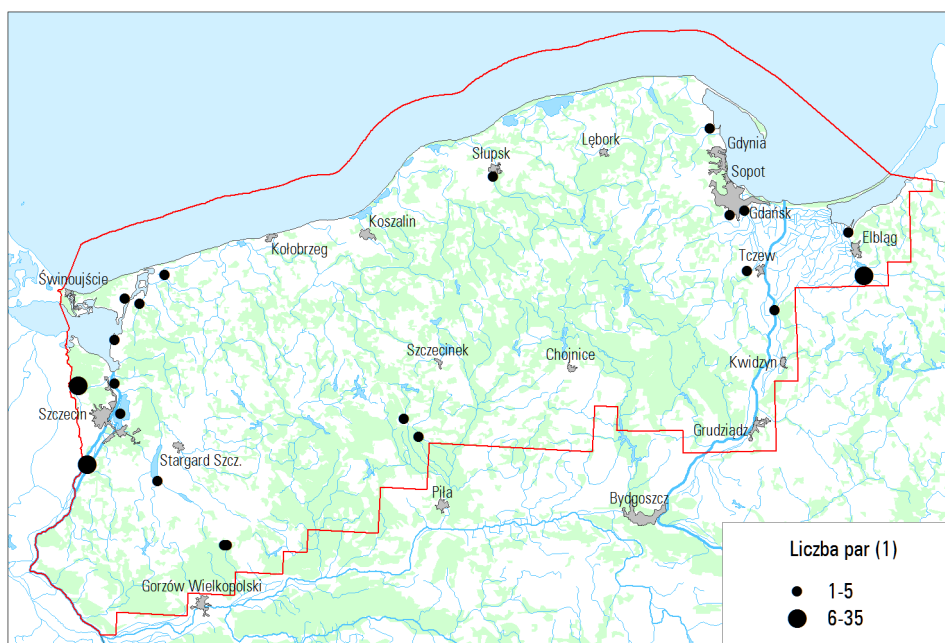
Do lat 1940. gatunek był rozpowszechniony, choć nieliczny we wszystkich regionach kraju. Regularnie gniazdował na Pojezierzu Pomorskim, a z 31 stanowisk stwierdzonych na wybrzeżu Bałtyku większość najprawdopodobniej znajdowała się w obecnych granicach kraju (Pielowski & Bonczar 2001). Załamanie jego populacji nastąpiło w latach 1950. i 1960., na skutek stosowania DDT i innych toksycznych środków ochrony roślin (Tomiałojć 1990, Lontkowski 2007). Ostatnie gniazda na Pomorzu w XX wieku stwierdzono w 1957 roku k. Płochocina w Borach Tucholskich, w roku 1958 roku w Kliniskach Wielkich pod Goleniowem oraz w Pakotulsku pod Człuchowem (Tomiałojć 1990).

Obecnie krajowa populacja lęgowa sokoła wędrownego liczy kilkanaście par, gniazdujących przede wszystkim w miastach i górach. Powrót sokoła wędrownego po 45-letniej przerwie do awifauny lęgowej Pomorza jest zbieżny z sytuacją w kraju, jak i w sąsiednich Niemczech, gdzie zaczął gniazdować również na drzewach (Wieland 2012).

Zielonka *Porzana parva*

SPEC ^E, Zał. I DP, PCKZ NT

Gniazduje lokalnie, głównie w zachodniej i północno-wschodniej części regionu

Rys. 6. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych zielonki na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 6. Distribution of Little Crane breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

(rys. 6). Na podstawie danych z lat 2006–2012 populację na Pomorzu oceniono na 80–110 par/samców, z tego ok. 70% na trzech głównych lęgowiskach: na jeziorach Świdwie i Drużno oraz Międzyodrze (Ławicki et al. 2007, Nitecki 2010, Jasiński & Staszewski 2013). Rozmieszczenie najważniejszych lęgowisk gatunku w regionie wydaje się dobrze poznane. Natomiast znacznie słabiej rozpoznana jest sytuacja na stanowiskach zajmowanych przez pojedyncze pary/samce, ze względu na efemeryczność ich zajmowania oraz skrytość gatunku.

Najważniejsze lęgowisko znajduje się na jez. Świdwie, gdzie w roku 2010 wykryto 27 stanowisk, a populację oceniono na 30–35 par (Jasiński & Staszewski 2013). Na jez. Drużno w roku 2008 populację oceniono na 20–30 par – na podstawie zmapowanych samców na ok. 70% obszaru (Nitecki 2010; C. Nitecki). Ważnym lęgowiskiem jest też Międzyodrze z populacją 10–20 par w roku 2006 (Ławicki et al. 2007). Na Zalewie Wiślanym, gdzie dawniej podawano większą populację, w roku 2012 stwierdzono tylko 1 parę (M. Gawron). Na pozostałych stanowiskach, głównie w zachodniej części regionu wykryto od 1 do 5 samców. Nad Zalewem Szczecińskim nie co roku stwierdzano 1–3 samce, przeważnie na Łąkach Skoszewskich i podobnie nad jez. Miedwie (Guentzel et al. 2010; B. Raclawski, M. Sołowiej). Na Bagnach Rozwarowskich w roku 2011 wykryto 1–5 samców (Marchowski et al. 2012) oraz samca w czerwcu 2012 r. nad Zalewem Kamieńskim k. Jarzębowa (D. Marchowski). Na rozlewisku w Policach w roku 2012 stwierdzono 3 pary, w tym udane lęgi (A. Ciechanowski). W Puszczy Barlineckiej w roku 2011 odnotowano 3 samce: na jez. Mogilno oraz na stawach przy jez. Gardno i Sitno

(Wylegała et al. 2012). Na stawach w Lubiszewie Tczewskim w roku 2012 stwierdzono 1–2 samce (B. Więckowska). Zwraca uwagę wyjątkowe występowanie gatunku w środkowej i południowej części Pomorza, np. nie stwierdzono go w pasie jezior przymorskich i w Borach Tucholskich (Antczak & Mohr 2006, Guentzel & Ławicki 2009). Pojedyncze samce zielonki stwierdzono w południowej części regionu: w latach 2010–2012 na rozlewiskach Płytnicy k. Brzeźnicy pod Jastrowiem (M. Duda) i w roku 2011 na Zbiorniku Nadarzyckim w gm. Borne Sulinowo (M. Duda). Pojedyncze, odzywające się samce odnotowano w maju lub czerwcu w różnych częściach Pomorza, np. w roku 2008 w Strzeżewie pod Kamieniem Pomorskim (A. Staszewski), w roku 2005 k. Świętej pod Goleniowem (A. Staszewski), w roku 2008 nad jez. Dąbie (M. Jasiński), w roku 2009 w Gruszewie pod Białogardem (P. Malczyk), w roku 2008 na starorzeczu Słupi w Słupsku (M. Ziółkowski), w roku 2009 w Gdańsku Łostowicach (W. Kania), w 2012 roku w Gdańsku–Olszynie (G. Neubauer), w 2011 roku na torfowisku Moście Błota nad Zatoką Pucką (A. Kośmicki, M. Ściborski), czy w roku 2003 nad Nogatem k. Piekła (A. Sikora, W. Półtorak). Część z tych stwierdzeń może dotyczyć efemerycznych lęgów.

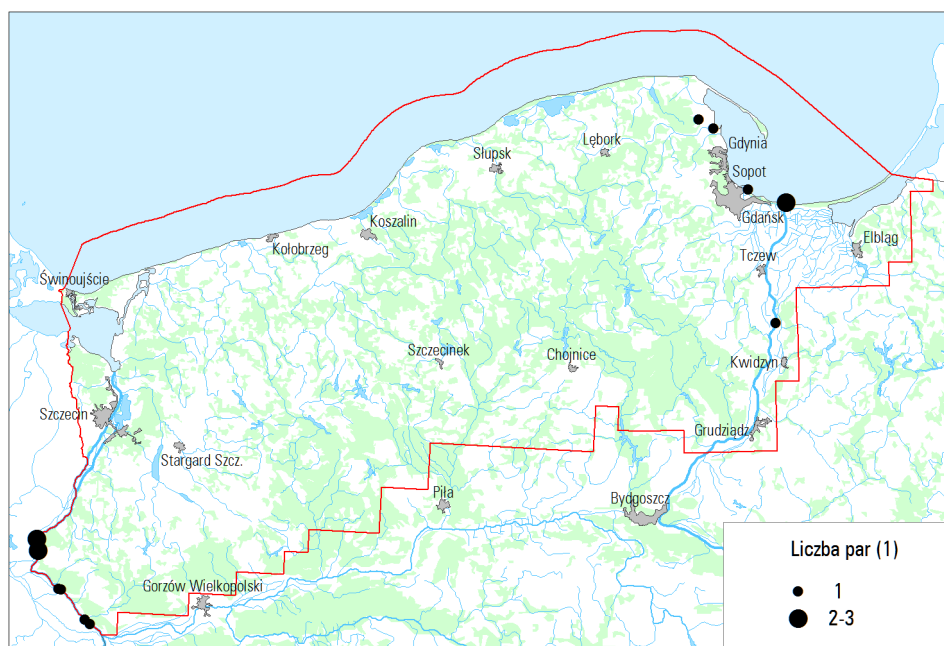
Rozmieszczenie zielonki nie uległo większym zmianom w okresie ostatnich 30 lat (por. Sikora et al. 2007). Określenie trendów jest trudne, gdyż liczebność podlega dużym wahaniom, spowodowanym głównie lokalnymi zmianami poziomu wód. Na jez. Świdwie w latach 1994–1997 i 2010 liczebność wahała się w zakresie 30–60 par (Staszewski & Czeraszkiwicz 2000, Jasiński & Staszewski 2013). Trudno też określić, czy oceny liczebności zielonki na Międzyodrze (20–40 par w 1995 roku i 10–20 par w 2005 roku) dotyczą kierunkowych zmian (Ławicki et al. 2007). Na Zalewie Wiślanym wraz z ujściem Pastęki w latach 1995–2003 liczebność oceniono na 5–15 par (Cenian & Sikora 2003, Mokwa et al. 2010), ale w roku 2012 stwierdzono tylko 1 parę (T. Mokwa i in.). Na jez. Drużno w roku 1936 populację oceniono na ok. 20–25 par (Tischler 1941), czyli podobnie jak w roku 2008 (Nitecki 2010). W latach 1997–2000 w rez. Beka nad Zatoką Pucką stwierdzano 3–5 samców (Wójcik et al. 2002), skąd z ostatnich lat brakuje nowych danych poza jednorazowym stwierdzeniem samca w maju 2008 roku (M. Zimiński). Natomiast nad jeziorami Wybrzeża Słowińskiego nie stwierdzono stanowisk lęgowych od lat 1970. (Górski 1991, Antczak & Mohr 2006), a opublikowana informacja o występowaniu nad jez. Modła i Gardno (Tomiałojć & Stawarczyk 2003) jest błędna i w rzeczywistości dotyczy kropiatki *P. porzana* (Górski 1991; J. Antczak).

Ostrygojad *Haematopus ostralegus*

SPEC^E, Zał. I DP –, PCKZ VU

Aktualnie stałe lęgowiska ostrygojada na Pomorzu znajdują się jedynie w dolinie dolnej Odry (4–5 par) oraz nad Zatoką Gdańską (1–2 par) (rys. 7). Liczebność w regionie oceniono na 5–7 par.

W dolinie dolnej Odry regularne lęgi notowane są od roku 2003, kiedy to stwierdzono 3 pary w żwirowni w Bielinku (Kajzer et al. 2005). W latach 2003–2011 populacja nadodrzańska była stabilna, liczebność utrzymywała się na poziomie 3–4 par lęgowych, a w roku 2012 stwierdzono 2 pary. Do regularnie zajmowanych

Rys. 7. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych ostrygojada na Pomorzu w latach 2000–2012
Fig. 7. Distribution of Eurasian Oystercatcher breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

stanowisk należały żwirownia w Bielinku, żwirownia w Chlewicach, żwirownia w Kaleńsku oraz Odra w Gozdowicach (Kajzer et al. 2005, 2011, Ławicki 2007; M. Barcz, K. Drab, S. Guentzel, Z. Kajzer, Ł. Ławicki, M. Sołowiej, P. Zientek). Ponadto w roku 2007 jedna para gniazdowała nad Odrą koło Starego Błeszyna (Kajzer et al. 2011), a w roku 2010 podczas powodzi w dolinie Odry i zalania wysp w żwirowniach 2 pary zagnieździły się na podmokłych polach uprawnych koło Cedyni (Z. Kajzer, Ł. Ławicki, S. Guentzel).

Nad Zatoką Gdańską gniazdowanie jednej pary odnotowano w ujściu Wisły w latach 2008–2011, gdzie wcześniej 22.05.2004 obserwowano 2 tokujące i zaniepokojone pary (S. Bzoma, A. Radziszewska, M. Radziszewski, M. Zielińska, P. Zieliński). Drugim rejonem dość regularnego gniazdowania ostrygojadów był rejon ujścia Redy. W samym ujściu Redy pewne lęgi pojedynczej pary stwierdzono w roku 2005 i 2012, w sezonie 2011 obserwowano prawdopodobnie lęgową parę, a w 2004 roku para ostrygojadów gniazdowała na osadnikach popiołów z elektrociepłowni (Z. Klawikowski, A. Kośmicki, M. Ściborski). Ponadto parę z gniazdem stwierdzono w 2008 roku w pobliskiej żwirowni w Mrzezynie, a w latach 2010–2011 na polach w Sławutówku (S. Bzoma, M. Ściborski). Parę z młodym odnotowano na Pirsie Rudowym w porcie północnym w Gdańsku w 2004 roku (P. Zięćik). Poza doliną dolnej Odry i Zatoką Gdańską jedyny w XXI wieku lęg ostrygojada na Pomorzu stwierdzono w roku 2007 na Wiśle koło Kuchni pod Gniewem (K. Wasilewski).

Rozmieszczenie stanowisk lęgowych ostrygojada na Pomorzu uległo na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat istotnym zmianom. W roku 1928 stwierdzono próbę lęgu, a w 1929 roku lęg na jez. Resko Przymorskie k. Dźwirzyna (Tomiałojć 1990). W latach 1930. 6 stanowisk lęgowych było znanych między ujściem Regi a Ustką, ale tylko jedno z nich, na mierzei jez. Jamno, było zajmowane regularnie (Tomiałojć 1990). W latach 1970. stwierdzono lęgi ostrygojadów na Płw. Helskim, w rejonie ujścia Redy i w ujściu Wisły, a także w delcie Świny (Tomiałojć 1990, Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W latach 1983–1989 liczebność ostrygojada nad Zatoką Gdańską oceniono na 5–7 par, w tym 1–2 pary w ujściu Wisły, 1 para w ujściu Wisły Śmiałej (obecnie rez. Ptasi Raj), 2–3 pary w rejonie ujścia Redy oraz 1 para w Jastarni (Sikora et al. 1994). W roku 1991 stwierdzono na tych stanowiskach 5 par, rok później 3 pary lęgowe (Ożarowski 2000). W ostatniej dekadzie nad Zatoką Gdańską liczebność zmniejszyła się do 1–2 par. W delcie Świny w roku 1991 wykazano 3–5 par, jednak w roku 1995 już tam nie gniazdował (Osiejuk et al. 1993, Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W latach 1990. zanikło także stanowisko w Jastarni, a pojawiło się nowe na łąkach w okolicy Mikoszewa (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Pod koniec lat 1990. nieregularne lęgi stwierdzano w ujściu Wisły, w rezerwacie Ptasi Raj, w porcie północnym w Gdańsku, na polach pod Mechelinkami, na osadnikach popiołów przy ujściu Redy (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W roku 1984 wykryto pierwsze lęgi w dolinie dolnej Odry w żwirowni w Bielinku (Dittberner & Dittberner 1986), a w 1995 koło Starej Rudnicy, gdzie prawdopodobnie gnieździł się już w 1991 roku (Kaliński et al. 1998).

Sieweczka obrożna *Charadrius hiaticula*

SPEC^E, Zał. I DP, PCKZ VU

Podczas inwentaryzacji w roku 2011 wykazano 71 par, z czego ponad połowa populacji (40 par) związana była z plażami nadmorskimi. Średnie zagęszczenie na plaży wynosiło 1,2 pary/10 km, wahając się od 0 do 6,7 par/10 km. Stałe i w miarę stabilne lęgowiska ograniczone były do poligonu pod Jarosławcem oraz plaż w granicach Słowińskiego PN (2,6–6,7 par/10 km), gdzie jednak w ostatnich latach notuje się również spadek liczebności. Na pozostałych odcinkach wybrzeża sieweczki gniazdowały w znacznym rozproszeniu (0,6–1,7 par/10 km), a łącznie na 150 km plaż w ogóle nie stwierdzono gniazdowania (Antczak et al. 2013). Nad Zatoką Gdańską większe skupiska par ograniczone były do Wyspy Sobieszewskiej wraz z ujściami Wisły (8 par), w Porcie Północnym w Gdańsku – 4 pary i w rez. Beka k. ujścia Redy – 2 pary. W dolnym biegu Wisły od ujścia do Świecia odnotowano tylko 2 pary. W zachodniej części regionu poza wybrzeżem stanowiska odnotowano nad Zalewem Szczecińskim pod Świnoujściem (2 pary), na stawach w Głowaczewie pod Kołobrzegiem (1 para) i osadnikach pod Gryfinem (1 para). Gniazdowanie stwierdzono też na polach w uprawach rzepaku z okresowymi rozlewiskami w Sławutowie pod Puckiem – 4 pary i pod Suchą Koszalińską – 1 para (Antczak et al. 2013).

Populacja nadmorska drastycznie obniżyła liczebność w stosunku do lat 1970., gdy oceniono ją na 160–200 par (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W latach 1990. w wyniku zmian siedliskowych (zarastanie brzegów i zaprzestanie wypasu)

sieweczki obrożne przestały gniazdować na południowych brzegach jezior przymorskich (por. Górski 1976, Bednorz 1983). W ostatnich latach wycofują się też z zagłębień dylatacyjnych na wydmach ruchomych w Słowińskim PN, gdzie w latach 1980. i 1990. notowano do 6 par, a ostatnio tylko 1–2 pary. Na plażach nadmorskich w ostatnich 40 latach odnotowano bardzo silny spadek liczebności. W latach 1970. na 150 km odcinku środkowego wybrzeża występowało 88 par, gdy w roku 1988 już tylko 46 par (Antczak & Ziólkowski 1991). Tempo zanikania wyraźnie spadło w kolejnych dekadach – w 1994 na tym samym odcinku gniazdowały 32 pary, w 1996 – 37 par (Antczak et al. 1999), a w roku 2003 – 39 par, choć w roku 2011 tylko 26 par (Antczak et al. 2013). Nad Zatoką Gdańską w latach 1991–1992 gniazdowało 18–21 par (Ożarowski 2000), a w roku 2011 – 16 par (Antczak et al. 2013). Niewielka populacja, charakteryzująca się corocznymi wahaniami liczebności zasiedla dolną Odrę – w latach 1990–2008 występowało tam od 0 do 10 par (Oleksiak 1993, Ławicki 2007, Ławicki et al. 2009). Wydaje się, że najważniejsze zagrożenie dla tego gatunku wiążą się z narastającą presją turystyczną i silną penetracją plaż już od początku maja. Nie można też wykluczyć negatywnego wpływu drapieżnictwa – zwłaszcza ptaków krukowatych intensywnie penetrujących plaże nadmorskie (Antczak et al. 2013).

Sieweczka morska *Charadrius alexandrinus*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ –

Lęgową parę stwierdzono w maju i czerwcu 2012 roku nad Zalewem Szczecińskim pod Świnoujściem. Parę sieweczek morskich obserwowano od 20 maja, a 22 maja znaleziono gniazdo z 3 jajami. Z nieznanych przyczyn doszło jednak do straty lęgu, podobnie jak i w kolejnej próbie podjętej przez sieweczki morskie w czerwcu (Kajzer & Sołowiej 2012).

Jest to drugi przypadek gniazdowania sieweczki morskiej na Pomorzu i w kraju. Pierwszy lęg odnotowano w roku 1992 w ujściu Wisły koło Świbna (Baszanowski et al. 1993). Być może w latach 1930. gatunek ten gniazdował pod Gdańskiem (Lüttschwager 1933). Oba przypadki lęgów miały raczej charakter efemeryczny i nie wydaje się, aby gatunek ten miał na trwale zasiedlić Pomorze, choć pojedyncze przypadki gniazdowania mogą się zdarzyć także w kolejnych latach.

Biegus zmienny *Calidris alpina schinzii*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ EN

W latach 2000–2004 liczebność na Pomorzu prawdopodobnie nie przekraczała 5 par lęgowych. W późniejszym okresie rejestrowano pojedyncze pary i tokujące ptaki, ale w ostatnich latach nie potwierdzono pewnych lęgów tego gatunku na Pomorzu i w całej Polsce. Tokujące ptaki (2–3 pary) obserwowano na łąkach k. Żarnowskiej nad jez. Łebsko do 2003 roku (Kotlarz & Kotlarz 2006) oraz pojedynczego ptaka odzywającego się głosem godowym tamże 26.05.2005 (B. Kotlarz). W roku 2003 na Karsiborskiej Kępie stwierdzono prawdopodobnie lęgową parę (Ławicki & Guentzel 2006), a w roku 2004 w rezerwacie Beka wykryto tylko 2 pary, w tym jednego odwodzącego ptaka dorosłego (Ściborski 2005) i był to ostatni

dowód lęgu gatunku na Pomorzu. Podczas ukierunkowanych obserwacji prowadzonych w latach 2007–2012 w ramach ogólnopolskiego monitoring biegusa zmiennego na niedawno zajmowanych stanowiskach nie potwierdzono obecności ptaków lęgowych, tylko tokujące pary lub pojedyncze osobniki w delcie Świny na Karsiborskiej Kępie w roku 2007 (Ł. Ławicki) i w 2010 na Wydrzej Kępie (Z. Kajzer, K. Drab) oraz w roku 2009 w rezerwacie Beka k. ujścia Redy (T. Mokwa, W. Półtorak). Również podczas intensywnych obserwacji prowadzonych przy ujściu Redy poza wyżej wymienionymi liczeniami nie potwierdzono lęgów tego gatunku, jedynie 25.04.2010 stwierdzono tokującą parę (M. Ściborski, A. Kośmicki).

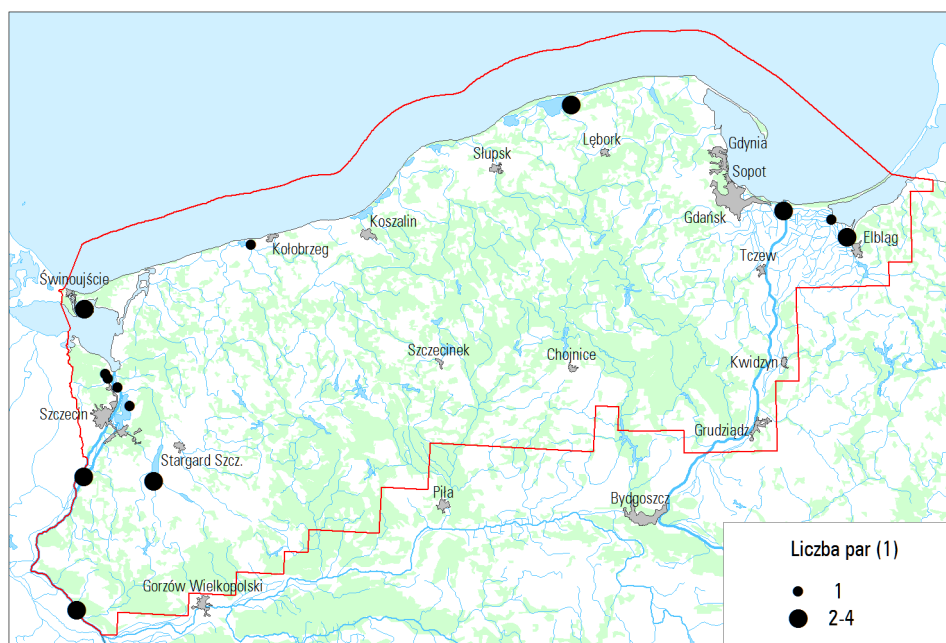
W latach 1920.–1940. lęgowe biegusy zmienne występowały na 11 stanowiskach rozmieszczonych w dogodnych siedliskach na całym wybrzeżu od Wolina do Zalewu Wiślanego. Na początku lat 1980. ich liczebność na Pomorzu oceniono na 70–90 par z 80–100 par w całym kraju (Gromadzka 1983, Tomiałojć 1990), w tym najliczniejsza była populacja w okolicach ujścia Redy z ok. 50 parami (Król 1985, 1986). Na początku lat 1990. populacja pomorska została oceniona na 40–50 par, a w roku 1998 na 27–29, w tym 11–12 par w delcie Świny (Włodarczak 1999), 4–5 par przy wschodnim brzegu jez. Łebsko (Kotlarz & Kotlarz 2006) i w rejonie ujścia Redy 12 par: 2 pary k. Mechelinek-Rewy i 10 par w rezerwacie Beka (Włodarczak 1999). Silny spadek liczebności biegusów zmiennych z podgatunku *schinzii* obejmował szeroki areal na lęgowiskach nadbałtyckich. Powodów wycofywania się z niektórych stanowisk upatrywano w zmianach siedliskowych, ale nie tylko, gdyż gatunek ten na niektórych stanowiskach zmniejszał liczebność, pomimo, że zmiany w charakterze siedlisk nie były widoczne (Włodarczak 1999, Gromadzka 2001, 2007).

Rycyk *Limosa limosa*

IUCN NT, SPEC 2, Zał. I DP –, PCKZ –

Na początku XXI wieku gatunek ten znalazł się na krawędzi wymarcia na Pomorzu, z populacją ocenianą na 5–10 par. W latach 2000–2012 pojedyncze pary stwierdzono tylko na kilku stanowiskach (rys. 8), głównie w zachodniej części regionu: 1–3 pary w delcie Świny (Kajzer et al. 2011; Z. Kajzer, K. Drab, G. Kiljan), a po 1–2 pary w dolinie dolnej Odry, nad jeziorami Dąbie i Miedwie, Zalewem Szczecińskim, pod Policami i Głowaczewem (Guentzel & Wysocki 2004, Ławicki et al. 2009, Kajzer et al. 2011, Ławicki et al. 2011; A. Staszewski, M. Jasiński). Na środkowym Pomorzu jedyne stanowisko lęgowe istniało do roku 2004 nad jez. Łebsko (Kotlarz & Kotlarz 2006; B. Kotlarz, A. Sikora). Natomiast we wschodniej części Pomorza jedna para gniazdowała w latach 2002–2005 i 2010–2012 koło Łaszki nad zachodnim brzegiem Zalewu Wiślanego (W. Woch, G. Bela, T. Mokwa), a do roku 2003 próby lęgów (do 3 par) notowano w rejonie Zatoki Elbląskiej (T. Mokwa). Jeszcze w roku 2000 na nadwiślańskich łąkach między Mikoszewem a Drewnicą gniazdowało 3–6 par, ale obecnie stanowisko to nie jest zasiedlone (Wójcik et al. 1999; C. Wójcik, M. i P. Zieliński, P. Zięcik).

Już w latach 1980. i 1990. występowanie rycyka na Pomorzu było ograniczone do izolowanych obszarów, głównie na Pobrzeżu Szczecińskim (Sikora et al. 2007). Natomiast w ostatnich 15 latach drastycznie spadła jego liczebność na

Rys. 8. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych rycyka na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 8. Distribution of Black-tailed Godwit breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

najważniejszych stanowiskach (Ławicki et al. 2011), jak również opuścił wiele dawniejszych lęgów. Pomorską populację we wczesnych latach 1990. oszacowano na 70–120 par, a prężne populacje występowały nad Zalewem Szczecińskim wraz z deltą Świny (23–44 par; Osiejuk et al. 1993, Kaliciuk & Staszewski 1997), w dolinie Odry (8–11 par; Ławicki et al. 2009), czy nad jez. Miedwie (6–10 par; Kalisiński et al. 1998). Nad jeziorami Wybrzeża Słowińskiego wycofywanie gatunku miało miejsce już w latach 1980., a dłużej utrzymywał się on tylko nad jez. Łebsko (Górski 1991, Antczak & Mohr 2006, Kotlarz & Kotlarz 2006). Podobnie nad Zatoką Gdańską, gdzie bardzo rzadki był już pod koniec lat 1980. (Sikora et al. 1994, Ożarowski 2000, Sikora et al. 2007).

Szybkie wymieranie rycyka zostało potwierdzone na wszystkich stanowiskach w zachodniej Polsce, a przyczyn tego stanu upatruje się w postępującym pogarszaniu się jakości siedlisk oraz bardzo niskiej udatności lęgów, spowodowanej silną presją drapieżników (Ławicki et al. 2011, Wylegała et al. 2012).

Kulik wielki *Numenius arquata*

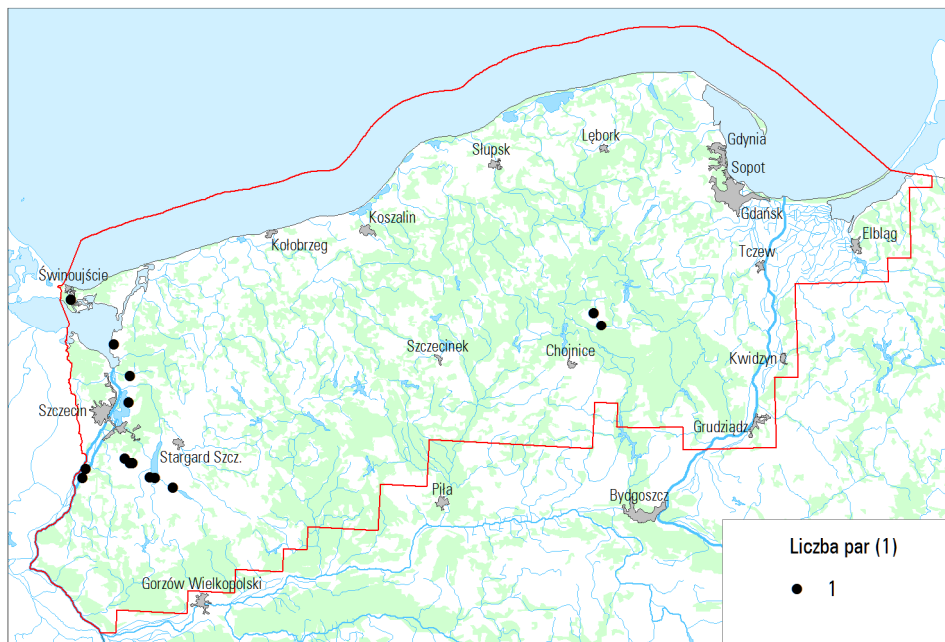
IUCN NT, SPEC 2, Zał. I DP –, PCKZ VU

W latach 2006–2010 liczebność populacji lęgowej na Pomorzu oceniono na 10–15 par (Ławicki & Wylegała 2011). Prawie cała populacja kulika wielkiego koncentruje się w zachodniej części regionu (rys. 9): w rejonie Zalewu Szczecińskiego wraz z deltą Świny (6–8 par w 2006, ale tylko 2–3 pary w 2009–2010), w dolinie dolnej

Odry (2–3 pary w 2004–2009) i dolinie Krzekny (3 pary w 2009–2010) oraz nad jeziorami: Miedwie, Płoń i Dąbie (po 1–2 pary w latach 2006–2010). Ponadto izolowane stanowiska (2 pary w 2008) występują także w rejonie Borów Tucholskich (Ławicki & Raclawski 2006, Guentzel & Ławicki 2009, Ławicki et al. 2009, Ławicki & Wylegała 2011, Ławicki et al. 2011).

W ciągu ostatnich 20 lat nastąpił bardzo duży spadek liczebności kulika wielkiego w regionie (przegląd stanowisk w: Ławicki & Wylegała 2011). W latach 1990. populację na Pomorzu szacowano na 50–80 par (Ławicki & Wylegała 2011), a na głównych łęgowskich najliczniej występował w rejonie Zalewu Szczecińskiego 20–35 par (Kaliciuk & Staszewski 1997), nad jez. Miedwie 7–17 par (Guentzel & Wysocki 2004) i w dolinie dolnej Odry 10–15 par (Ławicki et al. 2009). Pojedyncze stanowiska występowały też do roku 1999 na środkowym Pomorzu, a dawniej liczniej gniazdował również w Borach Tucholskich (Antczak & Mohr 2006, Ławicki & Wylegała 2011).

Negatywny trend na Pomorzu wpisuje się w sytuację gatunku w całej zachodniej Polsce, gdzie ma miejsce drastyczny spadek liczebności i zanik wielu stanowisk. Prawdopodobną przyczyną zanikania kulika wielkiego jest niska udatność łęgów spowodowana wzmożonym drapieżnictwem oraz utrata siedlisk łęgowych (Ławicki & Wylegała 2011). Ze względu na niewielką populację i silne zagrożenie wyginięciem, konieczne jest coroczne monitorowanie wszystkich stanowisk łęgowych kulika wielkiego w regionie.

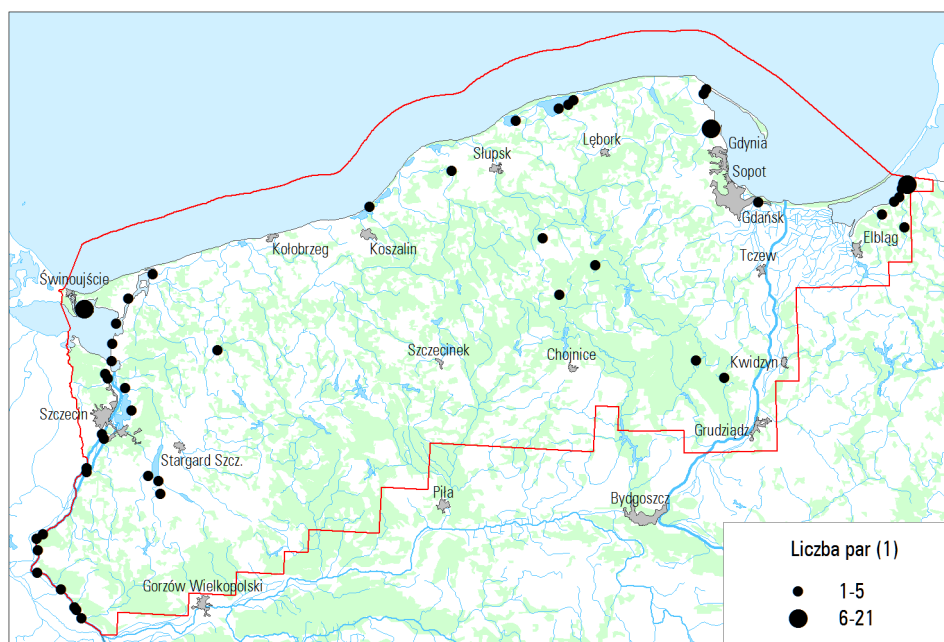

Rys. 9. Rozmieszczenie stanowisk łęgowych kulika wielkiego na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 9. Distribution of Eurasian Curlew breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

Krwawodziób *Tringa totanus***SPEC 2, Zał. I DP –, PCKZ –**

W latach 2008–2012 populację lęgową na Pomorzu oceniono na 70–90 par. W okresie tym 40–55 par występowało w zachodniej części regionu (rys. 10), z kluczową populacją w Delcie Świny – 17–21 par w roku 2010 (Ławicki et al. 2011; Z. Kajzer, K. Drab). Na innych ważnych lęgowiskach do 13 par występowało w dolnym odcinku Odry, 3–9 par nad jez. Miedwie i do 4 par nad Zalewem Szczecińskim (Guentzel & Wysocki 2004, Ławicki et al. 2009, Ławicki et al. 2011). Pojedyncze (i często efemeryczne) stanowiska wykryto także w innych częściach Pomorza Zachodniego, np. 2 pary w roku 2012 nad Zalewem Kamieńskim (D. Marchowski, J. Kaliciuk), natomiast nie odnotowano lęgów tego gatunku w roku 2011 podczas inwentaryzacji Bagien Rozwarowskich i Wybrzeża Trzebiatowsko-Kołobrzegi (Marchowski et al. 2012; M. Jasiński). Na Pomorzu Środkowym jest bardzo nieliczny, m.in. po 1–3 pary stwierdzano nad jeziorami: Jamno k. Łazów, Łebsko, Gardno, Borzytuchomskie Duże i Fiszewo oraz w dolinie Pijawicy (Antczak & Pokorski 2006, Kotlarz & Kotlarz 2006; L. Smyk, P. Zaborowski, M. Ziółkowski). W roku 2012 w Słowińskim PN wykryto 7–9 par (w tym lęgi) nad jeziorami Łebsko (5–6 par) i Gardno (2–3 pary) (G. Jędro, M. Goc, K. i M. Knitter, A. Kulwas – Słowiński PN, A. i A. Kośmiccy, U. i M. Bagińscy). We wschodniej części Pomorza jego liczebność można ocenić na 16–20 par w roku 2009 i 20–22 w roku 2012, w tym ok. 20 par na kilku stanowiskach nad Zalewem Wiślany (P. Zięcik, A. Janczyszyn, S. Bzoma).

Rys. 10. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych krwawodzioba na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 10. Distribution of Common Redshank breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

Pozostałe łęgowiska w ostatnich latach znajdowały się przy ujściu Redy – 2 pary w roku 2012 (M. Ściborski, A. Kośmicki), na obszarze użytku ekologicznego Zielone Wyspy w Gdańsku Górkach Zachodnich – 2 pary w roku 2009 (A. Sikora), torfowisku Rucianka koło Młynar – 2–3 pary w latach 2011–2012 (I. Cikirko, A. Sikora), koło Chojnowa na Wysoczyźnie Elbląskiej – 2 pary w roku 2008 (A. Sikora) i w Borach Tucholskich – 2 pary w roku 2008 (Guentzel & Ławicki 2009).

W porównaniu do lat 1990. odnotowano bardzo duży spadek liczebności krwawodzioba, gdyż we wczesnych latach 1990. pomorska populacja liczyła jeszcze ok. 200–250 par. W latach 1995–1996 tylko wokół Zalewu Szczecińskiego występowało 60–85 par (Kaliciuk & Staszewski 1997), czyli tyle ile obecnie na całym Pomorzu. Na najważniejszym stanowisku w delcie Świny spadek był ponad dwukrotny z 35–50 par w 1991 roku do 17–21 par w roku 2010 (Osiejuk et al. 1993, Ławicki et al. 2011). Jeszcze większy spadek miał miejsce w dolinie dolnej Odry – z ok. 60 par w połowie lat 1990. do 13 par obecnie (Ławicki et al. 2007, Ławicki et al. 2009). Większe skupienia spotykano na przełomie lat 1980./1990. nad jeziorami Wybrzeża Słowińskiego, np. 7–15 par nad jez. Jamno (Antczak 1991a, Górski 1991), gdzie aktualnie nie gniazduje (Antczak & Górski 2006a). Zdecydowanie liczniej gniazdował także na Pomorzu Gdańskim. Nad Zatoką Gdańską, głównie w rez. Beka i w ujściu Redy w latach 1991–1992 stwierdzono 19–23 par (Ożarowski 2000), w roku 2004 9–10 par i zaledwie 2 pary w roku 2012 (M. Ściborski, A. Kośmicki). Na kluczowym łęgowisku przy ujściu Pastęki liczebność zmniejszyła się z ok. 25 par w pierwszej połowie lat 1990. (Cenian & Sikora 2003) do 6–7 par w roku 2012 (A. Sikora).

Łęczak *Tringa glareola*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ CR

Bielawskie Błota są od kilkudziesięciu lat jedynym miejscem łęgowym łęczaka na Pomorzu. Ostatnio potwierdzono gniazdowanie pojedynczych par w latach: 2006, 2010 i 2012 (A. Sikora, W. Półtorak).

W XX wieku gatunek wycofał się z szeregu łęgów na Pomorzu, jak i w całym kraju (Kirchner 1939, Tomiałojć 1990). W regionie pomorskim w latach 1920. i 1930. łęczaki stwierdzono na 8 stanowiskach, w tym 7 na pobrzeżu bałtyckim: nad Zalewem Wiślanym, k. Górek Wschodnich, nad jez. Łebsko, Jamno i prawdopodobnie Lubiawskim k. Koszalina, k. Kamienia Pomorskiego i na Wolinie. W oddaleniu od wybrzeża jego łągi stwierdzono w Borach Tucholskich nad Jez. Karsinińskim (Kirchner 1939, Tomiałojć 1990). Pierwsze łągi w drugiej połowie XX stulecia wykryto na Bielawskich Błotach w roku 1977. Podczas kompleksowych liczeń w latach 1984–1985 liczebność łęczaka oceniono tam na 8–10 par (Gromadzki 1986). W drugiej połowie lat 1990. nastąpił wyraźny spadek liczebności z 4–5 par do 1 pary (Sikora et al. 2004).

W ostatnich latach wykryto w Polsce kilka nowych stanowisk łęgów łęczaka i w roku 2010 liczebność wyniosła 4–5 par. Po wielu latach stwierdzono ponownie łągi na Podlasiu (2009), Wielkopolsce (2010) i Śląsku, gdzie prawdopodobnie przystępował do łąg w latach 2008–2010, a pewny łąg stwierdzono w roku 2011 (Komisja Faunistyczna 2010–2012). Być może trend taki

się utrzyma i również na Pomorzu zostaną wykryte nowe stanowiska. Należy zwrócić uwagę na torfowiska wysokie, w tym również na działające kopalnie torfu, gdzie łączniki mogą przystępować do lęgów w ich mniej intensywnie eksploatowanej części.

Najbardziej odpowiednim okresem do wykrywania ptaków lęgowych jest czerwiec i początek lipca, kiedy pojawiają się rodziny. Przed tym okresem, kiedy lęg jest na etapie wysiadywania, zachowanie ptaków dorosłych polegające na udawaniu rannego, nalatywaniu ptaków na obserwatora oraz uporczywego odżywiania się jednoznacznie wskazują na obecność lęgu.

Mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*

SPEC^E, Zał. I DP, PCKZ –

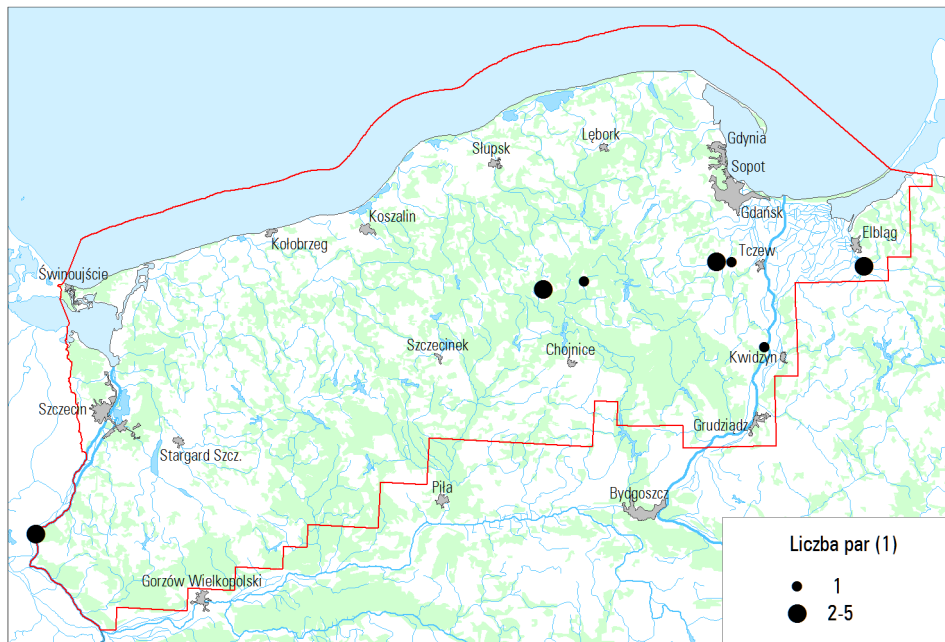
Mewa czarnogłowa jest stałym elementem awifauny lęgowej Pomorza dopiero od roku 2008 (Kajzer & Cząstkiewicz 2010, Zieliński & Zielińska 2011). Liczebność w latach 2008–2012 wynosiła 4–9 par lęgowych, a gniazdowanie stwierdzono dotychczas w 7 koloniach (Zieliński & Zielińska 2011; J. Antczak, Z. Kajzer, A. Mohr, T. Mokwa, C. Nitecki, M. Zielińska, P. Zieliński i in.). Do najbardziej stałych stanowisk należały żwirownia w Bielinku, Jez. Trzebielskie oraz jez. Družno, gdzie stwierdzono gniazdowanie pewne w 3–5 sezonach (tab. 1, rys. 11). Poza stanowiskami, gdzie stwierdzono pewne lęgi, pojedyncze dorosłe ptaki lub pary widywano także w niektórych sezonach lęgowych w latach 2007–2012 w innych koloniach śmieszek np. pod Policami i w Pogorzeliczy pod Trzebiatowem, jednak nie potwierdzono tam gniazdowania (Kajzer et al. 2011; Z. Kajzer).

Przed rokiem 2008 na Pomorzu stwierdzono 4 przypadki pewnych lęgów mew czarnogłowych oraz 2 lęgi prawdopodobne (Zieliński & Zielińska 2011). Pierwszy lęg na Pomorzu (jednocześnie pierwszy w Polsce) stwierdzono w roku 1981 na Zalewie Wiślanym w okolicach Nowakowa, gdzie stwierdzono parę z gniazdem (Nitecki 1984). W maju i czerwcu 1990 roku obserwowano parę mew

Tabela 1. Liczba par lęgowych mewy czarnogłowej na Pomorzu na poszczególnych stanowiskach w latach 2008–2012 (na podstawie: Zieliński & Zielińska 2011, J. Antczak, Z. Kajzer, A. Mohr, T. Mokwa, C. Nitecki, M. Zielińska, P. Zieliński i in. – mat. niepubl.). * – gniazdowanie prawdopodobne

Table 1. The number of breeding pairs of Mediterranean Gulls in Pomerania at particular sites in 2008–2012. (1) – site/year, (2) – total. * – probable breeding

Stanowisko / rok (1)	2008	2009	2010	2011	2012
Bielinek, gm. Cedynia	2	1	3	2	5
Mirowo, gm. Skarszewy	4				
Jez. Trzebielskie, gm. Lipnica		3		1	1
Jez. Družno, gm. Markusy		4		1	1*
Jez. Somińskie, gm. Studzienice			1		
Szczerbęcín, gm. Tczew					1*
Potłowo, gm. Gniew					1*
Razem (2)	6	8	4	4	6–9

Rys. 11. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych mewy czarnogłowej na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 11. Distribution of Mediterranean Gull breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

czarnogłowych w dużej kolonii śmieszek na Zalewie Wiślanym w okolicy Jagodnej, jednak nie uzyskano dowodów ich gniazdowania (Zieliński & Zielińska 2011). W sezonie 1991 prawdopodobnie lęgową parę obserwowano na Karsiborskiej Kępie w delcie Świny, gdzie następnie znaleziono gniazdo z jajami w roku 1992 (Zieliński & Zielińska 2011). Wreszcie kolejne lęgi wykryto w latach 1998–1999 w Bojanie pod Gdynią, gdzie gniazdowały 2 pary (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Zieliński & Zielińska 2011).

Dynamika liczebności polskiej populacji mewy czarnogłowej zmienia się skokowo, jednak widać trend wzrostowy (Zielińska et al. 2009). Na Pomorzu w porównaniu do innych regionów kraju liczebność jest nadal niska, co ma zapewne związek z małą liczbą odpowiednich kolonii śmieszek oraz ze słabym przywiązaniem osobników tego gatunku do kolonii, w której były lęgowe. Pomimo tego należy spodziewać się wzrostu liczby gniazdujących mew czarnogłowych w regionie, ponieważ w ostatnich latach obserwuje się coraz więcej dorosłych ptaków odwiedzających kolonie śmieszek (Zieliński & Zielińska 2011).

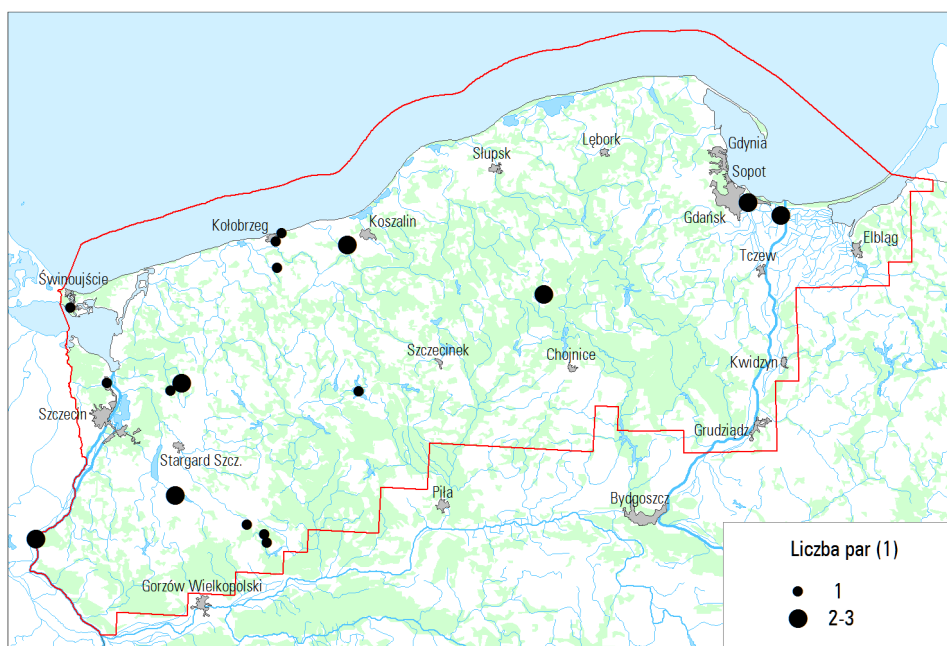
Mewa siwa *Larus canus*

SPEC 2, Zał. I DP –, PCKZ –

Obecnie mewa siwa występuje na Pomorzu na zaledwie kilku stanowiskach, z których większość ma trwały charakter. Podczas inwentaryzacji w roku 2012

odnotowano 12–13 par lęgowych w 7 lokalizacjach (rys. 12), z czego po 3 pary gnieździły się w Gdańsku Przeróbce oraz w Kotłowie w gm. Biesiekierz, po 2 pary w żwirowni w Bielinku koło Cedyni i na Jez. Trzebielskim pod Bytowem, a pojedyncze koło Karsiboru pod Świnoujściem, na Solnym Bagnie pod Kołobrzegiem i na jez. Bierzwnik (J. Antczak, A. Kassolik, D. Ożarowski, M. Ściborski, Z. Kajzer, M. Południowski i in.). Ponadto w latach 2000–2011 lęgi mew siwych na Pomorzu odnotowano także na innych, często efemerycznych stanowiskach. W latach 2005–2010 1–3 pary gniazdowały w kopalni wapna w Lubiatowie pod Pyrzycami (Ł. Ławicki i in.). W roku 2000 stwierdzono parę z gniazdem na terenie Zakładów Chemicznych w Policach, gdzie w sezonach 2002–2003 obserwowano 1–2 zaniepokojone ptaki, a w roku 2005 być może lęgową parę (Z. Kajzer). W czerwcu 2003 pojedyncze pary z pisklętami stwierdzono na jez. Szypa w gm. Bierzwnik oraz na bagnie koło Chłopowa w gm. Krzęcin (B. Kasperowicz). W roku 2005 lęg 1 pary wykryto na stawie w Burowie koło Goleniowa, a w roku 2006 3 pary gnieździły się na stawach koło Węgorzyc pod Goleniowem (A. Staszewski). W sezonie lęgowym 2010 na jez. Drawsko obserwowano 1 parę w kolonii śmieszki, ale gniazda nie odnaleziono (D. Marchowski). W roku 2000 pod Kołobrzegiem pojedyncze lęgowe pary stwierdzono na jez. Gościno i na stawie koło Niekanina (Kościów & Ratajczyk 2006), a w roku 2002 w rez. Pamowo pod Koszalinem (Antczak 2006). W roku 2010 w Gdańsku–Przełajnie stwierdzono 2 pary (A. Sikora).

W latach 20. i 30. XX wieku mewa siwa nielicznie gniazdowała na jeziorach: Jamno, Bukowo, Żarnowieckie i Drużno (Tomiałojć 1990). W latach 1960.

Rys. 12. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych mewy siwej na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 12. Distribution of Mew Gull breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

stwierdzono lęgi pojedynczych par w ujściu Wisły i na jez. Drużno, mieszany lęg ze śmieszką na jez. Miedwie, oraz lęgi kilku par na jez. Gardno i Łebsko (Tomiałoć 1990). Wraz ze spektakularnym rozwojem populacji lęgowej na środkowej Wiśle, głównie w latach 70. i 80. XX wieku, na Pomorzu stwierdzono nowe, a także potwierdzono dawne stanowiska tego gatunku. Mewy siwe nielicznie gniazdowały w tym czasie na jeziorach: Jamno, Wicko, Gardno, Łebsko, Lubiatowskie, Somińskie, w ujściu Wisły, w rez. Parnowo i w Bielinku nad Odrą (Tomiałoć 1990, Dittberner 1996, Tomiałoć & Stawarczyk 2003, Antczak & Mohr 2006). W latach 90. XX wieku na jeziorach przybrzeżnych Pomorza Środkowego gniazdowało 9–16 par, do 10 par gnieździło się w okolicach Kołobrzegu, 10 par na Zalewie Szczecińskim (w tym 4 pary na odstożnikach w Policach i 6 par w delcie Świny) oraz 2–9 par w żwirowni w Bielinku nad dolną Odrą (Osiejuk et al. 1993, Dittberner 1996, Kaliciuk & Staszewski 1997, Tomiałoć & Stawarczyk 2003, Antczak & Mohr 2006, Ławicki et al. 2009).

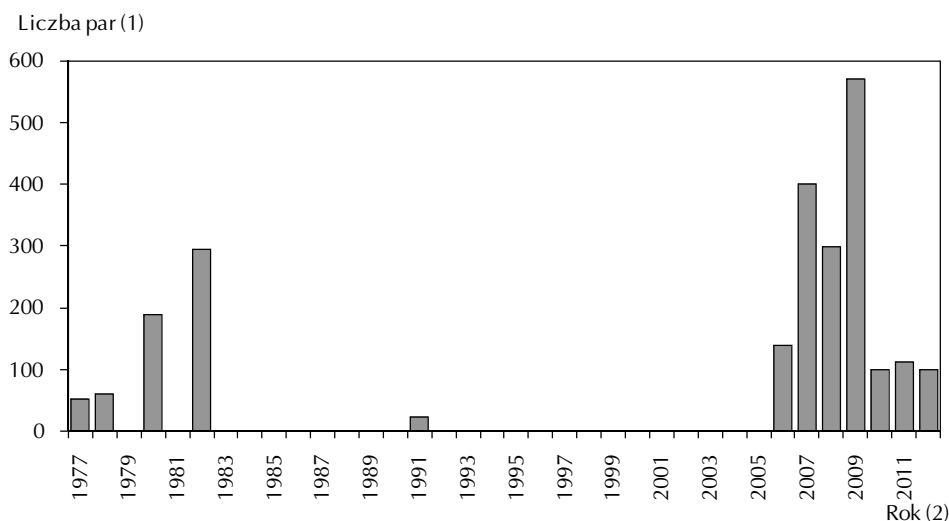
Z powyższego zestawienia wynika, że po dużym wzroście liczebności notowanym w latach 1970.–1990., populacja pomorska w pierwszej dekadzie XXI wieku silnie zmniejszyła swoją liczebność. W latach 1990. na Pomorzu gniazdowało około 35–55 par, ale już pod koniec XX wieku nastąpił zanik wielu stanowisk, w tym na jeziorach przybrzeżnych. Jest to zgodne ze spadkiem liczebności na głównym krajowym lęgowie – środkowej Wiśle (Bukaciński & Bukacińska 2007), jakkolwiek w południowej części kraju wykazano zwiększenie liczebności mewy pospolitej w siedliskach antropogenicznych (Skórka et al. 2006).

Rybitwa czubata *Sterna sandvicensis* **SPEC 2, Zał. I DP, PCKZ CR**

W latach 2006–2012 na Pomorzu gniazdowało od 100 do 570 par rybitwy czubatej. Gatunek ten powrócił do awifauny lęgowej Pomorza po 15-letniej przerwie (rys. 13), kiedy to w roku 2006 ok. 140 par zagnieździło się na falochronie portowym w Gdyni (S. Bzoma, P. Zięcik). W roku 2007 ptaki przeniosły się do rez. Mewia Łacha w ujściu Wisły, gdzie zagnieździło się ok. 400 par (G. Bela, A. Janczyszyn). W latach 2008–2012 do lęgów przystąpiło tam odpowiednio ok. 300, 570, 100, 112 i 100 par (S. Bzoma i in.).

Pierwsze lęgi rybitwy czubatej na Pomorzu stwierdzono w latach 1929–1936 w okolicach Gdańska Górek Zachodnich, gdzie gniazdowało kilka par (Dobbrick 1933, 1936, 1937 za: Tomiałoć 1990). W roku 1977 53 gniazda stwierdzono w ujściu Wisły koło Świbna (Pałowski 1979), gdzie następnie w latach 1978–1982 gniazdowało odpowiednio 62, 1, 190, 0 i 290–300 par (M. Wieloch w: Tomiałoć 1990). Kolejne lęgi stwierdzono w ujściu Wisły w roku 1989 (co najmniej 1 para lęgowa) oraz w roku 1991 – 24 gniazda (Tomiałoć & Stawarczyk 2003). Przypuszczenie o nieudanej próbie lęgu 3 par na jez. Gardno w roku 1972 nie ma uzasadnienia (Tomiałoć & Stawarczyk 2003). Bednorz (1983) pisze o obserwacji 3 tokujących, kopulujących i broniących terenu par, ale lęgów tam nie wykrył.

Obecnie cała populacja pomorska (i jednocześnie krajowa) rybitwy czubatej uzależniona jest od sytuacji w jedynej kolonii lęgowej w ujściu Wisły. Rybitwa czubata skolonizowała Bałtyk na przełomie lat 1960./1970., co prawdopodobnie wiązało się z dramatycznym spadkiem jej liczebności nad Morzem Północnym. Od

Rys. 13. Zmiany liczby par lęgowych rybitw czubatych nad Zatoką Gdańską w latach 1977–2012

Fig. 13. Change in the number of breeding pairs of Sandwich Tern on the Gulf of Gdansk in 1977–2012. (1) – number of pairs, (2) – year

tego czasu mimo fluktuacji, populacja na Morzu Bałtyckim wydaje się być stabilna, jednak jest mocno uzależniona od odpowiednich siedlisk do gniazdowania, w tym piaszczystych łąk, jak te w ujściu Wisły (Herrmann et al. 2008).

Rybitwa białoczelna *Stemula albigifrons*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ NT

Podczas inwentaryzacji w latach 2011–2012 na całym Pomorzu wykazano gniazdowanie 118 i 150 par (Antczak et al. 2013). Główne stanowisko znajduje się przy ujściu Wisły, gdzie w ostatnich latach corocznie gniazdowało 30–50 par (Kośmicki et al. 2010a; S. Bzoma i in.). Wyjątkowo w roku 2012 stwierdzono tam ok. 125 par, co prawdopodobnie wiązało się zalaniem łąk w dolnym odcinku Wisły i przeniesieniem się ptaków w ujście rzeki (S. Bzoma). W tym samym roku w porcie północnym w Gdańsku stwierdzono kolejnych 14 par (P. Zięcik, S. Bzoma).

Na dolnej Wiśle między Grudziądzem a Świeciem w roku 2011 odnotowano 17 par (P. Nagórski), a pod Gniewem w latach 2009–2011 gniazdowało 17–45 par (K. Wasielewski). Na mierzejach jezior przymorskich gatunek zanika – w 2011 roku stwierdzono tylko 1 parę nad jez. Łebsko. W zachodniej części regionu gniazdował w żwirowniach nad dolną Odrą – w latach 2011–2012 stwierdzono 17–20 par w Bielinku i 0–2 pary w Kaleńsku. Ponadto w 2011 pojedyncza para gniazdowała nad Zalewem Szczecińskim pod Świnoujściem (Antczak et al. 2013; Z. Kajzer i in.).

W ciągu ostatnich 40 lat pomorska populacja rybitwy białoczelnej podlegała silnym wahaniom, jednak w ostatniej dekadzie nastąpił prawie całkowity zanik lęgowisk na środkowym wybrzeżu. Na mierzei jeziora Jamno w latach 1970. odnotowywano 1–9 par, w roku 1988 – 2 pary, po czym lęgowisko to przestało

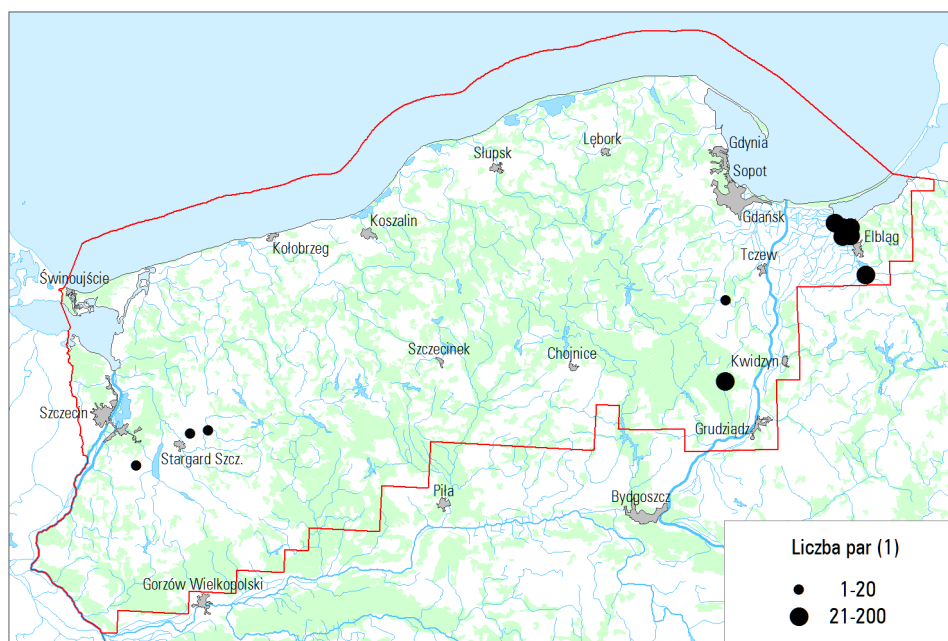
istnieć. Na mierzei jeziora Bukowo w latach 1970. notowano od 1 do 11 par, w 1988 – 2 pary, a po raz ostatni lęgi 3 par stwierdzono w roku 1996. Na mierzei jez. Wicko tylko w 1988 roku odnotowano 6 par. Na mierzejach jezior Gardno i Łebsko w latach 1970. gniazdowało od 3 do 16 par, a od lat 1990. liczebność nie przekraczała 2–3 par (Górski 1976, Antczak & Ziółkowski 1991, Antczak et al. 1999). Na głównym łęgowisku w ujściu Wisły liczebność w ostatnich 40 latach zmieniała się w bardzo dużym zakresie: 15–40 par na początku lat 1970., 140–160 par w latach 1977–1983 (M. Wieloch), ok. 60 par w roku 1993, przy braku łęgów w roku 1998 (P. Chylarecki). W latach 2007–2011 występowało tam 30–50 par (Kośmicki et al. 2010a; S. Bzoma i in.) i aż 125 par w roku 2012 (Antczak et al. 2013). Nad dolną Odrą zaczęła ponownie gniazdować w roku 1979 w żwirowni w Bielinku pod Cedynią, gdzie w latach 1979–2001 liczebność wahała się od 6 do 34 par (Dittberner 1996, Uhlig et al. 1998, Ławicki et al. 2009). Ponadto nad Odrą pod Szczecinem w latach 1990–1997 gniazdowało do 18 par (Oleksiak 1993, Uhlig et al. 1998). W latach 2004–2006 na pięciu stanowiskach w dolinie Odry stwierdzono 10–30 par (Ławicki 2007).

Rybitwa białowąsa *Chlidonias hybrida*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ LC

W pierwszej dekadzie XXI wieku gatunek ten skolonizował wschodnią część Pomorza, najliczniej gniazdując na jez. Drużno oraz Zalewie Wiślanym i w okolicy. Podczas inwentaryzacji w całym regionie w roku 2012 wykazano około 470 par w 10 koloniach (rys. 14): minimum 237 par w pięciu koloniach na Zalewie Wiślanym (P. Zięcik, A. Janczyszyn, S. Bzoma, T. Gawior), około 200 par na jez. Drużno (C. Nitecki), 14–15 par w Cieplicówce k. Kępin Wielkich (L. Pilacka, G. Neubauer, T. Mokwa), 12 par koło Kępy Rybackiej na Nogacie (T. Mokwa), 2 pary w Kochankach pod Starogardem Gdańskim (C. Wójcik) oraz co najmniej 1 parę na jez. Udzierz (P. Rydzkowski).

Po raz pierwszy lęgi (5–7 par) rybitwy białowąsej w regionie stwierdzono w roku 1996 na jez. Drużno, gdzie w następnych latach populacja bardzo silnie wzrastała: 10–30 par w latach 1997–2000, 50–80 par w 2001–2005, 100–170 par w 2006–2008 i ok. 200 par w latach 2009 i 2012 (Nitecki 2010; C. Nitecki). W okolicach Zalewu Wiślanego gniazdowanie odnotowano koło Kępy Rybackiej (6–12 par w 2003–2004), Nowego Batorowa (8–15 par w 2004), Nowakowa (16–25 par w 2004) i Cieplicówki (15 par w 2008) (A. Sikora, T. Mokwa, G. Neubauer). W latach 2006–2009 nad Zalewem Wiślanym stwierdzono 40–60 par w okolicach Nowakowa, Nowego Batorowa, ujścia Nogatu, Kępy Rybackiej i Nowotek (T. Mokwa). W roku 2012 stwierdzono na Zalewie Wiślanym i w okolicy już ponad 250 par (patrz wyżej). Od roku 2003 gniazduje regularnie na jez. Udzierz w Borach Tucholskich (A. Sikora, T. Mokwa, A. Kośmicki, P. Rydzkowski, S. Bzoma), z maksymalną liczebnością ok. 50 par w roku 2008 (Guentzel & Ławicki 2009). W pozostałej części Pomorza lęgi rybitwy białowąsej odnotowano wyjątkowo, jedynie na trzech efemerycznych stanowiskach na Równinie Pyrzycko–Stargardzkiej: w 2002 na stawach Dzwonowo (12 par), w 2003 k. Będgoszczy (17 par) i w 2008 w Kicku (12 par) (Kajzer et al. 2005, Sowa 2010).

Rys. 14. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych rybitwy białowąsej na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 14. Distribution of Whiskered Tern breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

W ostatnim dwudziestoleciu rybitwa białowąsa skolonizowała znaczny obszar kraju, będąc jednym z najszybciej wzrastających liczebnie gatunków (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Stałe lęgowiska na Pomorzu ograniczają się do niewielkiego arealu we wschodniej jego części, natomiast na przeważającym obszarze regionu gatunek ten gniazduje wyjątkowo.

Rybitwa białoskrzydła *Chlidonias leucopterus*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ NT

W latach 2000–2012 pewne lęgi odnotowano na czterech stanowiskach, a populację na Pomorzu w tym okresie można ocenić na 1–15 par. Dość regularnie pojedyncze pary gniazdowały na jez. Drużno, gdzie po raz pierwszy 2 pary stwierdzono w roku 1999, a w latach 2000–2009 notowano pewne lub prawdopodobne lęgi 1–5 par (C. Nitecki). Na jez. Modła lęgi 1–2 par stwierdzono w latach 2007–2011 (J. Antczak). Efemeryczne stanowiska lęgowe stwierdzono także na rozlewisku w Pysce pod Kołobrzegiem – 13 par w roku 2007 (Kowalewski 2010) oraz na zalanych łąkach koło Kłosowa w dolinie dolnej Odry – 5 par w roku 2008 (Ławicki et al. 2009). Ponadto prawdopodobnie lęgową parę odnotowano w roku 2012 na Starym Nogacie koło Lubstowa (G. Neubauer).

Pierwszy przypadek lęgu rybitwy białoskrzydłej na Pomorzu stwierdzono w roku 1997 na jez. Świdwie, gdzie gniazdowało 5–6 par (Staszewski & Czeraszewicz 2000). Poza dość stałym lęgowiskiem na jez. Drużno, pozostałe

stanowiska były zajmowane przez kilka sezonów (jez. Modła) lub tylko jednorazowo. Gniazdowanie rybitwy białoskrzydłej poza stałym zasięgiem jest nieregularne lub efemeryczne. Krajowa liczebność gatunku podlega silnym fluktuacjom, spowodowanym głównie odpowiednimi warunkami siedliskowymi (wysoki stan wód) oraz nalotami wiosennymi ptaków przedłużających wędrówkę w sytuacji braku dogodnych siedlisk na wschodnioeuropejskich łęgowiskach (Ławicki et al. 2011).

Puchacz *Bubo bubo*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ NT

Pomorska populacja puchacza na początku XXI wieku została oceniona na 40–45 par (Wójciak et al. 2007). Aktualna ocena jest wyższa i wynosi 60–70 par. Znaczna różnica pomiędzy ocenami liczebności raczej nie wynika ze wzrostu jego populacji, ale jest konsekwencją lepszego zbadania terenu.

Największe skupienia puchacza obejmują południową część regionu, natomiast nie wykryto jego stanowisk w granicach Pomorskiego Regionu Ornitologicznego na wschód od Wisły. Jego kluczowe tereny łęgowe rozmieszczone są w największych kompleksach leśnych regionu, w tym: Bory Tucholskie (14–15 par; Anderwald 2006, Rydzkowski et al. 2010), Lasy Puszczy nad Drawą (9–14 par; Mrugasiewicz & Południewski 2010), Puszcza nad Gwdą (5–6 par, w tym 4 pary w części pomorskiej ostoi; Jermaczek et al. 2011), Ostoja Drawska (2–6 par; D. Marchowski i in.), Słowiński Park Narodowy i ostoja Dolina Słupi – po 5–6 par (Bagińska & Bagiński 2010, Kulwas 2010; U. Bagiński, J. Chruściel, G. Jędro, B. Kotlarz i in.) oraz Dolina Dolnej Odry – 3–4 pary (Ławicki et al. 2009; P. Pluciński, M. Żmihorski). Podczas ostatniej inwentaryzacji w ostoi ptaków Puszcza Barlinecka wykryto tam zaledwie jeden rewir (Wylegała et al. 2012), chociaż w publikacji Wilka i in. (2010) dla znacznie większego terenu podawano aż 4–6 par, ale są to dane sprzed dwóch dekad. Nie dysponujemy aktualnymi danymi dla ostoi Witnicko-Dębniańskiej (Wilk et al. 2010). Łącznie w kluczowych ostojach stwierdzono 38–49 par, kolejne 5–10 par może występować w ostojach o mniejszym znaczeniu dla puchacza, dla których w większości nie ma aktualnych danych (Wilk et al. 2010; M. Duda). Ponadto wykryto 9 rozproszonych stanowisk poza obszarami ostoi ptaków, np. w latach 2007–2012 w nadleśnictwach Pomorza Środkowego (Warcino, Polanów, Bytów, Trzebielino i Łupawa) znaleziono 5 nowych stanowisk (D. Anderwald, B. Kotlarz). Jedna para zajmowała gniazdo bielika do roku 2001 w leśnictwie Iwęcino k. Łazów (L. Smyk). Na Pomorzu Środkowym regularnie gniazduje w pobliżu kolonii łęgowych śmieszki (4 z 12 rewirów; B. Kotlarz), która stanowi podstawę jego diety.

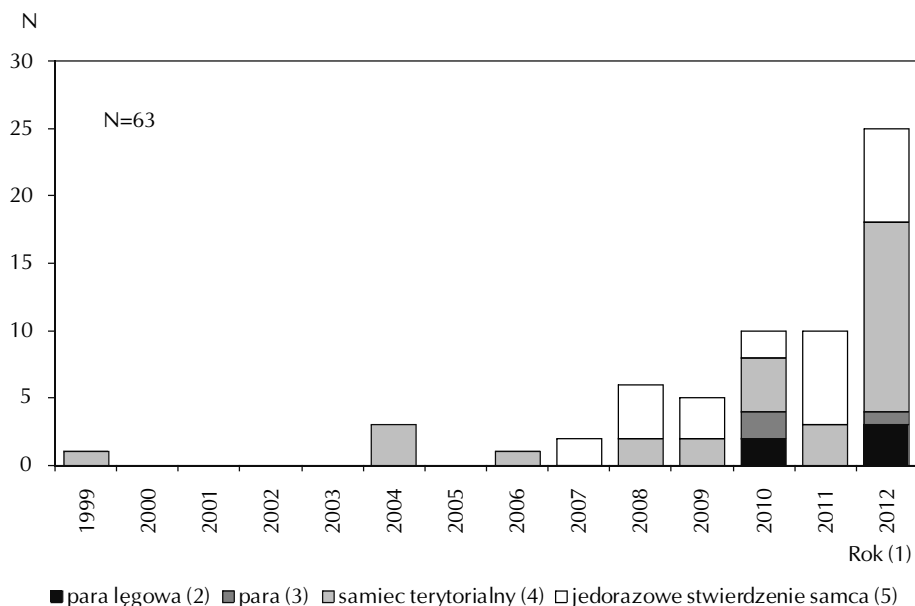
W pierwszej połowie lat 1940. populacja puchacza na Pomorzu w granicach sięgających dalej na południe niż obecny region ornitologiczny – do doliny Noteci i Warty – została oceniona na 23 pary (Tomiałojć 1990). Kolejne oszacowania pochodzące z połowy lat 1980. i początku XXI wieku wynosiły po 40–45 par (Tomiałojć 1990, Wójciak et al. 2007). W latach 1985–2004 został wykryty w 39 polach Polskiego Atlasu Ornitologicznego, w 24 wykazano pewne łęgi (Sikora et al. 2007).

Puchacz jest gatunkiem trudnym do wykrywania i zastosowanie wabienia jest mało efektywne (Mikusek 2005, 2009). Niewykrycie ptaków w danym roku nie oznacza, że rewir został opuszczony, dlatego konieczne są kontrole przynajmniej w dwóch kolejnych sezonach. Stan rozpoznania tego gatunku w regionie jest niewystarczający. Potrzebne są specjalne poszukiwania puchacza i powtórne inwentaryzacje ważnych ostoi gatunku.

Sóweczka *Glauclidium passerinum*

SPEC –, Zał. I DP, PCKZ LC

Lęgi pierwszych par na Pomorzu stwierdzono w roku 2010 w pow. drawskim i w Lasach Łęborskich w pow. wejherowskim (Sikora et al. 2011). Ponadto 2 pary lęgowe stwierdzono w roku 2012 w Lasach Puszczy nad Drawą, gdzie jedną parę lęgową z młodymi obserwowano k. Wygonu, a inną k. Zieleniewa w pow. choszczeńskim (A. Nowak). Kolejną parę ze stratą lęgu na etapie wysiadywania jaj stwierdzono k. Zatomia w pow. choszczeńskim (M. Południewski, C. Korkosz). W roku 2012 wykryto parę w Puszczy Darżlubskiej, gdzie kilka razy widziano i słyszano najpierw samca, a w okresie 29.05–13.06. parę ptaków, w tym słyszano samicę, która odzywała się charakterystycznym głosem podczas przekazywania pokarmu przez samca (A. Sikora). Według opinii R. Mikuska takie zachowanie wskazuje na lęg,

Rys. 15. Stwierdzenia sóweczki na Pomorzu w sezonie lęgowym (1.03–31.07) w latach 1999–2012

Fig. 15. Records of the Eurasian Pygmy Owl in Pomerania during the breeding season (1.03–31.07) in 1999–2012. (1) – year, (2) – breeding pair, (3) – pair, (4) – territorial male, (5) – single record of male

jednak nie udało się go zlokalizować. Ocena liczebności tego gatunku na Pomorzu na obecnym etapie zwiększania arealu i liczebności jest trudna. Nie można wykluczyć, że w regionie gniazduje już ponad 10 par.

W latach 1999–2012 sóweczki stwierdzono 63 razy (Sikora et al. 2011 – uzupełnione; rys. 15), w tym 48% stanowiły spotkania terytorialnych samców i 40% samców wykazanych tylko podczas jednorazowej kontroli. Pozostałe obserwacje dotyczyły par, w tym 5 pewnych lęgów. W ostatnich latach nastąpił wyraźny wzrost liczby stwierdzeń (rys. 15), np. w roku 2012 stwierdzono 8 samców w ostoi Dolina Słupi (U. Bagiński, M. Ziółkowski i in.) i 3 samce w Lasach Mirachowskich (A. Sikora).

Pierwsze stwierdzenia sóweczki na Pomorzu pochodzą z XIX wieku, a kolejne 6 z pierwszej połowy XX wieku (Tischler 1941, Dunkiel 1932, Robien 1935, Niethamer 1938, Lenski 1940 za: Ruprecht & Szwagrzak 1988, Dobbrick L. 1912, Lenski 1940 za: Tomiałojć 1990, Glutz & Bauer 1994). W tym okresie nie potwierdzono jej gniazdowania.

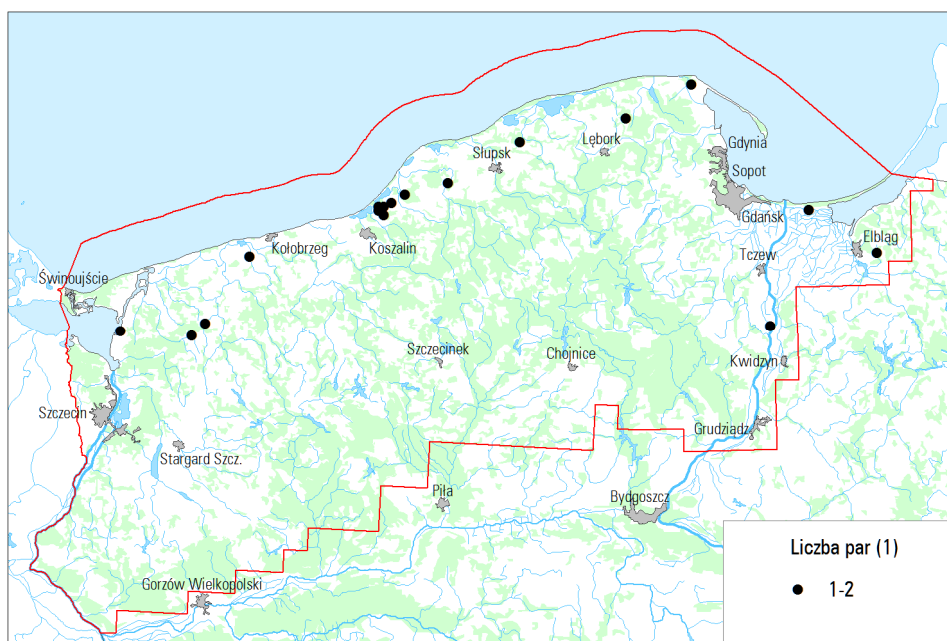
Wyraźny wzrost liczby spotkań po części wynika z intensyfikacji badań sów na Pomorzu, jednak jest to niewątpliwie także efekt rzeczywistego wzrostu liczebności sóweczki na szerszym areale (Sikora et al. 2011). Dla wykrycia lęgów sóweczki kluczowe jest kontrolowanie borów, w których znajdują się płyty starego lasu sosnowo-świerkowego. Prawdopodobnie odpowiednia jest dla niej urozmaicona struktura siedliska, a więc liczy się także obecność śródleśnych, niewielkich polan i zabagnień.

Pójdźka *Athene noctua*

SPEC 3, Zał. I DP –, PCKZ –

Skrajnie nielicznie lęgowy gatunek. Ocena liczebności jest tylko przybliżona i najprawdopodobniej nie przekracza 20 par. Pójdźka niemal nie występuje na pojezierzach, unika terenów z wysokim udziałem lasów, a współczesne stanowiska koncentrują się na pobrzeżu (rys. 16). Nie wykryto jej np. podczas inwentaryzacji ptaków w Borach Tucholskich w roku 2008 (Guentzel & Ławicki 2009) oraz w latach 2004–2007 na obszarze Parku Krajobrazowego Dolina Słupi (B. Kotlarz i in.).

W ostatnich latach pójdźka była wyjątkowo spotykana na Pomorzu Zachodnim, gdzie w latach 2000–2012 słyszano samce lub widziano pojedyncze osobniki w kilku miejscach: w roku 2000 w Mechowie pod Płotami (M. Jasiński), w roku 2004 w Skoszewie nad Zalewem Szczecińskim, w roku 2005 w Szczytnikach pod Nowogardem (Kajzer et al. 2011) i w roku 2012 w Drzonowie w pow. kołobrzeskim (M. Jasiński). Jeszcze w roku 2010 stwierdzono 7 par na północ od Sianowa, które występowały w pięciu wsiach: Iwęcino, Rzepkowo, Bielkowo, Wierciszewo, Dobiesław (E. Glazer, B. Kotlarz, R. Rudzin), jednak w 2012 roku wykryto tu tylko jedną parę. W 2010 roku jedna para gniazdowała w Jeżycach pod Darłowem (J. Antczak), a do 2008 gniazdowała regularnie w osadzie leśnej Dębina w Lasach Lęborskich (B. Kotlarz). W tym samym roku obserwowano jednego osobnika we wsi Tokary k. Sławna (J. Wełniak), natomiast jesienią 2012 roku słyszano jednego samca w miejscowości Żoruchowo w gm. Główny (L. Włodarczyk). Na Pomorzu Gdańskim w ostatnich kilkunastu latach dokonano

Rys. 16. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych pójdzki na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 16. Distribution of Little Owl breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

zaledwie kilku stwierdzeń w okresie lęgowym. W latach 1999–2000 jednego ptaka widziano przesiadującego na dachu budynku w Mioszynie w pow. puckim (A. Sikora), ale pomimo corocznego kontroli nie stwierdzono jej tam później. W roku 2005 słyszano samca k. Pomorskiej Wsi na Wysoczyźnie Elbląskiej (G. Neubauer, A. Sikora), a w roku 2012 k. Stegny na Żuławach Wiślanych (S. Rubacha). Stanowisko lęgowe pójdzki było podawane z północnej części gm. Gniew, gdzie była lęgowa w roku 2005 (K. Wasielewski). W maju–czerwcu 2005 kilkakrotnie słyszano głosy we wsi Nowa Wiśniewka w pow. złotowskim (P. Wylegała).

Pójdzka już dawniej była uważana za gatunek bardzo nieliczny na Pomorzu (Tomiałojć 1990 za: Robien 1928). Sytuacja ta nie zmieniła się również w drugiej połowie XX wieku (Ruprecht & Szwarzak 1988, Sikora et al. 2007). W latach 1993–1994 na trzech powierzchniach próbnych (Damnica, Potęgowo i Złocieniec) wykryto jedno stanowisko w parku w Damnicy (Antczak et al. 1995). Obecnie wydaje się jeszcze mniej liczna niż w XX wieku. Wycofała się z szeregu stanowisk lęgowych, np. w Słowińskim Parku Narodowym w latach 1960. podawana była z 5 stanowisk (Manikowski 1966, 1969, Bednorz 1983), a obecnie brak jej na tym terenie (G. Jędro, B. Kotlarz). Na początku lat 1990. kilka stanowisk wykryto też nad Zalewem Szczecińskim (A. Włodarczak-Komosińska, A. Staszewski). Spadek liczebności pójdzki i kurczenie się jej arealu dotyczy zarówno kraju (Grzywaczewski 2006), jak i zasięgu europejskiego (BirdLife International 2004). Położenie lęgowisk pomorskich na skraju zasięgu i znaczne rozproszenie populacji nie sprzyjają odbudowie jej populacji.

Pójdźka wymaga podjęcia szczegółowych badań w regionie. W pierwszej kolejności dotyczy to stanowisk zajmowanych w ostatnich latach, ale również tych, które do niedawna były licznie zasiedlone, ale nie przeprowadzono tu ukierunkowanych kontroli, np. na Żuławach Wiślanych (Tomiałojć 1990).

Uszatka błotna *Asio flammeus*

SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ VU

Skrajnie nieliczny gatunek lęgowy na Pomorzu z oceną liczebności 0–5 par. W obecnym stuleciu nie potwierdzono pewnych lęgów w regionie. Tylko w latach 2001–2002 stwierdzono jedną parę na Międzyodrze k. Gryfina (Ławicki et al. 2007). Niewiele jest innych obserwacji z okresu lęgowego od maja do lipca. Pojedyncze osobniki były obserwowane w delcie Świny w roku 2003 i 2008 na Karsiborskiej Kępie i w roku 2010 na Zajęczych Łęgach (Kajzer et al. 2005, 2011; Z. Kajzer). Nad Zalewem Szczecińskim pod Stepnicą stwierdzona w roku 2008 koło Żarnowa i w roku 2012 koło Łąki (Kajzer et al. 2011; J. Kaliciuk). Odnotowana także w roku 2001 nad jez. Miedwie (Guentzel & Wysocki 2004), w roku 2005 nad jez. Resko Przymorskie, w lipcu 2008 świeżą sterówkę znaleziono na łąkach pod Białogardem (Kajzer et al. 2011) oraz w roku 2008 na łąkach pod Osiekami na wschód od jez. Jamno (J. Antczak). Nad Zatoką Gdańską dokonano trzech obserwacji: w latach 2008 i 2009 po jednym ptaku między Mostami a Rewą (M. Zimiński) oraz w 2011 roku w rezerwacie Beka przy ujściu Redy (P. Baszanowski i in.).

Do roku 1940 wykryto stanowiska lęgowe w następujących rejonach: po nalocie zimą 1932/1933 aż kilkanaście par obserwowano na odcinku dolnej Odry pomiędzy Szczecinem a Krajnikiem (Tomiałojć 1990 za: Robien 1935), nad jez. Łębsko (Ruprecht & Szwagrzak 1988 za: Robien 1928, 1935), przy ujściu Pasłęki w 1898 roku (Tischler 1941), w 1847 roku lęg na jez. Drużno i potem podczas pięciu sezonów w okresie 1910–1936 (Tischler 1941). Natomiast stanowisko podane przez Ruprechta i Szwagrzaka (1988) jako Błudowo (kwadrat DF21) błędnie zinterpretowano jako leżące w Polsce. Jego lokalizacja podana przez Tischlera (1941) jednoznacznie wskazuje na Płw. Sambijski, a więc poza obecnymi granicami Polski. W okresie 1950–1999 pewne lęgi odnotowano około roku 1950 nad jez. Drużno (Karczewski 1953), corocznie w latach 1965–1971 nad jez. Świdwie (Noskiewicz et al. 1988), w 1974 roku nad Jez. Lubiatowskim i prawdopodobny lęg w następnym roku pod Dzierżęcinem (Antczak & Górski 2006b), w latach 1984 i 1987 w Ińskim Parku Krajobrazowym (Górski et al. 1991) oraz w latach 1983 i 1992 na Bielawskich Błotach (Sikora et al. 2004). W latach 1995–1996 wykryto trzy stanowiska w rejonie Zalewu Szczecińskiego (Kaliciuk & Staszewski 1997) oraz 2–3 pary w roku 1995 na Międzyodrze pod Gryfinem (Ławicki et al. 2007).

Liczebność uszatki błotnej silnie fluktuuje i w niektóre lata ptaki mogą pojawiać się w miejscach nietypowych, również na ekstensywnie użytkowanych łąkach. Zaleca się coroczne kontrolowanie jej historycznych stanowisk.

Żoła *Merops apiaster***SPEC 3, Zał. I DP –, PCKZ NT**

W pierwszej dekadzie XXI wieku stanowiska lęgowe żoły na Pomorzu znajdowały się na peryferiach Wałcza, gdzie w latach 2009–2012 gniazdowało 2–5 par (Wasiak & Ławicki 2011; M. Duda, W. Plata, M. Radziszewski, L. Stankiewicz) oraz pod Dobiegniewem, gdzie w latach 2009 i 2011–2012 stwierdzono 1 parę (M. Południowski).

Pierwsze lęgi żoły na Pomorzu wykryto w latach 1986–1987 w Choczewie, pow. wejherowski, gdzie gniazdowały 1–2 pary (Sikora 1992), a próbę osiedlenia się około 5 par odnotowano w roku 1987 nad Jez. Rychnowskim koło Człuchowa (Stasieczek 1996). W ostatniej dekadzie XX wieku żoły na Pomorzu gniazdowały efemerycznie na czterech stanowiskach (1–2 pary): w 1991 w Chłapowie pod Władysławowem, w 1997 nad dolną Wisłą w rez. Wiosło Małe pod Gniewem oraz nad jez. Łebsko: koło Pobłocia w latach 1996–1997 i 1999 oraz w Podrożu w roku 1999 (Sikora 1992, Wasiak & Ławicki 2011).

Mimo znacznego wzrostu polskiej populacji żoły w ostatniej dekadzie (np. Kajtoch et al. 2012, Sępioł et al. 2012) i dalszej ekspansji na północ, lęgi tego gatunku zdarzają się na Pomorzu wciąż tylko sporadycznie. Po części może to być skutkiem niedostatecznej liczby kontroli odpowiednich siedlisk przez obserwatorów, a także efemeryczności stanowisk zajmowanych przez żoły poza stałym arealem lęgowym, przez co są one trudne do wykrycia (Wasiak & Ławicki 2011).

Dzięcioł zielonosiwy *Picus canus***SPEC 3, Zał. I DP, PCKZ –**

Jedynym znanym miejscem liczniejszego gniazdowania tego gatunku w regionie jest Wysoczyzna Elbląska, która została zasiedlona pod koniec lat 1990. (Sikora 2006, 2007b). Od tego czasu nastąpił silny wzrost liczebności i w latach 2004–2005 oceniono ją tu na 25–35 par, natomiast w całym regionie populacja może być nieco wyższa (30–40 par).

Późniejsze obserwacje potwierdziły stosunkowo liczne występowanie dzięcioła zielonosiwego na Wysoczyźnie Elbląskiej (Sikora 2006, 2007b; A. Sikora). Ponadto w roku 2012 prawdopodobnie lęgową parę stwierdzono koło Żółwińca nad jez. Drużno (C. Nitecki). Na zachód od Wisły spotykany był wiosną bardzo rzadko. Dwa stwierdzenia samców pochodzą z nad dolnej Odry: w maju 2000 k. Siadła Dolnego na Międzyodrzu i w marcu 2003 w olsie między Czelinem a Starym Błeszynem (Kajzer et al. 2005, Ławicki et al. 2009). Ponadto w latach 2001–2002 spotkano bębniącego samca w Puszczy Bukowej k. Kołowa (Kajzer et al. 2005, Guentzel et al. 2010). Poza tym dokonano kilku stwierdzeń pojedynczych ptaków nad Zatoką Gdańską: 7.04.2007 samiec między Sopotem a Gdynią Orłowo (P. Senn), 2.04.2008 na Mierzei Wiślanej (A. Kośmicki), 4.03.2010 odzywający się na skaju Puszczy Darżlubskiej k. Zdrady w pow. puckim (W. Półtorak), 5.05.2012 samiec w zadrzewieniu śródpolnym k. Mrzezina w pow. puckim (M. Ściborski) oraz 12.06.2012 w Świbnie przy ujściu Wisły (M. Kujawa, P. Baszanowski, B. Jursz). W okresie połęgowym stwierdzony 30.08.2008 k. Gaci nad jez. Łebsko (J. Antczak).

Pierwszy przypadek lęgu na Pomorzu Zachodnim stwierdzono niespodziewanie w zachodniej części regionu, w roku 1995 w Puszczy Barłińskiej: 26.04. odnotowano tam parę przy dziupli, a 12.06. samca karmiącego młode (Adamiok 1996).

Jest to gatunek związany z lasami liściastymi. Na Wysoczyźnie Elbląskiej preferuje zespoły z bukiem (Sikora 2006). Najbardziej efektywne są poszukiwania dzięcioła zielonosiwego w okresie od końca marca do końca kwietnia, kiedy ptaki są aktywne głosowo i dobrze reagują na odtwarzanie głosu. Szczególną uwagę można zwrócić na stare, ponad 120-letnie buczyny.

Dzięcioł białozyi *Dendrocopus syriacus*

SPEC^E, Zał. I DP, PCKZ –

W okresie od 14.11.2000 do 5.05.2001 obserwowano samca w Gdańsku–Jelitkowie (M. Pisula, A. Sikora), w tym 25.04. w parze z samicą dzięcioła dużego *Dendrocopus major* (A. Sikora). Ponadto we wschodniej części regionu dokonano 4 dalszych stwierdzeń. Dwukrotnie obserwowany był w Skowronkach i Przebmie na Mierzei Wiślanej – 20.07.2004 juwenalny osobnik (M. Faber) i 17.04.2005 samiec (G. Neubauer, M. Zagalska-Neubauer). Pojedyncze samice odnotowano 22.02.2010 w Elblągu, a 28.02.2010 w Jurandowie, pow. elbląski (M. Betlejewicz). W zachodniej i środkowej części Pomorza dokonano tylko pojedynczych obserwacji: 13.03.1999 – 1 ptak w Trąbkach pod Stargardem Szczecińskim (Kajzer et al. 2005) oraz 2 i 5.02.2012 samica sfotografowana w Łebie (L. Włodarczyk i in.).

Pierwszych obserwacji na Pomorzu dokonano 27.06.1986 – samica w Jastarni i 14.10.1989 – samiec k. Świbna przy ujściu Wisły (Sikora et al. 1994), a pierwszy lęg w regionie odnotowano w roku 1990 k. Batorowa pod Elblągiem (T. Mokwa). Najbardziej prawdopodobne jest wykrycie lęgów w dolinie Wisły i na Żuławach Wiślanych.

Dzierlatka *Galerida cristata*

SPEC 3, Zał. I DP –, PCKZ –

Dzierlatka jest obecnie na Pomorzu gatunkiem występującym punktowo i bardzo nielicznie, z populacją ocenianą tylko na 15–20 par. Najliczniej występuje w Szczecinie, gdzie w roku 2009 wykazano występowanie 6 par lęgowych w granicach administracyjnych miasta oraz 4 dalsze pary tuż poza granicami (Sołowiej 2011). Dane z innych miast regionu wskazują na opuszczenie większości z nich. W Koszalinie, Policach i Świnoujściu dzierlatka występowała do roku 2000, a w Nowogardzie ostatnią parę stwierdzono w roku 2004 (Sołowiej 2011). W roku 2000 pojedynczą parę stwierdzono jeszcze w Goleniowie (Staszewski 2010). W Słupsku, gdzie miała być stwierdzana do roku 1997 (Sołowiej 2011), terytorialnego samca obserwowano na peryferiach miasta jeszcze w roku 2004 (M. Ziółkowski). W Trójmieście na przestrzeni ostatnich dwóch dekad jej liczebność spadła drastycznie i nie potwierdzono tu lęgów już od kilku lat (A. Sikora). Niewielka populacja występuje w krajobrazie rolniczym w okolicach Stargardu Szczecińskiego, gdzie w roku 2009 stwierdzono 2 pary w Witkowie oraz pojedyncze pary w Stargardzie–Kluczewie, Strzyżnie i Barnimiu (Sołowiej 2011), a ponadto 5.07.2012 pojedynczego ptaka widziano w Przewłokach (Z. Kajzer). Trzech obserwacji dzierlatek w

krajobrazie rolniczym dokonano też w środkowej i wschodniej części Pomorza: 4.06.2012 stwierdzono śpiewającego samca w gospodarstwie rolnym i gorzelni w Osiekach Koszalińskich (P. Zaborowski), 19.03.2010 widziano być może lęgową dziurkę przy dawnym PGR w Świtałach pod Słupskiem (M. Ziółkowski), a z kolei zaniepokojonego ptaka stwierdzono 10.07.2011 na składowisku piasku i gruzu w Bąkowie pod Kolbudami (D. Ożarowski). Natomiast 17.05.2003 obserwowano śpiewającego samca w porcie w Helu (A. Sikora) i również w następnych latach było kilka obserwacji 1–2 ptaków poza sezonem lęgowym tamże oraz w porcie we Władysławowie (Z. Kajzer i in.). Bardzo prawdopodobne jest występowanie dziurki w południowej części regionu należącej wcześniej do Wielkopolski – w okolicach Złotowa i Zakrzewa. W części wielkopolskiej spotykane są tam dość często (P. Wylegała).

Brakuje konkretnych danych o występowaniu dziurki na Pomorzu w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, kiedy to gatunek ten rozprzestrzenił się w Polsce (Kuzniak & Tryjanowski 2007). W latach 1970. od kilku do 30–40 par gniazdowało w Koszalinie, Słupsku, Lęborku, Wejherowie i innych miastach Pobrzeża Południowobałtyckiego (Górski 1982, Tomiałojć 1990). Rozmieszczenie jej stanowisk w latach 1985–1993 było skupiskowe, głównie w okolicach Szczecina i Trójmiasta, bez stanowisk na wielkim obszarze środkowej części Pomorza (Sikora et al. 2007). W Szczecinie w roku 1999 stwierdzono jeszcze 44 pary na 36 stanowiskach, po czym w ciągu 10 lat nastąpił drastyczny spadek liczebności, powiązany czasowo z opuszczeniem kilku innych miast w regionie (Sołowiej 2011).

Pomimo że pod koniec ubiegłego wieku nastąpił gwałtowny spadek populacji krajowej, to w ostatniej dekadzie liczebność waha się i nie jest możliwe wskazanie kierunku tych zmian. Natomiast wykazano istotny spadek rozpowszechnienia dziurki (Kuczyński & Chylarecki 2012). Gatunek ten może występować liczniej niż dotychczas sądzono w krajobrazie rolniczym, co wykazano w sąsiedniej Wielkopolsce (Wylegała et al. 2009). Wykrycie w latach 2009–2012 kilku stanowisk w krajobrazie rolniczym Równiny Pyrzycko–Stargardzkiej pozwala przypuszczać, że na podobnych siedliskowo obszarach Pomorza mogą utrzymywać się niewielkie populacje, co wymaga pilnego zbadania.

Pliszka żółta (tundrowa) *Motacilla flava thunbergi*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Lęg jednej pary, w której samiec wykazywał cechy pliszki tundrowej, odnotowano w roku 2002 przy ujściu Pasłęki (Cenian & Sikora 2003). W tym samym roku obserwowano tu również innego samca z podgatunku *thunbergi* (Cenian & Sikora 2003). Drugi przypadek gniazdowania odnotowano w Sypniewie (gm. Jastrowie), gdzie w okresie 2–7.07.2009 stwierdzono lęgowego samca *thunbergi* (M. Duda). Pierwsze stwierdzenia podgatunku *thunbergi* z lat 1997–1998 wskazywały na gniazdowanie po jednym samcu przy ujściu Pasłęki.

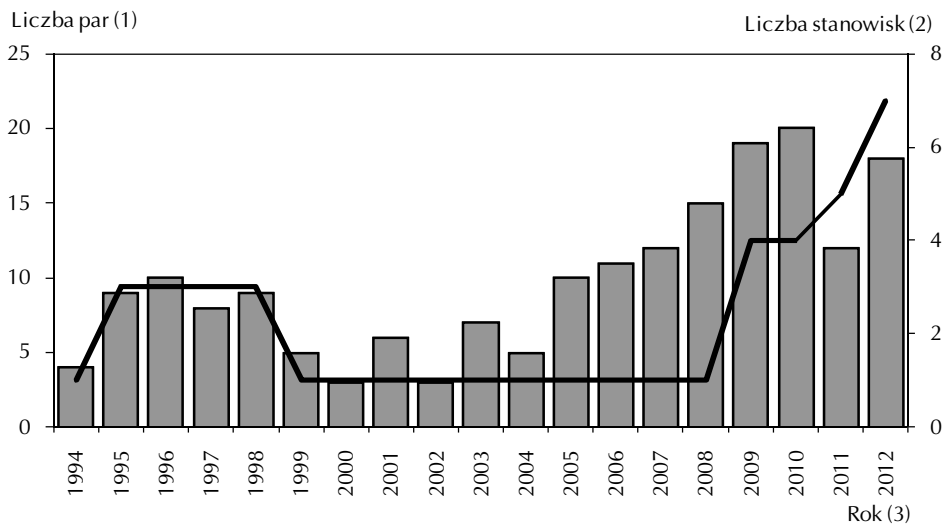
Podgatunek ten coraz liczniej gniazduje w Polsce (Komisja Faunistyczna 2001–2013) i można przypuszczać, że zostaną wykryte na Pomorzu kolejne jego stanowiska.

Pliszka cytrynowa *Motacilla citreola*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

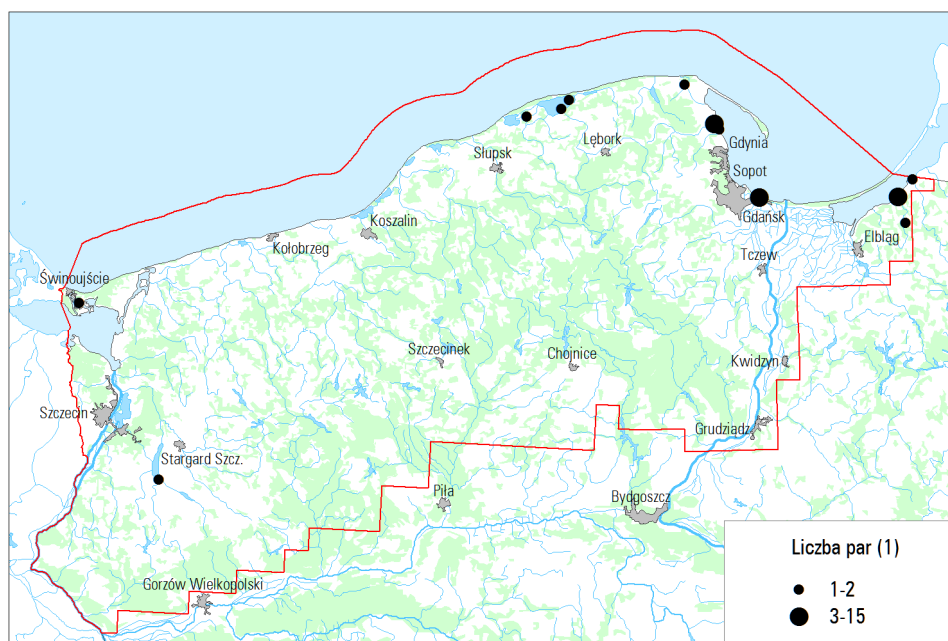
W latach 2000–2008 pliszka cytrynowa gniazdowała na Pomorzu wyłącznie na stanowisku k. ujścia Redy w rez. Beka, gdzie liczebność wzrosła od 3 par do 11–15 par w roku 2008 (M. Ściborski, A. Kośmicki). W latach 2009–2012 wykryto jej lęgi w 11 nowych miejscach (rys. 17–18). W roku 2009 stwierdzono 3–4 pary k. Górek Zachodnich na Zielonych Wyspach, 2 pary w pobliżu Rewy nad Zat. Pucką i jedną parę k. ujścia Pasłęki nad Zalewem Wiślany. W roku 2010 wykryto parę lęgową nad jez. Miedwie i był to pierwszy lęg w części zachodniej Pomorza (Sikora et al. 2011). Kolejne stanowiska pochodzą z roku 2011: 2 pary w kopalni torfu w Ruciance (gm. Młynary) (I. Cicirko i in.) i 1 para na Karsiborskiej Kępie w delcie Świny (M. Sołowiej). Aż 5 nowych stanowisk stwierdzono w roku 2012: 3 pary k. Fromborka nad Zalewem Wiślany (T. Mokwa), na trzech stanowiskach w Słowińskim Parku Narodowym: k. Smołdzina – 1 para (G. Jędro i in.), nad jez. Łebsko na Płw. Gacki – 2 pary (A. i A. Kośmiccy, M. Knitter) i k. Żarnowska – 1 para (A. Kośmicki). Ponadto jedną parę lęgową wykryto w tym samym roku w rezerwacie Bielawskie Błota (A. Sikora). Łączna liczebność gatunku na Pomorzu w latach 2006–2012 oscylowała w granicach 12–20 par.

W roku 1994 stwierdzono pierwsze lęgi pliszki cytrynowej wykrywając 4 pary na łąkach k. Mechelinek nad Zatoką Gdańską (Meissner & Skakuj 1997). W następnym roku wykryto jej lęgi w pobliskim rezerwacie Beka przy ujściu Redy, gdzie w latach 1995–2004 pliszki cytrynowe występowały corocznie w liczbie od 2 do 6 par, ze stopniowym wzrostem w latach 2008–2010 do 12–15 par (Ściborski

Rys. 17. Zmiany liczby par lęgowych i stanowisk pliszki cytrynowej na Pomorzu w latach 1994–2012

Fig. 17. Change in the number of breeding pairs and sites of Citrine Wagtail in Pomerania in 1994–2012. (1) – number of pairs, (2) – number of sites, (3) – year

Rys. 18. Rozmieszczenie stanowisk lęgowych pliszki cytrynowej na Pomorzu w latach 2000–2012

Fig. 18. Distribution of Citrine Wagtail breeding sites in Pomerania in 2000–2012. (1) – number of pairs

2005; M. Ściborski, A. Kośmicki). Kolejne 3 stanowiska zajmowane były przez 1–3 sezony wyłącznie w drugiej połowie lat 1990.: w Nowakowie przy Zatoce Elbląskiej (T. Mokwa i in.), w dolinie Wisły k. Drewnicy i w Gdańsku Rudnikach (P. Zieliński, M. Zielińska).

Dane z ostatnich lat wskazują, że gatunek nadal poszerza zasięg i wzrasta liczebnie. Szczególną uwagę warto zwrócić na torfowiska i zalewowe doliny rzeczne, jak również wypasane łąki z fragmentami otwartego błota. Nie należy pomijać stwierdzeń pojedynczych ptaków w siedlisku lęgowym, gdyż mogą one wskazywać na miejsca przyszłych lęgów. Istotna przy poszukiwaniu stanowisk tego gatunku jest znajomość ostrego głosu wabienia wydawanego w locie. Ptaki podczas karmienia młodych mogą odbywać loty po pokarm w miejsca błotniste nawet na odległość do 1 km. Kluczowy okres karmień i lotów do żerowisk to połowa maja do połowy lipca (Ściborska 2004).

Pluszcz *Cinclus cinclus*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Skrajnie rzadko lęgowy, corocznie jedna, a tylko w dwóch sezonach po 2 pary. W latach 2000–2012 odnotowano 3 stanowiska lęgowe: w środkowym biegu Łeby, gdzie przystępuje do lęgów niemal corocznie od 1996 roku, na Słupi k. Sulęcyna w roku 2003 (Sikora & Neubauer 2008; A. Sikora) i na Płoni w części peryferyjnej Szczecina, gdzie wykazano lęg w roku 2008 (Stańczak 2012). Rozległość terenu z

wieloma miejscami do gniazdowania utrudnia dokładne skontrolowanie całego regionu.

Pierwszy lęg pluszcza na Pomorzu odnotowano w 1879 roku na Brdzie k. Myłofa w Borach Tucholskich (Tomiałojć 1990 za: Dobbrick 1912). Kolejne lęgi wykryto po ponad 100-letniej przerwie i od tego czasu gatunek ten gniazduje na północy Polski już corocznie (Sikora 1993, Sikora & Neubauer 2008).

Pluszcze gniazdowały nad rzekami o charakterze podgórskim z czystą wodą. Gniazda umiejscowione były pod mostami, w zagłębieniach murków oporowych zbudowanych z kamienia i betonu, przy młynach, elektrowniach wodnych i śluzach. Zajmował również budki lęgowe zawieszane pod mostami.

Pluszcze lęgowe na Pomorzu wykazują cechy podgatunku nominatywnego, jak i środkowoeuropejskiego *aquaticus*. W latach 2000–2012 wśród 12 ptaków, dla których oznaczono przynależność podgatunkową 9 osobników wykazywało cechy podgatunku *cinclus* i 3 podgatunku *aquaticus* (Sikora & Neubauer 2008; A. Sikora).

W latach 1991–1999 lęgi pluszcza stwierdzono na Pomorzu w 7 miejscach: rzeka Łeba, Słupia w Sulęczynie, Biała Struga w gm. Tuchola, Bolszewka k. Luzina, Radunia k. Bielkówka, Skotawa k. Dębnicy Kaszubskiej. Ponadto w latach 1990. znaleziono gniazda bez potwierdzonej obecności lęgu: na Wdzie k. Borska, dopływie Brdy k. Białej Strugi i na Inie w Rybakach, gm. Recz, natomiast na Małej Słupinie k. Żukowa widziano ptaki budujące gniazdo (Sikora 1993, Sikora & Neubauer 2008, Stańczak 2012; A. Sikora). Dowodem załatywania i gniazdowania pluszcza z podgatunku *aquaticus* jest stwierdzenie ptaka zaobrączkowanego jako pisklę w Alpach szwajcarskich i potem lęgowego w Polsce w okolicach Wejherowa (Sikora 1994b).

W poszukiwaniach stanowisk lęgowych pluszcza istotny jest wybór rzek o charakterze górskim (silny spadek rzeki – ponad 2 promile, obecność potencjalnych miejsc do ulokowania gniazd, czysta woda, obecność głązów w nurcie rzeki, mała penetracja przez ludzi, zalesione brzegi, a przynajmniej szpalery drzew). Wskazane jest skontrolowanie takich miejsc w okresie od 20 lutego do 10 marca. Jeśli siedlisko jest odpowiednie i obecne są ptaki dorosłe, zaleca się skontrolowanie takiego miejsca ponownie w drugiej połowie kwietnia, kiedy ptaki dorosłe karmią młode.

Droździk *Turdus iliacus*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

W ostatnich latach jedyny lęg droździka na Pomorzu odnotowano w roku 2010 nad jez. Družno koło Żółwińca w gminie Markusy, gdzie 8 i 10.06. obserwowano w olsie parę z pokarmem przy gnieździe (C. Nitecki). Ponadto obserwowano zaniepokojoną parę 12.05.2001 k. Rusocina–Żukczyna w dolinie Kłodawy (M. Pisula). W latach 2000–2012 kilkakrotnie stwierdzano śpiewające samce: 19.06.2001 k. leśniczówki Mirachowo w pow. kartuskim (A. Sikora), 26.05.2006 w lęgu w dolinie Wisły k. Kiezmarka (G. Neubauer), w roku 2008 podczas inwentaryzacji Borów Tucholskich stwierdzono dwa stanowiska (Guentzel & Ławicki 2009): 15.06. widziano dwa ptaki (parę?), w tym śpiewającego samca w śródpolnej kępie sosen 1,5 km na północny-wschód od Ugoszczy (M. Sołowiej) oraz 16.06. śpiewającego samca odnotowano w lesie na południowym brzegu Jez. Czechowskiego w pow. starogardzkim (C.

Wójcik). Ponadto w 2011 roku wykryto 2 samce w Jarze Raduni k. Babiego Dołu (Neubauer & Sikora 2012), a 12–14.05.2011 śpiewającego samca w Gdańsku Łostowicach (W. Kania). Jedynych stwierdzeń samców w środkowej części Pomorza dokonano 20.05.2006 oraz 4.05.2008 k. Warszkówka w pow. sławieńskim (J. Wełniak). W ostatnich latach nie odnotowano stwierdzeń drożdżika w okresie lęgowym na Pomorzu Zachodnim.

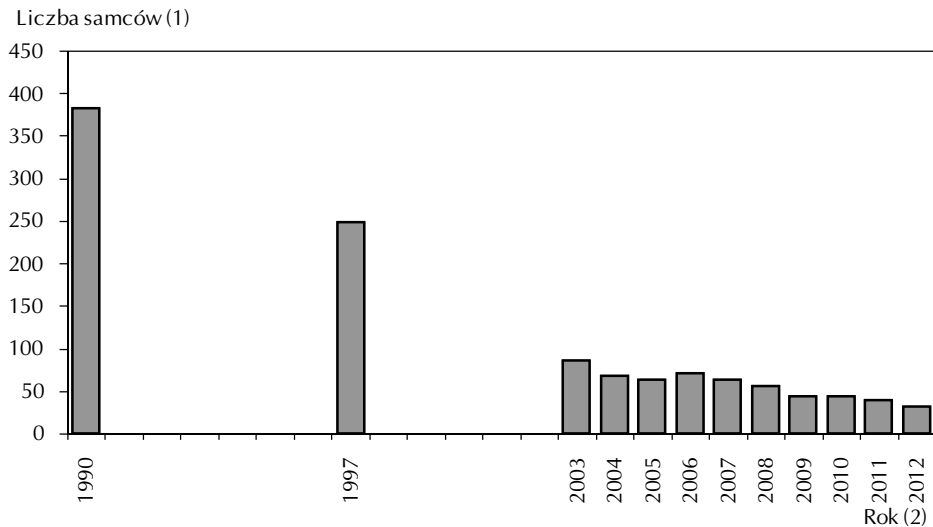
Gniazdowanie drożdżika na Pomorzu w XIX w. potwierdzono w roku 1919 nad jez. Wicko pod Sławnem oraz pod Bytowem (Tomiałojć 1990 za: Hintz 1854, Wiese 1867). W XX wieku pierwsze pewne lęgi pochodzą z roku 1963 z okolic Szczecinka i 1969 znad jez. Płoń pod Pyrzycami, w latach 1960. w okolicach Miastka oraz w roku 1981 obserwowano parę i śpiewającego samca k. Dobrej pod Szczecinem (Tomiałojć 1990). Ponadto pojedyncze śpiewające samce spotykano w latach 1968–1978 w Słowińskim PN (Bednorz 1983). W latach 1985–1993 lęgowe pojedyncze pary stwierdzono w 8 miejscach (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Na Pomorzu Zachodnim w roku 1988 stwierdzony k. Grębowa pod Kamieniem Pomorskim (Staszewski & Kaliciuk 1995), w roku 1990 w rez. Świdwie (Staszewski & Czeraszewicz 2000) i w roku 1993 parę zaniepokojoną na Warnim Bagnie pod Karlinem (A. Staszewski). W części środkowej regionu dokonano tylko jednego stwierdzenia z pewnym lęgiem w roku 1986 k. Warcina pod Kępicami (P. Lorek, A. Staszewski i in.). Na Pomorzu Gdańskim w latach 1985–1993 wykryto kilka par koło jez. Drużno i Kątów Rybackich na Mierzei Wiślanej (Zieliński 2007b). Lęgowego drożdżika odnotowano też w roku 1993 w okolicy jez. Wyspowo w pow. wejherowskim (Jakubas & Ożarowski 1997).

Wodniczka *Acrocephalus paludicola*

IUCN VU, SPEC 1, Zał. I DP, PCKZ VU

W latach 2000–2012 występowała w zachodniej części regionu tylko na czterech stanowiskach: w delcie Świny, na Bagnach Rozwarowskich, pod Krajnikiem i nad jez. Miedwie, z czego po roku 2005 zasiedlone były tylko trzy pierwsze stanowiska. Populacja lęgowa na Pomorzu wynosiła w latach 2003–2012 odpowiednio: 79–86, 65–67, 55–63, 62–71, 46–63, 36–55, 29–44, 35–44, 39 i 19–31 samców (Maniakowski 2003, Kajzer et al. 2011, Marchowski et al. 2012, Zadrąg 2012; dane własne).

W delcie Świny pod Świnoujściem wodniczki zasiedlały Karsiborską Kępę, Zajęcze Łęgi oraz wyspy w Wolińskim PN. Populacja lęgowa zmniejszyła się tam drastycznie z 224 samców w latach 1990–1991 (Dyrcz & Czeraszewicz 1993) do 55–68 samców w 2003, 23–33 w latach 2004–2006, 8–15 w 2008–2010 i tylko 2–4 samców w latach 2011–2012 (Kajzer et al. 2011, Zadrąg 2012; Z. Kajzer, G. Kiljan). Na Bagnach Rozwarowskich pod Kamieniem Pomorskim liczebność spadła z 60 samców w 1990–1991 (Dyrcz & Czeraszewicz 1993) do 14–37 w okresie 2004–2012 (Marchowski et al. 2012, Zadrąg 2012). Nad jez. Miedwie w latach 2000–2002 stwierdzono 10–17 samców, w 2003–2004 odnotowano 8 samców, w 2005 tylko pojedynczego samca, a w kolejnych latach nie została stwierdzona (Guentzel & Wysocki 2004, Kajzer et al. 2011, Zadrąg 2012). Ponadto w dolinie Odry pod Krajnikiem k. Gryfina w latach 1997–2005 występowało od 6 do 10 samców, ale w

Rys. 19. Liczba samców wodniczki na Pomorzu w latach 1990–2012; brak danych z lat 1991–1996 i 1998–2002

Fig. 19. Number of male Aquatic Warblers in Pomerania in 1990–2012; no data available for 1991–1996 or 1998–2002. (1) – number of males, (2) – year

2009–2012 pozostały tylko 1–3 samce, co oznacza bardzo wyraźny spadek w stosunku do lat 1990–1991, gdy stwierdzono tu 70 samców (Dyrcz & Czeraszewicz 1993, Ławicki et al. 2009, Kajzer et al. 2011, Zadrąg 2012; G. Kiljan).

W ostatnich 20 latach populacja wodniczki na Pomorzu obniżyła liczebność ponad dziesięciokrotnie, z 383 samcami w latach 1990–1991 (Dyrcz & Czeraszewicz 1993), 220–248 samcami w 1997 (Krogulec & Kloskowski 1997) do 79–86 samców w 2003 (Maniakowski 2003) i ok. 30 w 2012 roku (Zadrąg 2012; rys. 19). Poza drastycznym spadkiem liczebności na najważniejszych stanowiskach, wycofała się całkowicie z wielu stanowisk zasiedlanych jeszcze w latach 1990., np. łąk nad Regą pod Włodarką, Półwyspu Rów, łąk Skoszewskich, Bagien Struskich czy Międzyodrza (Dyrcz & Czeraszewicz 1993, Kaliciuk & Staszewski 1997, Krogulec & Kloskowski 1997, Ławicki et al. 2007).

W XIX w. wodniczka występowała nielicznie na prawie całym niżu kraju. Na początku XX w. jej lęgi stwierdzono m.in. koło Choszczna, Górek Wschodnich, nad Zalewem Wiślanym, a nad dolną Odrą w latach 1930. była równie liczna jak rokitniczka *Acrocephalus schoenobaenus*. Do lat 1940. regularnie gniazdowała nad jez. Drużno, ale po roku 1980 nie odnotowano już tam lęgów (Tomiałojć 1990).

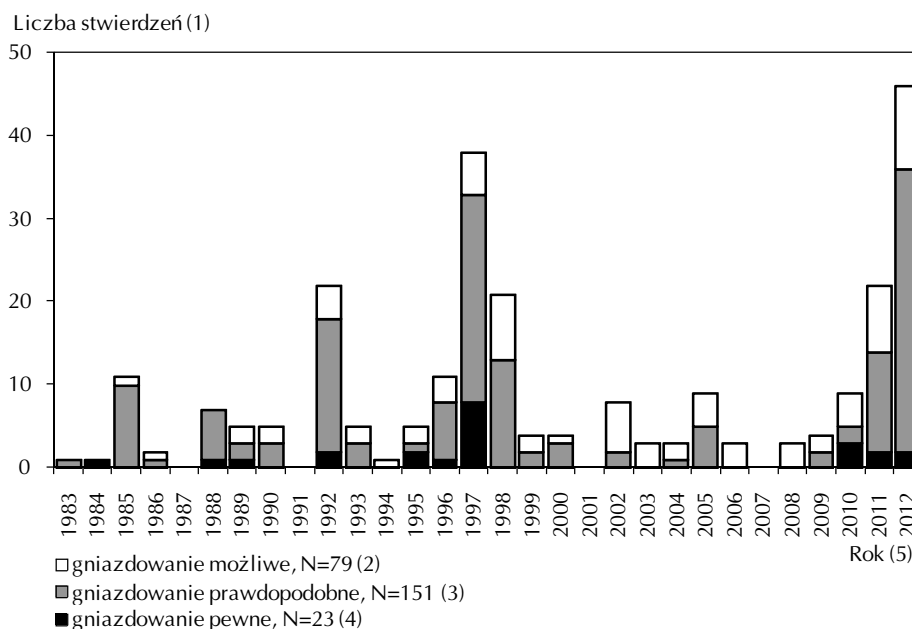
Szansa na przetrwanie tego gatunku na Pomorzu w następnych kilkunastu latach wydaje się niewielka, biorąc pod uwagę tempo spadku liczebności, izolację populacji pomorskiej od głównych lęgów i ograniczenie całej populacji praktycznie do jednego, liczniejszego stanowiska na Bagnach Rozwarowskich.

Wójcik *Phylloscopus trochiloides*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

W latach 2000–2012 w okresie od 1 maja do 10 sierpnia stwierdzono 7 pewnych lęgów wójcika, 61 terytorialnych samców lub par oraz 46 jednorazowo spotkanych śpiewających samców (Komisja Faunistyczna 1986–2013, clanga.com; rys. 20). Udział pewnych lęgów wśród wszystkich stwierdzeń wynosił zaledwie 6%. Ptaki dorosłe karmiące młode spotkano wyłącznie w latach 2010–2012 nad Zatoką Gdańską: w roku 2010 na Mierzei Wiślanej w okolicach Przebrna (P. Zieliński) i Świbna (A. Sikora), w roku 2011 k. Krynicy Morskiej (S. Odrzykoski, J. Odrzykoska) oraz w Jastarni na Płw. Helskim, gdzie w latach 2010–2012 stwierdzono odpowiednio: 1, 1 i 2 rodziny (A. Sikora). Rodziny przebywały w lasach mieszanych. Na Płw. Helskim teren jest niemal płaski z rowami melioracyjnymi, natomiast na Mierzei Wiślanej ukształtowanie terenu było bardziej urozmaicone.

Pierwsze lęgi wójcika na Pomorzu wykryte zostały w latach 1963–1964 (Zajac 1975) i od tego czasu najczęściej spotykano lęgowe pary w rejonie Zatoki Gdańskiej, w Jastarni, Władysławowie, na Rozewiu, na Wyspie Sobieszewskiej i na Mierzei Wiślanej pomiędzy Przebrnem i Krynica Morską. W latach 1963–1999 stwierdzono na tych stanowiskach 16 lęgów, w tym 8 w roku 1997 (Sikora & Chylarecki 2007) oraz w roku 1992 na pobliskiej Wysoczyźnie Elbląskiej (M. Betlejewicz, A. Sikora). Ponadto 3 lęgi wójcików odnotowano na wybrzeżu zachodnim: w roku 1973 koło

Rys. 20. Liczba samców, par i lęgów wójcika na Pomorzu w latach 1983–2012

Fig. 20. Number of males, pairs and broods of Greenish Warbler in Pomerania in 1983–2012. (1) – number of records, (2) – possible breeding, (3) – probable breeding, (4) – confirmed breeding, (5) – year

Rewala i Międzyzdrojów (Elżanowski 1977, Tomiałoć 1990) i w roku 1989 ponownie k. Rewala (T. Stawarczyk).

Pojawy wójcików charakteryzują się bardzo silnymi wahaniami liczebności z roku na rok (rys. 20). Podczas 4 sezonów w okresie 1983–2012 nie napotkano żadnego wójcika, w 19 sezonach stwierdzono od 1 do 10 samców i w 7 sezonach od 11 do 46 samców (Komisja Faunistyczna 1986–2013, clanga.com). W roku 2012 stwierdzono najwięcej samców w analizowanym okresie, w kolejnym, porównywalnym pod względem liczebności sezonie 1997 wykazano 38 samców.

Najprawdopodobniej istotne znaczenie dla obecności tego gatunku ma możliwość usadowienia gniazd. Wójcik preferuje stoki dolin rzecznych, może też występować w równym terenie, ale z np. z rowami melioracyjnymi, czy rowami strzeleckimi (Zając 1975). Najbardziej odpowiedni okres do poszukiwania pewnych lęgów przypada na lipiec, kiedy ptaki dorosłe karmią młode. Ptaki dorosłe mogą wtedy podśpiewywać, ale również często wydawany jest charakterystyczny głos podobny do pliszki siwej *Motacilla alba*. Ptaki młode w początkowym okresie są łatwiejsze do zauważenia i zwykle przebywają na mniejszej wysokości trzymając się jednego miejsca. Natomiast, gdy podrosną, często lecą za ptakiem dorosłym i są spotykane w koronach drzew.

Orzechówka *Nucifraga caryocatactes*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

Występowanie orzechówki w regionie pomorskim jest poznane bardzo fragmentarycznie. Rozmieszczenie miejsc, w których była obserwowana, pokazuje raczej stopień zbadania wybranych obszarów leśnych niż rzeczywiste rozmieszczenie gatunku na tym terenie. Najpowszechniej zasiedla lasy wschodniej i środkowej części regionu, a w zachodniej części Pomorza jest rzadka. Jej liczebność na Pomorzu oceniono na 30–100 par, szeroki zakres oceny odzwierciedla znaczną niepewność oszacowania.

Miejscem regularnego występowania orzechówki była Puszcza Darżłubska, w której w 1999 roku na obszarze 42 km² (potem włączonego do ostoi ptaków o tej samej nazwie) stwierdzono 5–6 stanowisk, w tym 27.03. ptaka z materiałem na gniazdo (K. Błaszczyk). Liczebność dla całej Puszczy Darżłubskiej (ok. 150 km²) oceniono wtedy na 10–20 par (K. Błaszczyk). Również wykazano ją tu po kilkunastu latach i w roku 2011 podczas inwentaryzacji ptaków lęgowych na obszarze ostoi obserwowano ją na 4 stanowiskach, w tym na jednym wykazano zaniepokojone ptaki dorosłe (A. Kośmicki). Kolejnym stałym terenem jej gniazdowania są Lasy Mirachowskie, gdzie w roku 1996 jej liczebność oceniono na 4–5 par (A. Sikora) i podczas mniej dokładnych obserwacji stwierdzono ją w latach 2002–2004 i 2008, potwierdzając lęgi w latach 2003 i 2004 (A. Sikora). Stałym miejscem jej występowania jest rezerwat Jar Rzeki Raduni i najbliższa jego okolica, gdzie w roku 2011 obserwowano ptaki w 4 miejscach i oszacowano liczebność na 0–3 par (Neubauer & Sikora 2012). Obserwacji orzechówek dokonano również w Lasach Trójmiejskich, gdzie spotkano ją w latach 1997–2000 (D. Ożarowski). Podczas szczegółowej inwentaryzacji awifauny lęgowej prowadzonej w Borach Tucholskich w roku 2008 (Guentzel & Ławicki 2009), na największym obszarze leśnym Pomorza,

wykryta została w 5 miejscach. Stwierdzono tylko pojedyncze ptaki: koło Studzienic, pod Ugoszczą, a ptaka martwego przy północno-wschodnim brzegu Jez. Kielskiego (M. Sołowiej) oraz ptaki w siedlisku lęgowym, w nadl. Zamrzenica, obr. Wierzchlas i w nadl. Tuchola, obr. Zalesie (D. Marchowski). Zaskakująco rzadko spotykana była na Wysoczyźnie Elbląskiej, gdzie pomimo intensywnych obserwacji w latach 2004–2007 wykryta została tylko raz (A. Sikora). Na Pomorzu Środkowym orzechówki wykryto na około 20 stanowiskach w całym podregionie (B. Kotlarz, S. Łopacki, D. Marchowski, S. Mikołajczak, K. Sitkowska, M. Sołowiej, J. Wełniak, P. Zaborowski i in.). W większości były to pojedyncze ptaki. Pierwsze lęgi stwierdzono w roku 2008 k. Białego Boru, a liczebność oceniono tu w latach 2008–2010 na 2–3 pary (S. Mikołajczak) oraz k. Dęborogów pod Koszalinem, gdzie 4.06.2008 znaleziono gniazdo z 4 pisklętami (L. Smyk).

Na Pomorzu Zachodnim w latach 1999–2003 nie stwierdzono orzechówek w sezonie lęgowym (Kajzer et al. 2005), a w latach w 2004–2008 dokonano trzech stwierdzeń pojedynczych ptaków w okresie lęgowym: w czerwcu 2006 k. Kusowa pod Szczecinkiem i k. Karsiboru pod Świdwinem oraz w roku 2008 między Rowem a Piasecznem pod Myśliborzem (Kajzer et al. 2011).

Dawniej orzechówki spotykane były na Pomorzu znacznie rzadziej niż obecnie. Pod Człuchowem prawdopodobny lęg stwierdzono w roku 1941 (Wolter 1942). Po nalotach podgatunku *macrorhynchos* niekiedy wykazywano próby lęgów, np. w roku 1901 pod Świnoujściem stwierdzano budowę gniazd, choć zwykle nie było w nich jaj (Tomiałojć 1990 za: Robien 1928). Ponadto 5.06.1932 obserwowano gatunek pod Starogardem Gdańskim (Tomiałojć 1990 za: Schüz 1932).

W okresie późniejszym przez wiele lat spotykana była wyjątkowo, np. 10.08.1969 – 7 os. na Mierzei Łebskiej – po nalocie w roku 1968 (Bednorz 1983) oraz w latach 1980. w lasach Pojezierza Kaszubskiego (M. Gromadzki, B. Przystupa w: Glutz v. Blotzheim & Bauer 1993). Od tego czasu gatunek prawdopodobnie zaczął się rozprzestrzeniać na Pomorzu. Podczas badań atlasowych w latach 1985–1993 w obecnych granicach Pomorskiego Regionu Ornitologicznego orzechówkę stwierdzono na 37 kwadratach (3 z lęgami pewnymi, 10 – prawdopodobnymi i na 24 obserwowano pojedyncze ptaki w siedlisku lęgowym (Sikora et al. 2007). Obraz rozmieszczenia gatunku w Atlasie jest niepełny. Dodatkowo stwierdzano ją w tym okresie w okolicach Koszalina, Połczyna Zdroju, Tychowa, Polanowa i Bobolic (M. Kalisiński w: Tomiałojć & Stawarczyk 2003). W roku 1991 i 1993 odnotowano ją k. Woziwody pod Tucholą (T. Górny, G. Neubauer), wykryto lęg w roku 1992 w leśnictwie Mokre k. Sianowa (B. Kotlarz), a w maju 1993 po jednym ptaku widziano k. Chociwła pod Stargardem Szczecińskim (A. Staszewski) i k. Brzezinki pod Czaplankiem (A. Staszewski). Ponadto w roku 1993 stwierdzona była wielokrotnie k. jez. Wyspowo i w roku 1996 k. Gdyni (Jakubas & Ożarowski 1997), a w sezonie lęgowym 1998 stwierdzono parę z podlotem k. jez. Borowo w Trójmiejskim Parku Krajobrazowym (D. Ożarowski). Regularnie była spotykana w roku 1996 w okolicach Dretynia i Trzcina k. Miastka i potem sporadycznie w tej okolicy w latach 1997–1998 (M. Duda). W roku 1999 w Sztutowie na Mierzei Wiślanej stwierdzono lęg, obserwując ptaka dorosłego ze słabo lotnymi pisklętami (T. Mokwa, P. Zieliński).

Występowanie orzechówki jest ściśle związane z obecnością świerka (Mattes & Sackl 1997; dane własne) i rozprzestrzenianie się gatunku w regionie może być wynikiem obecności upraw świerka. Do pomorskich lasów świerk został wprowadzony w drugiej połowie XIX wieku i w okresie późniejszym był tu coraz powszechniej spotykany. Obecnie stanowi on ok. 5% udziału w lasach Pomorza (GUS 2012). O znaczeniu tego gatunku drzewa dla orzechówki mogą świadczyć wyniki z kilku obszarów leśnych Pomorza Wschodniego. W Borach Tucholskich stwierdzona została w 5 miejscach na obszarze leśnym o powierzchni ok. 2400 km², gdzie udział świerka jest znikomy. Podobną liczebność uzyskano dla Lasów Mirachowskich i Puszczy Darżlubskiej, których powierzchnie są wielokrotnie mniejsze niż Bory Tucholskie, ale udział świerka jest tam zdecydowanie wyższy i wynosi odpowiednio: 17% i 10%.

Nie można wykluczyć, że po nalotach ze wschodu podgatunku *macrorhynchos*, które są efektem braku urodzaju sosny syberyjskiej *Pinus sibiricus* (Formosov 1933), ptaki te mogą zasilać osiadłą populację podgatunku nominatywnego. Naloty takie w Europie w XX wieku zdarzyły się kilkanaście razy w odstępie czasu co 2–13 lat (Newton 2010). Podkreśla się trudność oceny liczebności populacji lęgowej tego gatunku (Mattes & Sackl 1997), która może być dodatkowo związana z małym nasileniem zachowań terytorialnych (Rolando & Cariso 2003).

Czarnowron *Corvus corone*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ –

W okresie od 1.04. do 7.05.2010 w Świnoujściu Ognicy stwierdzono mieszany lęg samicy czarnowrona z samcem wrony siwej *Corvus cornix* (Z. Kajzer, K. Drab). Kolejny mieszany lęg wykryto 13.04.2012 w Ośtoninie k. Pucka (A. Kośmicki). W porze lęgowej po dwa czarnowrony o niejasnym statusie lęgowym odnotowano 15.05.2009 koło Jastarni (M. Zimiński), 2.05.2005 w Dębostrowie koło Polic (M. Żarek) oraz 10.05.2005 w Świnoujściu (Z. Kajzer). Mieszaną parę czarnowrona z wroną siwą stwierdzono również 25.05.2003 w Jastarni (A. Sikora) i 15.04.2010 w Międzyzdrojach (A. Olszewski), a prawdopodobnie parę tworzyły też mieszaniec i wrona siwa widziane 21.04.2003 i 13.04.2012 pod Jastarnią (D. Kilon, A. Sikora).

Dawniejsze obserwacje ptaków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych też są rzadkie. Parę mieszaną czarnowrona z wroną siwą notowano przez kilka sezonów w latach 1920. nad jez. Dąbie, w roku 1927 nad Odrą pod Szczecinem (Robien 1928) i w roku 1984 koło Jastarni (Sikora et al. 1994). Około roku 1965 na krańcu półwyspu Rów na Wolinie widziano czarnowrona na gnieździe zbudowanym na kulistym metalowym znaku nawigacyjnym, choć w tym przypadku nie wiadomo, czy parę tworzyły dwa czarnowrony, czy też czarnowron i wrona siwa (K. Wołk). W roku 1978 nad jez. Świdwie prawdopodobnie lęgową parę tworzyły dwa mieszańce (P. Zyska), a 5.03.1997 nad jez. Trzcionek koło Tucholi widziano dwa czarnowrony o niejasnym statusie lęgowym (P. Rydzkowski). Ponadto mieszane pary czarnowronów i wron siwych stwierdzono 18.03.1986 w Ustce, 4.04.1987 w Mielnie (J. Antczak) oraz 26.04. i 13.05.1994 koło Polic (M. Żarek; Żurawlew et al. 2010).

W latach 1960–2009 na Pomorzu odnotowano 100 obserwacji (131 os.) czarnowrona i 10 obserwacji (12 os.) jego mieszańców z wroną siwą. Zdecydowana większość obserwacji pochodzi z wybrzeża (Zatoka Gdańska, okolice Świnoujścia) oraz doliny Odry (okolice Polic, Szczecina i Gryfina), co można wiązać się z większą aktywnością obserwatorów w tych rejonach (Sikora et al. 1994, Kajzer et al. 2005, 2011, Żurawlew et al. 2010).

Czczotka *Carduelis flammea*

SPEC –, Zał. I DP –, PCKZ LC

Podczas inwentaryzacji czczotki w roku 2000 na polskim pobrzeżu Bałtyku gatunek wykryto w trzech rejonach: w okolicach jez. Wicko (6–9 par), na mierzei jez. Łebsko w okolicach Czołpina (8–10 par) oraz na odcinku przybrzeżnym pomiędzy mierzeją jez. Sarbsko a Białogórą (24–30 par). Łączną liczebność na tym obszarze oceniono na 40–55 par (Sikora 2001). Czczotki były tu związane z kosodrzewiną masowo sadzoną na wydmach w latach 1920.–1940. Osiągały najwyższe zagęszczenia w płatach kosodrzewiny o największej powierzchni (Sikora 2001). Pomimo podjęcia ukierunkowanych poszukiwań czczotki w Słowińskim PN w latach 2011–2012 nie wykryto ptaków, których zachowanie mogłoby wskazywać na gniazdowanie (G. Jędro).

Gatunek ten stwierdzono również na Bielawskich Błotach w czerwcu 2002 – śpiewający samiec i w lipcu 2003 – odzywający się głosem kontaktowym (Sikora et al. 2004). Ponadto regularnie obserwowano czczotki na Płw. Helskim pomiędzy Chałupami a Władysławowem na polu namiotowym „Kaper” (żywopłoty i niskie drzewa, w pobliżu bór nadmorski), gdzie w okresie 29.05–21.06.2012 stwierdzano kilka razy od 4 do 6 ptaków dorosłych w tym śpiewające samce i towarzyszące im samice. Ptaki regularnie latały do pobliskiego lasu i powracały, jednak nie udało się wyjaśnić ich statusu lęgowego (A. Sikora). W roku 2012 i w poprzednich widywano czczotki w innym miejscu na Płw. Helskim w Jastarni, były to pojedyncze ptaki obserwowane w locie (A. Sikora). Być może również w strefie pobrzeża czczotki zaczynają zasiedlać tereny zielone w obrębie luźnej zabudowy, co stwierdzono np. w miejscowościach podgórskich (Mikusek et al. 2007). Ponadto pod Dziwnówkiem k. Kamienia Pomorskiego od 15 do 17.05.2006 obserwowano parę trzymającą się zadrzewienia sosnowego na terenie ośrodka wczasowego „Złota Rybka” (M. Sołowiej).

Pierwsze dane sugerujące możliwość gniazdowania w pasie nadmorskim pochodzą z roku 1989 roku z Płw. Helskiego, gdzie regularnie widywano ptaki w sezonie lęgowym, zaś w roku 1992 być może gniazdowały na mierzei jez. Sarbsko, a w roku 1996 wykryto rodzinę w Słowińskim PN (Sikora 2001). Niewykluczone, że czczotka gniazdowała na tym terenie już w latach 1960. i 1970., na co wskazują obserwacje pojedynczych ptaków w sezonie lęgowym na Płw. Helskim i w Słowińskim PN (Tomiałojć 1990).

Czczotek można poszukiwać w okresie od maja do połowy lipca. Są one najbardziej aktywne w maju i na początku czerwca. Regularne loty i siadanie w te same miejsca sugerują karmienie piskląt. Szczególną uwagę zwrócić należy na obszar pobrzeża w strefie przymorskiej.

Ortolan *Emberiza hortulana*

SPEC 2, Zał. I DP, PCKZ –

Występowanie gatunku jest ograniczone do południowej części regionu. Na przeważającej części Pomorza, np. pobrażu, w pasie wysoczyzn, czy na pojezierzach nie ma go zupełnie lub występuje tam sporadycznie (Sikora et al. 2007, Kosicki & Chylarecki 2012, Kuczyński & Chylarecki 2012). Ortolan unika regionów wilgotnych i zalesionych, a jego nieobecność na większości obszaru Pomorza wynika prawdopodobnie bardziej z niedogodnych warunków klimatycznych niż z niedostatku odpowiednich siedlisk (Kuczyński & Chylarecki 2012). W latach 2000–2010 w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych został stwierdzony zaledwie w 2% pól ze 110 powierzchni próbnych kontrolowanych na Pomorzu (Chodkiewicz et al. 2012). Liczebność gatunku w regionie prawdopodobnie wynosi 20–40 par.

Lokalne populacje ortolana wykryto do tej pory w niewielu miejscach, np. w Borach Tucholskich 15–30 par w 2008 roku (Guentzel & Ławicki 2009). Jednak na większości obszaru Pomorza spotykany jest wyjątkowo, np. w latach 2004–2007 na Wysoczyźnie Elbląskiej stwierdzony był tylko raz – 6.05.2005 śpiewający samiec k. Rubna Wielkiego (Sikora 2007b). W latach 2006–2010 w krajobrazie rolniczym Pomorza Środkowego (ok. 1000 km²) wykazano zaledwie dwa stanowiska lęgowe: w maju i czerwcu 2010 roku kilkukrotnie słyszano śpiewającego samca pod Darskowem w gminie Malechowo (J. Antczak), a w maju 2009 roku odzywającego się samca stwierdzono przy lotnisku w Zegrzu Pomorskim w gminie Manowo (R. Kościów). Podobnie jest w zachodniej części regionu, np. w krajobrazie rolniczym Równiny Nowogardzkiej i Pojezierza Ińskiego w latach 2002–2004 nie stwierdzono go w ogóle (Jasiński & Wysocki 2007; G. Michoński). W latach 2004–2012 na Pomorzu Zachodnim odnotowano tylko czterokrotnie śpiewające samce: 10.05.2006 k. Trzebiatowa pod Stargardem Szczecińskim, 13.05.2008 k. Sulikowa pod Kamieniem Pomorskim (Kajzer et al. 2011), 20.05.2010 k. Kłodzina pod Golczewem (A. Batycki) i 17.06.2012 k. Tychowa pod Stargardem Szczecińskim (Z. Kajzer).

W XIX wieku na Pomorzu ortolan występował także tylko lokalnie i bardzo nielicznie (Holland 1871). Od lat 1970. nie był wykazywany w pasie jezior przymorskich, w dolinach rzek przymorskich i na pojezierzach (Górski 1976, 1982, Antczak 1991a, b, Górski et al. 1991, Górski & Antczak 1998, Antczak & Mohr 2006). Jedyną informację o lęgu nad jeziorami przymorskimi podał Manikowski (1969), który w maju 1964 słyszał 2 samce. W środkowej części regionu w pierwszej połowie lat 1980. pojedyncze stanowisko odnotowano pod Sławnem (W. Górski), a w czerwcu 1986 pod Starym Chwalimem (gm. Barwice) słyszano śpiewającego samca (J. Antczak). Ponadto 28.05.1994 w Łebie obserwowano śpiewającego samca i samicę (B. Kotlarz). Ortolana nie stwierdzono w roku 1980 podczas badań ptaków lęgowych pól uprawnych pod Stargardem Szczecińskim (Kot 2007). W latach 1990. odnotowany został tylko na kilku stanowiskach: w latach 1993–1995 stwierdzono 1–3 śpiewające samce między Poczerninem a Rogowem pod Stargardem Szczecińskim (M. Żarek), w maju 1991 śpiewający samiec był w Ługach pod Dobiegniewem (M. Lewandowski), w maju 1992 śpiewający samiec w Krzęcinie pod Choszcznem (M. Lewandowski), w maju 1995 samiec pod Policami (M. Żarek), w czerwcu 1994

samiec k. Grzędna pod Nowogardem (M. Sołowiej) oraz śpiewające samce w maju 1992 i w lipcu 1997 w okolicach rez. Świdwie (Staszewski & Czeraszewicz 2000).

Tabela 2. Liczebności i trendy populacji rzadkich gatunków ptaków lęgowych na Pomorzu w latach 2000–2012. Podano okres lub konkretny rok, dla którego oceniono liczebność oraz dokładność oceny populacji: D – dokładna ocena liczebności oparta na liczeniach w całym regionie; E – populacja estymowana w oparciu o dane obejmujące większość potencjalnych miejsc lęgowych gatunków na Pomorzu; EE – populacja estymowana w oparciu o fragmentaryczne dane; * – lęgowe bernikle kanadyjskie w większości pochodzący z ogrodu zoologicznego; ** – śpiewające samce/pary lęgowe; *** – lęg mieszany czarnowrona z wroną siwą. Zmiany liczebności dotyczą okresu 1990–2012: ↑↑ silny wzrost; ↑ umiarkowany wzrost; = populacja stabilna; ≈ fluktuacje liczebności; ? zmiany liczebności nieustalone; ↓ umiarkowany spadek; ↓↓ silny spadek (Neubauer et al. 2011). Pominięto gatunki wyjątkowo lęgowe

Table 2. Numbers and population trends of rare birds breeding in Pomerania in 2000–2012. The period or the particular year when the population size was estimated and the accuracy of that estimate are given: D – an accurate assessment based on counts throughout the region; E – population estimated on the basis of data covering the majority of potential nesting sites in Pomerania; EE – population estimated on the basis of fragmentary data; * – most breeding Canada Geese came from a zoo; ** – singing males/breeding pairs; *** – record of mixed breeding between a Carrion Crow and a Hooded Crow. The changes in the numbers refer to the period 1990–2012: ↑↑ strong increase; ↑ moderate increase; = stable population; ≈ fluctuations in numbers; ? changes in numbers not determined; ↓ moderate decrease; ↓↓ strong decrease. Species breeding only occasionally are not included. (1) – species, (2) – number of pairs/males/ territories, (3) – period, (4) – accuracy of the estimate, (5) trend in numbers for 1990–2012

Gatunek (1)	Liczba par/samców/rewirów (2)	Okres (3)	Dokładność oceny (4)	Trend liczebności w latach 1990–2012 (5)
<i>Cygnus cygnus</i>	20–25	2011–2012	D	↑↑
<i>Branta canadensis</i>	1–5*	2004–2012	D	
<i>Alopochen aegyptiaca</i>	1	2012	D	
<i>Tadorna tadorna</i>	95–120	2004–2012	D	=
<i>Anas penelope</i>	1	2009	D	
<i>Netta rufina</i>	1	2007–2008	D	
<i>Aythya nyroca</i>	2–3	2009–2012	D	
<i>Somateria mollissima</i>	1	2011–2012	D	
<i>Mergus serrator</i>	0–5	2000–2004	D	↓↓
<i>Tetrastes bonasia</i>	5–20	2000–2012	EE	?
<i>Podiceps griseogen</i>	50–100	2007–2012	E	↓
<i>Podiceps nigricollis</i>	100–110	2008	E	↓
<i>Ixobrychus minutus</i>	40–70	2000–2012	EE	?
<i>Milvus migrans</i>	50–75	2000–2012	E	=
<i>Circus pygargus</i>	50–70	2000–2012	E	↓
<i>Aquila chrysaetos</i>	1	2000–2012	D	
<i>Pandion haliaetus</i>	6	2012	D	↓
<i>Falco peregrinus</i>	4	2012	D	↑
<i>Porzana parva</i>	80–110	2006–2012	E	?
<i>Haematopus ostralegus</i>	5–7	2008–2012	D	↓
<i>Charadrius hiaticula</i>	70–80	2011	D	=
<i>Charadrius alexandrinus</i>	1	2012	D	
<i>Calidris alpina</i>	0–5	2000–2004	D	↓↓
<i>Limosa limosa</i>	5–10	2000–2012	D	↓↓
<i>Numenius arquata</i>	10–15	2006–2010	D	↓↓
<i>Tringa totanus</i>	60–90	2008–2012	D	↓
<i>Tringa glareola</i>	1	2006, 2010, 2012	D	↓

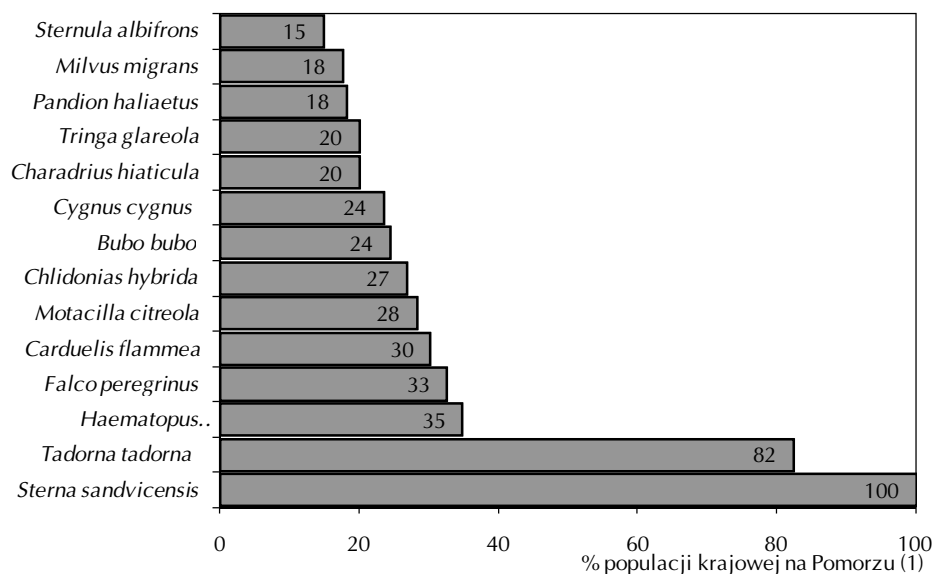
<i>Larus melanocephalus</i>	4–9	2008–2012	D	↑
<i>Larus canus</i>	12–13	2012	D	↓
<i>Sterna sandvicensis</i>	100–570	2006–2012	D	≈
<i>Sternula albifrons</i>	120–150	2011–2012	D	≈
<i>Chlidonias hybrida</i>	470	2012	D	↑↑
<i>Chlidonias leucopterus</i>	1–15	2000–2012	D	
<i>Bubo bubo</i>	60–70	2000–2012	E	?
<i>Glaucidium passerinum</i>	4–10	2009–2012	EE	↑
<i>Athene noctua</i>	10–20	2000–2012	EE	↓
<i>Asio flammeus</i>	0–5	2000–2012	E	
<i>Merops apiaster</i>	3–6	2009–2012	D	
<i>Picus canus</i>	30–40	2004–2012	D	↑
<i>Dendrocopos syriacus</i>	0–1	2001	D	
<i>Galerida cristata</i>	15–20	2009–2012	E	↓↓
<i>Motacilla flava thunbergi</i>	0–1	2000–2012	D	
<i>Motacilla citreola</i>	12–20	2009–2012	D	↑↑
<i>Cinclus cinclus</i>	1–2	2000–2012	D	
<i>Turdus iliacus</i>	0–5	2000–2012	E	
<i>Acrocephalus paludicola</i>	20–30	2012	D	↓↓
<i>Phylloscopus trochiloides</i>	0–50/0–3**	2000–2012	E	?
<i>Nucifraga caryocatactes</i>	30–100	2000–2012	EE	?
<i>Corvus corone</i>	1***	2010, 2012	D	
<i>Carduelis flammea</i>	40–55	2000	D	?
<i>Emberiza hortulana</i>	20–40	2000–2012	EE	?

Dyskusja

Awifauna lęgowa Pomorza na tle innych regionów Polski

Łączna liczba stwierdzonych gatunków ptaków lęgowych na Pomorzu od początku XIX wieku do czasów obecnych liczy 228 gatunków, co stanowi 89% spośród 257 gatunków lęgowych w Polsce począwszy od XIX wieku. Bogactwo gatunkowe na Pomorzu jest relatywnie wysokie w porównaniu z innymi regionami w Polsce, np. na Śląsku wykazano dotąd 228 gatunków lęgowych, na Lubelszczyźnie – 213, w Wielkopolsce – 209 i na Warmii z Mazurami – 208 gatunków (Tischler 1941, Komisja Faunistyczna 1984–2013, Dyrz et al. 1991, Głowaciński 2001, Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Wójciak et al. 2005, Sikora et al. 2007, Żurawlew 2012). Znaczna liczba gatunków lęgowych na Pomorzu wynika ze zróżnicowania siedliskowego, w tym występowania siedlisk specyficznych dla strefy przymorskiej i krajobrazu pojeziernego z urozmaiconą rzeźbą terenu poprzecinaną licznymi ciekami. Różnorodność gatunkowa awifauny jest w największym stopniu kształtowana przez obecność gatunków rzadkich, które na Pomorzu w okresie 2000–2012 stanowiły aż 25% spośród 200 gatunków, dla których potwierdzono gniazdowanie. Najbardziej charakterystycznymi taksonami, niegniazdującymi w Polsce poza Pomorzem były: edredon, sieweczka morska i rybitwa czubata, a dawniej rybitwa wielkodzioba *Hydroprogne caspia* (Bednorz 1971) oraz rybitwa popielata *Sterna paradisaea* (Wieloch 1985). Spośród nich jedynie rybitwa czubata ma tu znaczące skupienie par, stanowiące jedno z kluczowych miejsc lęgowych gatunku na Bałtyku (Herrman et al. 2008, 2011) i jedyne stanowisko w kraju.

Gatunkami rzadkimi, których populacje pomorskie wyróżniają się wysoką liczebnością w skali kraju, są: łabędź krzykliwy, ohar, ostrygojad, sieweczka obrożna i rybitwa białoczelna (rys. 21). Ponadto na Pomorzu jest jedno z kilku znanych

Rys. 21. Gatunki rzadkich ptaków lęgowych na Pomorzu, których populacje regionalne stanowią przynajmniej 15% ich populacji krajowej (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Komisja Faunistyczna 2001–2013, Chylarecki & Sikora 2007, Wilk et al. 2010, Neubauer et al. 2011, Chodkiewicz et al. 2012)

Fig. 21. Rare breeding birds in Pomerania, the regional populations of which represent at least 15% of the Polish population. (1) – % national population in Pomerania

obecnie w Polsce stanowisk łączaka. Z gatunków szponiastych znajdują się tu znaczne lęgowiska rybołowa, kani czarnej i sokoła wędrownego oraz jedyne nizinne stanowisko orła przedniego. Spośród sów na uwagę zasługuje puchacz, z istotną populacją w skali kraju. W części wschodniej Pomorza – od jez. Drużno, przez Nogat do Zalewu Wiślanego – znajduje się ważne w skali kraju skupienie rybitwy białowąsej. Ponadto na Pomorzu są istotne lęgowiska pliszki cytrynowej, czeczotki oraz jedyne stale zajmowane stanowiska lęgowe pluszcza na nizinach. Na Pomorzu w strefie lasów przymorskich spotyka się najwięcej w skali Polski wójcików, których część przystępuje tu do lęgów.

Nowe gatunki lęgowe na Pomorzu po roku 1950

Po roku 1950 odnotowano na Pomorzu pierwsze współczesne lęgi dla 28 gatunków (tab. 3), w tym aż 19 związanych z siedliskami wodnymi i błotnymi. Interesujące, że aż 25 z tych gatunków pojawiło się w strefie pobraży Bałtyku (Kondracki 2009), a na pojezierzach zaledwie 3 gatunki. Tak wyraźna dysproporcja jest zarówno efektem zróżnicowania siedlisk w strefie pobraży, jak i intensywności prowadzenia obserwacji.

Tylko 3 gatunki rzadko gniazdujące na Pomorzu, które są nowymi gatunkami w regionie wykazują silny wzrost populacji i rozprzestrzeniają się. Są to: łabędź

Tabela 3. Stwierdzenia pierwszych i ostatnich lęgów poszczególnych gatunków ptaków na Pomorzu w latach 1950–2012; * – gniazdowanie prawdopodobne; ** – lęg mieszany samicy muchołówki białoszyjej z samcem muchołówki żałobnej; *** – według T. Stawarczyka informacja o lęgowej rybitwie popielatej z 1986 r. na Zalewie Wiślanym jest błędna (Tomiałoć & Stawarczyk 2003); **** – lęg mieszany czarnowrona z wrona siwą

Table 3. The first and last breeding records of particular species in Pomerania in 1950–2012; * – probable breeding; ** – record of mixed breeding between a female Collared Flycatcher with a male European Pied Flycatcher; *** – according to T. Stawarczyk the information on the breeding of Arctic Terns on the Vistula Lagoon in 1986 is erroneous (Tomiałoć & Stawarczyk 2003); **** – record of mixed breeding between a Carrion Crow and a Hooded Crow. (1) – year, (2) – first breeding record in Pomerania after 1950, (3) – last breeding record in Pomerania after 1950, (4) – source

Rok (1)	Pierwszy lęg na Pomorzu po roku 1950 (2)	Ostatni lęg na Pomorzu po roku 1950 (3)	Źródło danych (4)
lata 1950.		<i>Tetrao tetrix</i>	Bednorz 1983
lata 1960.		<i>Burhinus oedicnemus</i>	Manikowski 1969
1962	<i>Loxia pytyopsitacus</i>		Gotzman & Wiśniński 1965
1963	<i>Phylloscopus trochiloides</i>		Zajac 1975
1965	<i>Corvus corone</i>		Żurawlew et al. 2010
1968		<i>Lanius minor</i>	Bednorz 1983
1969	<i>Hydroprogne caspia</i>		Bednorz 1971
1971	<i>Larus argentatus</i>		Bednorz 1971
1972	<i>Netta rufina</i>		Bednorz 1983
1977	<i>Sterna sandvicensis</i>		Pągowski 1979
1978		<i>Lanius senator</i> *	Tomiałoć 1990
1980		<i>Ficedula albicollis</i> **	Tomiałoć 1990
1981	<i>Larus melanocephalus</i>		Nitecki 1984
1983	<i>Tringa glareola</i>	<i>Sterna paradisaea</i> ***	Tomiałoć 1990, Wieloch 1986
1986	<i>Merops apiaster</i>	<i>Otis tarda</i>	Sikora 1992, Bereszyński 2001
1987	<i>Larus fuscus</i>		Pajkert et al. 1992
lata 1980.		<i>Tetrao urogallus</i>	Głowaciński 2001
1990	<i>Dendrocopos syriacus</i>		Buczek 2007
1990	<i>Cinclus cinclus</i>		Sikora 1993
1991	<i>Cygnus cygnus</i>	<i>Larus fuscus</i>	Sikora 1994, Sikora et al. 1992
1992	<i>Charadrius alexandrinus</i>		Baszanowski et al. 1993
1994	<i>Himantopus himantopus</i>		Staszewski et al. 1995
1994	<i>Motacilla citreola</i>		Meissner & Skakuj 1997
1995		<i>Coracias garrulus</i>	Ciechanowicz & Sikora 2011
1995	<i>Picus canus</i>		Adamiok 1996
1996	<i>Recurvirostra avosetta</i>		Wysocki 1996
1996	<i>Chlidonias hybrida</i>		Tomiałoć & Stawarczyk 2003
1996	<i>Aegolius funereus</i>		Sikora & Cenian 1996
1996	<i>Carduelis flammea</i>		Sikora 2001
1997	<i>Somateria mollissima</i>	<i>Circus cyaneus</i>	Czyżak 2001, Ławicki et al. 2013
1997	<i>Tringa stagnatilis</i>		Cenian & Sikora 2003
1997	<i>Chlidonias leucopterus</i>		Staszewski & Czeraszewicz 2000
1998		<i>Philomachus pugnax</i> *	Kalisiński et al. 1998
1998		<i>Anas acuta</i>	Kotlarz & Kotlarz 2006
1998		<i>Larus minutus</i>	Staszewski & Czeraszewicz 2000
2002		<i>Asio flammeus</i> *	Ławicki et al. 2007
2003		<i>Mergus serrator</i>	Sikora 2012
2004	<i>Branta canadensis</i>	<i>Calidris alpina</i>	Półtorak & Sikora 2007, Ściborski 2005
2008		<i>Netta rufina</i>	Kajzer 2010

2009		<i>Anas penelope</i>	van Dijk 2011
2010	<i>Glaucidium passerinum</i>		Sikora et al. 2011
2012	<i>Alopochen aegyptiaca</i>		Komisja Faunistyczna 2013
2012		<i>Charadrius alexandrinus</i>	Kajzer & Sołowiej 2012
2012		<i>Corvus corone</i> ****	A. Kośmicki

krzykliwy, rybitwa białowąsa i pliszka cytrynowa. Znacznie wolniej zwiększa się liczebność mewy czarnogłowej. Pierwszy lęg mewy czarnogłowej w Polsce miał miejsce na Pomorzu w roku 1981 (Nitecki 1984), a w ostatnich latach była lęgowa na zaledwie 6 stanowiskach (Zieliński & Zielińska 2011). Natomiast liczebność wójcika nie wykazuje kierunkowych zmian i jest bardzo zmienna w kolejnych latach. Śpiewające i terytorialne samce tego gatunku spotykano w regionie niemal corocznie w okresie 1983–2012, ale jego lęgi wykryto w tym okresie tylko w 10 sezonach.

Dzięcioł zielonosiwy zasiedlił Wysoczyznę Elbląską przed kilkunastoma laty i ma tu populację ocenianą na 25–35 par (Sikora 2006, 2007b). Mimo to nadal nie zanotowano jego lęgów na Pomorzu na zachód od Wisły (poza wyjątkowym lęgiem w roku 1995 w Puszczy Barlineckiej – Adamiok 1996), chociaż ma na tym terenie dogodnie siedliska i jest stwierdzany coraz częściej. Z kolei pluszcz – związany ze strumieniami o podgórskim charakterze – gniazduje w regionie corocznie od ponad dwudziestu lat, jednak jego liczebność wciąż jest bardzo niska i raczej nie można się spodziewać jej wzrostu. Kontrowersyjny status mają lęgowe bernikle kanadyjskie, gdyż ptaki gniazdujące w Gdańsku pochodzą z oliwskiego ogrodu zoologicznego. Pomimo prób wyłapywania ptaków i przetrzymywania w ogrodzie bernikle nadal uciekały z tego miejsca (Bzoma & Meissner 2009). Gatunek ten coraz powszechniej jest trzymany w półotwartych hodowlach prywatnych i część z ptaków zdolna do lotu jest obserwowana w naturze (Głowaciński & Solarz 2012). Nie dysponujemy aktualnymi danymi dotyczącymi lęgowej czeczotki w regionie i z tego względu konieczna jest powtórna inwentaryzacja na zasadniczych lęgówiskach kontrolowanych w latach 1999–2000 (Sikora 2001). W ostatnich latach coraz liczniej spotyka się sóweczkę. W borach pomorskich z nasadzeniami świerka znajduje ona odpowiednie warunki i prawdopodobnie stanie się (lub już jest) stałym elementem awifauny regionu. Rozprzestrzenianie się tego gatunku wykazano również na innych obszarach w kraju (Sikora et al. 2011; D. Cząstkiewicz – mat. niepubl.).

Gatunki, które przestały gniazdować na Pomorzu po roku 1950

Wśród rzadkich gatunków, które przestały gniazdować na Pomorzu po roku 1950, jest łącznie 17 taksonów, w tym 12 związanych z siedliskami wodno-błotnymi (tab. 3). W ostatnich kilku-kilkunastu latach nie potwierdzono gniazdowania takich gatunków, jak: rożeniec *Anas acuta*, szlachar, błotniak zbożowy *Circus cyaneus*, biegus zmienny, batalion *Philomachus pugnax*, kraska *Coracias garrulus* i uszatka błotna. Bardzo niepokojące są trendy spadkowe dla niemal wszystkich siewkowców: od ostrygojada, przez sieweczkę obroźną, rycyka, kulika wielkiego po krwawodzioba. Są to trendy obserwowane na znacznym areale tych gatunków

(Ławicki et al. 2011) i jeśli się utrzymają, to niektóre z nich przestaną gniazdować na Pomorzu w najbliższych latach.

Potencjalne gatunki lęgowe

Gatunkiem, który być może już gniazduje w regionie, ale nie zostało to jeszcze potwierdzone, jest zaroślówka *Acrocephalus dumetorum*. Ten długo oczekiwany gatunek lęgowy w kraju, został stwierdzony w roku 2011 na Podlasiu (Tumiel & Grygoruk 2011). Na Pomorzu najbardziej prawdopodobne wykrycie lęgów tego gatunku dotyczy Żuław Wiślanych, gdzie od kilku lat spotyka się po kilka samców w sezonie, w tym jednorazowo zaroślówkę w parze z łożówką *Acrocephalus palustris* (Neubauer et al. 2009, Komisja Faunistyczna 2009–2013). Nie można wykluczyć lęgów będącej w ekspansji czapli białej *Egretta alba*, która obserwowana jest we wzrastającej liczbie w wielu miejscach Pomorza (np. Kajzer et al. 2011), w tym także ptaki w szatach godowych. Najbliższe stanowisko lęgowe tego gatunku znajduje się tuż przy granicy regionu w Parku Narodowym Ujście Warty (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Nierozstrzygnięta jest kwestia gniazdowania jera *Fringilla montifringilla*, którego spotykano wielokrotnie w sezonie lęgowym (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Neubauer 2007). Nadal na Pomorzu nie potwierdzono gniazdowania mewy białołowej *Larus cachinnans*, gatunku silnie wzrastającego liczebnie, którego najbliższe lęgowisko znajduje się na Wiśle pod Włocławkiem (Neubauer et al. 2006, 2007).

Gatunki o słabo poznanym statusie

Wiedza o kilku rzadkich gatunkach opisanych w niniejszej pracy wydaje się być ciągle mocno niepełna lub jest wręcz fragmentaryczna. Do takich gatunków można zaliczyć jarząbka, bączka, pójdzkę, dzierlatkę, drożdżika czy orzechówkę. Zagadkowy jest zwłaszcza status jarząbka. Poza izolowaną (?) populacją w Drawieńskim Parku Narodowym, w ostatnim dwudziestolecu odnotowano kilkanaście stwierdzeń tego gatunku, ale nie wykazano go podczas inwentaryzacji „leśnych” obszarów Natura 2000, które przeprowadzono w ostatniej dekadzie. Inne gatunki należą do trudno wykrywalnych podczas standardowych kontroli (np. bączek, pójdzka), dlatego specjalne inwentaryzacje dostosowane do ich biologii lęgowej mogłyby przynieść zaskakujące rezultaty. Dzierlatka, która wycofała się prawie całkowicie z miast, może liczniej zasiedlać krajobraz rolniczy, co także wymagałoby podjęcia liczeń na większych powierzchniach próbnych. Niewykluczone, że w opracowaniu pominięto gatunki, które spełniają postawione kryteria, ale nie dysponujemy dla nich aktualnymi danymi. Prawdopodobnie może to dotyczyć płaskonosa *Anas clypeata*, bociana czarnego *Ciconia nigra*, pustułki *Falco tinnunculus* i brodzca piskliwego *Actitis hypoleucos*, również nie jest znana sytuacja płomykówki *Tyto alba*. Być może, gatunki te są liczniejsze, ale nasza wiedza na ich temat jest na tyle fragmentaryczna, że nie ma podstaw do konkretnych oszacowań ich liczebności. Uwagę zwrócić należy na orlika krzykliwego *Aquila pomarina*, którego populacja jest oceniana na Pomorzu na 200–250 par skoncentrowanych w części zachodniej i środkowej regionu (Cenian et al. 2006) i która razem z populacją pomorską w Meklemburgii z ok. 80 parami (Langgemach et al. 2005) tworzy

izolowane lęgowisko na skraju zachodnim zasięgu w Europie Środkowej. W Meklemburgii liczebność orlika krzykliwego spada i wskaźniki reprodukcji są dość niskie, co tym bardziej skłania do tego, żeby monitorować stan jego populacji w polskiej części Pomorza. Niejasna jest sytuacja z krzyżodziobem świerkowym *Loxia curvirostra*, który w latach inwazji związanych z niedoborem nasion drzew iglastych na innych obszarach może się u nas pojawiać znacznie liczniej, czemu sprzyja obecność rozległych borów.

Niniejsza praca nie byłaby kompletna, gdyby nie dane przekazane przez wielu obserwatorów. Serdecznie Wam dziękujemy i zachęcamy do dalszej współpracy. Poza autorami, swoje niepublikowane materiały udostępnili: Piotr Adamiok, R. Adamowicz, Elwira Ahmad, J. Alchimowicz, Dariusz Anderwald, Michalina Antczak, Małgorzata Bagińska, Urban Bagiński, Tomasz Bajor, Michał Barcz, Piotr Baszanowski, Andrzej Batycki, Gerard Bela, Waldemar Bełczyński, Adam Berg, Marek Betlejewicz, Krzysztof Błaszczuk, Wojciech Błoniarz, Łukasz Borek, Krzysztof Bosek, K.S. Bostwick, Szymon Bzoma, Zdzisław Cenian, Piotr Chara, Izabela Cicirko, Jacek Chruściel, Maria Chybowska, Adrian Ciechanowski, Tomasz Cofta, Dawid Czastkiewicz, Ryszard Czeraszewicz, Jacek Dominikowski, Karol Drab, Jakub Drózd, Maciej Duda, Danuta Dydo, Marcin Faber, Eddie Fritze, Tomasz Gawior, Emil Glazer, Małgorzata Goc, Michał Goc, Tomasz Górny, Wojciech Górski, Tomasz Grabowski, Bronisława Gromadzka, Maciej Gromadzki, Krzysztof Gruzioła, Mariusz Grzempa, Sebastian Guentzel, Olga Hanowska, Paweł Hanowski, Krzysztof Hryniewicz, Lech Iwanowski, Dariusz Jakubas, Adam Janczyszyn, Tomasz Janiszewski, Paweł Janowski, Michał Jasiński, Ireneusz Jażdżewski, Grzegorz Jędro, B. Jursz, Marcin Kaczmarek, Krzysztof Kajzer, Jacek Kaliciuk, Wojciech Kania, Julian Karwacki, Bartosz Kasperowicz, Anna Kassolik, Marek Kalisiński, Sabina Kaszak, Grzegorz Kiljan, Dawid Kilon, Komeliusz Knitter, Małgorzata Knitter, Zbigniew Klawikowski, Magdalena Kochanowska, Paweł Kołodziejczyk, Piotr Kopciwicz, Krzysztof Kordowski, Cezary Korkosz, Jerzy Kosior, Robert Kościów, Andrzej Kośmicki, Anna Kośmicka, Miłosz Kowalewski, Czesław Kownacki, Maciej Kozakiewicz, Robert Kruszyk, Lech Krzaczkowski, Lechosław Kuczyński, Michał Kujawa, Artur Kulwas, Tomasz Kułakowski, Andrzej Kurek, Krzysztof Kus, Piotr Kwatkowski, Agnieszka Labudda, Dariusz Laskowski, Daniel Lemke, Marian Lewandowski, Piotr Lorek, Karolina Lubińska, Szymon Łopacki, Mirosław Majcher, Paweł Malczyk, Mariusz Malinowski, Piotr Malinowski, Dominik Marchowski, Mateusz Matysiak, Włodzimierz Meissner, Stanisław Mikołajczak, Romulad Mikusek, Marcin Miller, Adam Mohr, Tomasz Mokwa, Adam Mrugasiewicz, Wojciech Mrugowski, Marek Murawski, Piotr Nagórski, Grzegorz Neubauer, Jacek Neuman, Artur Niemczyk, Karol Niemiec, Maciej Niepomnik, Czesław Nitecki, Artur Nowak, Justyna Odrzykoska, Samuel Odrzykoski, Adam Olszewski, Agnieszka Ożarowska, Dariusz Ożarowski, Rafał Paszko, Jerzy Pawelec, Jacek Pestka, Ewa Piastowska, Lucyna Pilacka, Michał Piotrowski, Rafał Pipczyńska, Marcin Pisula, Wojciech Plata, Paweł Pluciński, Marcin Południowski, Waldemar Półtorak, Bartosz Raclawski, Anna Radziszewska, Michał Radziszewski, Sławomir Rajnik, Zenon Rohde, Marcin Romanowski, Katarzyna Rosińska, Sławomir Rubacha, Maciej Rudzin, Rafał Rudzin, Piotr Rydzkowski, Peter Senn, Katarzyna Skakuj, Michał Skakuj, Katarzyna Sitkowska, Marcin Słychan, Leszek Smyk, Wojciech Sobociński, Tadeusz Soliński, Marcin Sołowiej, Marcin Sowa, Leszek Stankiewicz, Paweł Stańczak, Artur Staszewski, Tadeusz Stawarczyk, Katarzyna Stępniewska, Krzysztof Stępniewski, Paweł Stępniewski, Mateusz Ściborski, Agnieszka Turowska, Jakub Typiak, Krzysztof Wasielewski, Dawid Weisbrodt, Jacek Wełniak, Maria Wieloch, Barbara Więckowska, Aleksander Winiecki, Anna Włodarczak-Komosińska, Lech Włodarczyk, Wojciech Woch, Katarzyna Wojczulanis-Jakubas, J. Wolski, Cezary Wójcik, Przemysław

Wylegała, Józef Wysocki, Dariusz Wysocki, Piotr Zaborowski, Monika Zielińska, Piotr Zieliński, Piotr Zientek, Piotr Zięćcik, Mikołaj Zimiński, Marek Ziółkowski, Martyna Ziółkowska, Krzysztof Zyskowski, Mirosław Żarek, Michał Żmihorski. Dziękujemy pracownikom Parku Narodowego Borów Tucholskich i Słowińskiego Parku Narodowego za udostępnienie obserwacji do niniejszej publikacji. Przemysławowi Wylegale dziękujemy za trud włożony w recenzję pracy, a Zenonowi Rohde za wykonanie map. Dane dla 6 gatunków rzadkich zostały zebrane w ramach Monitoringu Ptaków Polski realizowanego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska.

Rare birds breeding in Pomerania in 2000–2012

In this paper we present data on rare breeding birds in Pomerania in 2000–2012. We discuss 50 species and one subspecies, the population of which in Pomerania is either to 100 pairs or occurs in no more than 10 localities. The Pomeranian populations of seven species are characterized by high numbers (over 20% of the Polish population): Sandwich Tern *Sterna sandvicensis* (the only breeding site in Poland), Common Shelduck *Tadorna tadorna* (82% of the Polish population), Eurasian Oystercatcher *Haematopus ostralegus* (35%), Peregrine Falcon *Falco peregrinus* (33%), Common Redpoll *Carduelis flammea* (30%), Citrine Wagtail *Motacilla citreola* (28%), Whiskered Tern *Chlidonias hybrida* (27%), Eurasian Eagle Owl *Bubo bubo* (24%) and Whooper Swan *Cygnus cygnus* (24%). The numbers of the next five species in Pomerania represent 15–20% of the Polish population. One of the few known contemporary breeding sites of Wood Sandpiper *Tringa glareola* is in Pomerania. On the beaches of the Baltic coast and on the sandbanks of the River Vistula there are significant populations of Common Ringed Plover *Charadrius hiaticula* and Little Tern *Sternula albifrons*. There are important raptor sites (Western Osprey *Pandion haliaetus* and Black Kite *Milvus migrans*) and the only lowland breeding sites of Golden Eagle *Aquila chrysaetos* and White-throated Dipper *Cinclus cinclus* (both subspecies *cinclus* and *aquaticus*). The largest numbers of Greenish Warbler *Phylloscopus trochiloides* in Poland are recorded in the coastal forest zone, some of which breed there. After 1950, we have the first contemporary breeding records of 28 species in Pomerania (including 19 associated with wetland habitats); 25 of them were found on the coast and three in the lake districts. This clear disproportion is the result both of the habitat diversity on the Baltic coast, and of the intensity of observations. The populations of only three species new to the region and hitherto rarely nesting in Pomerania have begun to increase rapidly and expand: Whooper Swan, Whiskered Tern and Citrine Wagtail. Perhaps the Eurasian Pygmy Owl *Glaucidium passerinum* will soon be joining this group; however too short a time has elapsed since the discovery of its first breeding site in Pomerania. Numbers of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* are increasing much more slowly. It is hard to tell whether numbers of Greenish Warbler are increasing or decreasing – they vary widely highly from year to year. Singing and territorial males of this species were found almost every year from 1983 to 2012, but it was found to be breeding only in 10 seasons. The 17 rare species that ceased nesting in Pomerania after 1950 include 12 associated with wetland habitats. In the last dozen or so years the nesting of many species has not been confirmed; these include Northern Pintail *Anas acuta*, Red-breasted Merganser *Mergus serrator*, Hen Harrier *Circus cyaneus*, Dunlin *Calidris alpina*, Ruff *Philomachus pugnax*, European Roller *Coracias garrulus* and Short-eared Owl *Asio flammeus*. Very worrying are the downward trends of almost all waders: Eurasian Oystercatcher, Common Ringed Plover, Black-tailed Godwit *Limosa limosa*, Eurasian Curlew *Numenius arquata* and Common Redshank *Tringa totanus*.

Literatura

- ABBO 2001. Die Vogelwelt von Brandenburg und Berlin. Natur & Text, Rangsdorf.
- Adamiok P. 1996. Z Puszczy Barlineckiej. Dzieciół zielonosiwy. Echa Barlinka 5.
- Adamski A., Lontkowski J., Maciorowski G., Mizera T., Rodziewicz M., Stawarczyk T., Waclawek K. 1999. Rozmieszczenie i liczebność rzadszych gatunków ptaków drapieżnych w Polsce w końcu 20. wieku. Not. Orn. 40: 1–22.
- Anderwald D. 2002. Łęgi rybołowa *Pandion haliaetus*, bielika *Haliaetus albicilla* i puchacza *Bubo bubo* na sztucznych gniazdach w Borach Tucholskich w 20. wieku. Not. Orn. 43: 197–200.
- Anderwald D. 2006. Bubobory – integracja różnych środowisk w kontekście rozwijania aktywnych metod ochrony sów leśnych. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt. Poszukiwanie kompromisów. Stud. i Mat. CEPL Rogów 12: 196–214.
- Antczak J. 1991a. Charakterystyka zgrupowania ptaków gniazdujących w latach 1983–1988 na pastwiskach i łąkach zalewowych nad jeziorem Jamno. W: Górski W. (red.) Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. Słupsk. 39–45.
- Antczak J. 1991b. Ptaki rezerwatu Parnowo pod Koszalinem i mokradel pod Kołobrzegiem. W: Górski W. (red.) Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. Słupsk. 65–76.
- Antczak J. 2006. Awifauna lęgowa rezerwatu Pamowo pod Koszalinem. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 107–116. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Antczak J., Górski W. 2006a. Zmiany w ugrupowaniu ptaków wodnych jeziora Jamno w Koszalińsko-Słupskim Pasie Nadmorskim. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 75–86. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Antczak J., Górski W. 2006b. Rezerwat przyrody „Jezioro Lubiatowskie” jako ostoja awifauny wodnej w sezonie lęgowym. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 117–135. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Antczak J., Mohr A. (red.) 2006. Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Antczak J., Pokorski N. 2006. Zmiany w awifaunie lęgowej jeziora Gardno w Słowińskim Parku Narodowym. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 13–27. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Antczak J., Ziółkowski M. 1991. Rozmieszczenie i liczebność stanowisk lęgowych sieweczki obrożnej *Charadrius hiaticula* i rybitwy białoczelnej *Sterna albifrons* w środkowej części polskiego wybrzeża Bałtyku w 1988 r. W: Górski W. (red.) Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza, Słupsk: 159–167.
- Antczak J., Kotlarz B., Pędziwiatr R. 1995. Występowanie sów *Strigiformes* na wybranych powierzchniach Pomorza Środkowego. XVI Zjazd PTZool., Łódź 14–16.09.1995. Streszczenia referatów: 6.
- Antczak J., Kotlarz B., Ziółkowski M. 1999. Zmiany liczebności lęgowych sieweczek obrożnych *Charadrius hiaticula* i rybitw białoczelnych *Sterna albifrons* w środkowej części polskiego wybrzeża Bałtyku. Not. Orn. 40: 61–68.
- Antczak J., Guentzel S., Bzoma S. 2013. Występowanie i zmiany liczebności sieweczki obrożnej *Charadrius hiaticula* i rybitwy białoczelnej *Stemula albifrons* na Pomorzu. Ptaki Pomorza 4: 83–96.

- Bagińska M., Bagiński U. 2010. Dolina Słupi. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Baszanowski P., Sikora A., Chylarecki P. 1993. Sieweczka morska (*Charadrius alexandrinus*) nowym gatunkiem lęgowym w awifaunie Polski. Not. Orn. 34: 376–378.
- Bednorz J. 1971. Mewa pospolita (*Larus canus*), mewa srebrzysta (*Larus argentatus*) i rybitwa wielkodzioba (*Hydroprogne caspia*) gnieźdzą się na polskim wybrzeżu. Not. Orn. 12: 67–71.
- Bednorz J. 1983. Awifauna Słowińskiego Parku Narodowego z uwzględnieniem stosunków ilościowych. Poznańskie Tow. Przyj. Nauk. Poznań.
- Bereszyński A. 2001. Drop (*Otis tarda*). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt. Kęgowce. ss. 183–186. PWRiL, Warszawa.
- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. BirdLife International Series No. 12.
- Bonczar Z. 2009. Jarząbek *Bonasa bonasia*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.) Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa: 287–291.
- Buczek A. 2007. Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 200–201.
- Bukaciński D. 2007. Hełmiatka *Netta rufina*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 72–73.
- Bukaciński D., Bukacińska M. 2007. Mewa pospolita *Larus canus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 230–231.
- Cenian Z., Sikora A. 2003. Awifauna doliny rzeki Pasłęki. Not. Orn. 44: 161–177.
- Cenian Z., Kalisiński M., Kapowicz R., Rodziewicz M., Stój M., Wójciak J. 2006. Sytuacja i stan ochrony orlika krzykliwego *Aquila pomarina* w Polsce na przełomie XX/XXI w. W: Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt. Poszukiwanie kompromisów. Stud. i Mat. CEPL 8, 2 (12): 93–103.
- Chmielewski S., Fijewski Z., Nawrocki P., Polak M., Sułek J., Tabor J., Wilniewczyc P. 2005. Ptaki Krainy Gór Świętokrzyskich. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Kielce–Poznań.
- Chodkiewicz T., Woźniak B., Chylarecki P., Zieliński P., Antczak J., Czeraszewicz R., Jasiński M., Sikora A. 2012. Zmiany liczebności pospolitych ptaków lęgowych Pomorza w latach 2000–2010. Ptaki Pomorza 3: 7–30.
- Chodkiewicz T., Neubauer G., Meissner W., Sikora A., Chylarecki P., Woźniak B., Bzoma S., Brewka B., Rubacha S., Kus K., Rohde Z., Cenian Z., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kajtoch Ł., Szałański P., Bettleja J. 2012. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2010–2012. Biuletyn Monitoringu Przyrody 9: 1–44.
- Chrzanowski T. 1992. Lęg orła przedniego *Aquila chrysaetos* w Słowińskim Parku Narodowym. Chrońmy Przyr. Ojcz. 48, 6: 66–67.
- Chylarecki P., Sikora A. 2007. Ocena liczebności gatunków lęgowych w Polsce. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 35–42.
- Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.) 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa.
- Ciechanowicz K., Sikora A. 2012. Zanikanie kraski *Coracias garulus* na Pomorzu w drugiej połowie XX wieku. Ptaki Pomorza 3: 101–105.

- Czyżak M. 2001. Edredon *Somateria mollissima* – nowym gatunkiem lęgowym dla Polski. Not. Orn. 42: 63–64.
- Ćwikliński W., Plata W. 1985. Kania ruda *Milvus milvus* i kania czarna *M. migrans* w województwie bydgoskim. Biul. Komitetu Ochrony Orłów 7: 25–29.
- van Dijk A. J. 2011. Lęg świstuna *Anas penelope* na Zalewie Szczecińskim. Ptaki Pomorza 2: 134–135.
- Dittberner W. 1996. Die Vogelwelt der Uckermark. Verlag Erich Hoyer, Galenbeck.
- Dittberner H., Dittberner W. 1986. Austernfischer, Brandgans und Zwergseeschwalbe – Brutvögel an der Oder. Falke 33: 259–263, 300–305.
- Dyrcz A., Czeraszewicz R. 1993. Liczebność, zagrożenia i sposoby ochrony populacji lęgowej wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Polsce. Not. Orn. 33: 231–246.
- Elżanowski A. 1977. Stanowisko lęgowe świstunki zielonawej (*Phylloscopus trochiloides*) na wybrzeżu. Not. Orn. 18: 53.
- Formosov A. N. 1933. The crop of cedar nuts, invasions into Europe of the Siberian Nutcracker (*Nucifraga caryocatactes macrorhynchus* Brehm) and fluctuations in numbers of the Squirrel (*Sciurus vulgaris* L.). J. Anim. Ecol. 2, 1: 70–81.
- Glutz von Blotzheim U. N., Bauer K. M. 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. 13. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Głowaciński Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. PWRiL, Warszawa.
- Głowaciński Z., Solarz W. 2012. *Branta canadensis* (Linnaeus, 1758). W: Głowaciński Z., Okarma H., Pawłowski J., Solarz W. (red.) Gatunki obce w faunie Polski. s. 429–433. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- Goc M., Iliszko L. 1993. The Polish part of the Vistula Lagoon – an important bird area. Ring 15: 232–235.
- Gotzman J., Wiśniński P. 1965. Gnieźdzenie się krzyżodziobów *Loxia pytyopsittacus* Borkh. i *L. curvirostra* L. na Półwyspie Helskim. Przegl. Zool. 9: 280–283.
- Górski A., Nowakowski J. J. 2007. Świstun *Anas penelope*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 58–59.
- Górski W. 1976. Ptaki lęgowe Półwyspu Bałtyku między Mielnem a Ustką w latach 1965–1975. Not. Orn. 17: 1–34.
- Górski W. 1982. Awifauna lęgowa w dolinach i pradolinach rzek Półwyspu Pomorskiego. Acta zool. cracov. 26: 95–147.
- Górski W. (red.) 1991. Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Słupsk.
- Górski W., Antczak J. 1998. Awifauna dorzecza Parsęty na tle omiofauny rzek Półwyspu. W: Kostrzewski A. (red.) Stan badań środowiska przyrodniczego dorzecza Parsęty w warunkach różnokierunkowej antropopresji. Poznań: 105–123.
- Górski W., Kokociński J., Czeraszewicz R. 1991. Lęgowe ptaki wodne i błotne w Irńskim Parku Krajobrazowym. W: Górski W. (red.) Lęgowiska ptaków wodnych i błotnych oraz ich ochrona w środkowej części Pomorza. WSP, Słupsk: 77–91.
- Gromadzka J. 1983. Rozmieszczenie lęgów i liczebność biegusa zmiennego (*Calidris alpina schinzii*) na południowym wybrzeżu Bałtyku. Not. Orn. 24: 31–36.
- Gromadzka J. 2001. Biegus zmienny (*Calidris alpina*). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt, s. 198–201. PWRiL, Warszawa.
- Gromadzka J. 2007. Biegus zmienny *Calidris alpina*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 200–201.

- Gromadzki M. 1986. Some problems of wetlands protection in northern Poland. W: Hjort C., Karlsson J., Svensson S. Baltic Birds IV. Proceedings of the fourth Conference on the Study and Conservation of Migratory Birds of the Baltic Basin. Var Fagel., Supplement 11: 57–60.
- Gromadzki M., Nitecki C. 1976. Awifauna łęgowa Żuław Wiślanych. W: Augustynowski B. (red.) Żuławy Wiślane. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk, ss. 397–417.
- Grzywaczewski G. 2006. Stan populacji pójdzki *Athene noctua* w Polsce. Not. Orn. 47: 147–158.
- Guentzel S. 2010. Jezioro Miedwie. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Guentzel S., Wysocki D. 2004. Awifauna łęgowa łąk nad jeziorem Miedwie (woj. zachodniopomorskie). Not. Orn. 45: 91–99.
- Guentzel S., Ławicki Ł. 2009. Bory Tucholskie PLB220001 (IBA PL026). W: Chmielewski S., Stelmach R. (red.) Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji, część 1, ss. 161–169. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Guentzel S., Jasiński M., Wysocki D. 2010. Liczebność dzięciołów *Picinae* w Puszczy Bukowej pod Szczecinem. Ptaki Pomorza 1: 71–77.
- Guentzel S., Raclawski B., Jasiński M., Kajzer Z., Ławicki Ł., Staszewski A. 2010. Zalew Szczeciński. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- GUS. 2012. Leśnictwo. GUS, Warszawa.
- Hagemeijer E. J. M., Blair M. J. (eds.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London.
- Herrmann C., Nehls H. W., Gregersen J., Knief W., Larsson R., Elts J., Wieloch M. 2008. Distribution and population trends of the Sandwich Tern (*Sterna sandvicensis* Lath., 1787) in the Baltic Sea Area. Vogelwelt 129: 35–46.
- Herrmann C., Gregersen J., Larsson R., Larsson K., Elts J., Wieloch M. 2011. Population Development of Baltic Bird Species: Sandwich Tern (*Sterna sandvicensis* Lath., 1787). HELCOM Baltic Sea Environment Fact Sheets 2011. Online. 31.12.2012, http://www.helcom.fi/environment2/ifs/en_GB/cover
- Jakubas D., Ożarowski D. Awifauna Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego. Przegł. Przyr. 8, 3: 117–121.
- Jasiński M., Wysocki D. 2007. Awifauna łęgowa krajobrazu rolniczego okolic Nowogardu (Pomorze Zachodnie). Not. Orn. 48: 183–192.
- Jasiński M., Staszewski A. 2013. Zmiany liczebności wybranych gatunków łęgowych ptaków wodno-błotnych rezerwatu Świdwie pomiędzy latami 1992–1998 i 2010. Ptaki Pomorza 4: 111–119.
- Jermaczek A., Gawroński A. 2003. Awifauna łęgowa Drawieńskiego Parku Narodowego. Przegł. Przyr. 14: 1–36.
- Jermaczek A., Chapiński P., Duda M., Glapan J., Kryza K., Plata W., Stanilewicz A. 2011. Ptaki stanowiące przedmioty ochrony w wielkopolskiej części obszaru specjalnej ochrony Natura 2000 „Puszcza nad Gwdą” i propozycje działań ochronnych. Przegł. Przyr. 22, 2: 32–64.
- Kajtoch Ł., Mazgaj S., Pasierb K., Kata M. 2012. Występowanie żołą *Merops apiaster* w centralnej części województwa małopolskiego w latach 2008–2012. Naturalia 1: 87–95.
- Kajzer Z. 2010. Hełmiatka *Netta rufina* nowym gatunkiem łęgowym na Pomorzu Zachodnim. Ptaki Pomorza 1: 81–82.
- Kajzer Z. 2012. Rzadkie i nieliczne ptaki obserwowane na Pomorzu w roku 2010. Ptaki Pomorza 3: 152–159.
- Kajzer Z., Ławicki Ł. 2005. Gniazdowanie ohara *Tadoma tadoma* na Pomorzu Zachodnim w roku 2004. Not. Orn. 46: 221–229.

- Kajzer Z., Cząstkiewicz D. 2010. Drugie stwierdzenie lęgu mewy czarnogłowej *Larus melanocephalus* na Pomorzu Zachodnim. *Ptaki Pomorza* 1: 82–84.
- Kajzer Z., Sołowiej M. 2012. Drugie stwierdzenie lęgu sieweczki morskiej *Charadrius alexandrinus* w Polsce. *Ornis Pol.* 53: 305–308.
- Kajzer Z., Guentzel S., Jasiński M., Sołowiej M. 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w latach 1999–2003 na Pomorzu Zachodnim. *Not. Orn.* 46: 95–110.
- Kajzer Z., Guentzel S., Jasiński M., Ławicki Ł. 2011. Rzadkie i nieliczne gatunki ptaków obserwowane na Pomorzu Zachodnim w latach 2004–2008. *Ptaki Pomorza* 2: 93–125.
- Kaliciuk J., Staszewski A. 1997. Ostoje ptaków w polskiej części Zalewu Szczecińskiego. Zachodniopomorskie Towarzystwo Ornitologiczne, Szczecin.
- Kalisiński M., Wysocki D., Czeraszewicz R., Kalisińska E. 1998. Łąki nad Jeziorem Miedwie. W: Krogulec J. (red.) *Ptaki łąk i mokradeł Polski*. ss. 56–61. Fundacja IUCN Poland.
- Kalisiński M., Czeraszewicz R., Wysocki R., Kalisińska E., Oleksiak A., Marchowski D., Lewandowski M. 1998. Kostrzyneckie Rozlewisko. W: Krogulec J. (red.) *Ptaki łąk i mokradeł Polski*. ss. 29–35. Fundacja IUCN Poland.
- Karczewski Z. 1953. Awifauna jezioro Drużno. *Pozn. Tow. Przyj. Nauk. Pr. Kom. Biol.* 14, 2: 1–22.
- Komisja Faunistyczna 1986. Raport Komisji Faunistycznej o stwierdzeniach w roku 1984. *Not. Orn.* 27: 169–176.
- Komisja Faunistyczna 1988a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1985. *Not. Orn.* 29: 53–65.
- Komisja Faunistyczna 1988b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1986. *Not. Orn.* 29: 135–149.
- Komisja Faunistyczna 1989. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1987. *Not. Orn.* 30: 57–71.
- Komisja Faunistyczna 1990. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1988. *Not. Orn.* 31: 67–85.
- Komisja Faunistyczna 1991. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1989. *Not. Orn.* 32: 125–142.
- Komisja Faunistyczna 1992. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1990. *Not. Orn.* 33: 111–121.
- Komisja Faunistyczna 1993. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1991. *Not. Orn.* 34: 347–358.
- Komisja Faunistyczna 1994a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1992. *Not. Orn.* 35: 157–170.
- Komisja Faunistyczna 1994b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1993. *Not. Orn.* 35: 331–346.
- Komisja Faunistyczna 1995. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1994. *Not. Orn.* 36: 343–358.
- Komisja Faunistyczna 1996. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1995. *Not. Orn.* 37: 301–317.
- Komisja Faunistyczna 1997. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1996. *Not. Orn.* 38: 291–311.
- Komisja Faunistyczna 1998. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1997. *Not. Orn.* 39: 151–174.
- Komisja Faunistyczna 2000a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1998. *Not. Orn.* 41: 29–53.
- Komisja Faunistyczna 2000b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. *Not. Orn.* 41: 293–316.

- Komisja Faunistyczna 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. Not. Orn. 42: 193–214.
- Komisja Faunistyczna 2002. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2001. Not. Orn. 43: 177–195.
- Komisja Faunistyczna 2003. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2002. Not. Orn. 44: 195–219.
- Komisja Faunistyczna 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. Not. Orn. 45: 169–194.
- Komisja Faunistyczna 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2004. Not. Orn. 46: 157–178.
- Komisja Faunistyczna 2006. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2005. Not. Orn. 47: 97–124.
- Komisja Faunistyczna 2007. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2006. Not. Orn. 48: 107–136.
- Komisja Faunistyczna 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. Not. Orn. 49: 81–115.
- Komisja Faunistyczna 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. Not. Orn. 50: 111–142.
- Komisja Faunistyczna 2010. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2009. Omis Pol. 52: 117–148.
- Komisja Faunistyczna 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. Omis Pol. 52: 117–149.
- Komisja Faunistyczna 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. Omis Pol. 53: 105–140.
- Komisja Faunistyczna 2013. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2012. Omis Pol. 54: 109–150.
- Komisja Faunistyczna. Strona internetowa <http://www.komisjafaunistyczna.pl/>
- Komitet Ochrony Orłów 2000. „Ochrona orłów i innych rzadkich gatunków ptaków drapieżnych w Polsce w roku 1999” – raport Komitetu Ochrony Orłów za rok 1999. Not. Orn. 41: 331–345.
- Komitet Ochrony Orłów 2004. Raport z działalności Komitetu Ochrony Orłów w Polsce w latach 2002–2003. Rybołów *Pandion haliaetus*. Biuletyn KOO 17: 7–8.
- Komitet Ochrony Orłów 2008. Raport z działalności Komitetu Ochrony Orłów w 2007 roku. Aktywna ochrona rybołowa *Pandion haliaetus*. Biuletyn KOO 17: 5–9.
- Kondracki J. 2009. Geografia regionalna Polski. PWN, Warszawa.
- Kosicki J. Z., Chylarecki P. 2012. Habitat selection of the Ortolan Bunting *Emberiza hortulana* in Poland: Predictions from large-scale habitat elements. Ecol. Res. 27: 347–355.
- Kościów R., Ratajczyk I. 2006. Awifauna lęgowa Solnego Bagna pod Kołobrzegiem w latach 1985–2002. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 87–106. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Kośmicki A., Bzoma S., Meissner W. 2010a. Ujście Wisły. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Kośmicki A., Bzoma S., Meissner W. 2010b. Zatoka Pucka. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Kuźniak S., Tryjanowski P. 2007. Dzierlatka *Galerida cristata*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 314–315.

- Kot H. 2007. Ptaki lęgowe pól uprawnych Niziny Szczecińskiej. *Kulon* 12: 3–18.
- Kotlarz B., Kotlarz I. 2006. Awifauna lęgowa jeziora Łebsko i terenów przyległych w Słowińskim Parku Narodowym. W: Antczak J., Mohr A. (red.) Ptaki lęgowe terenów chronionych i wartych ochrony w środkowej części Pomorza, ss. 29–49. Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk.
- Kowalewski M. 2010. Drugie stwierdzenie lęgu rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucopterus* na Pomorzu Zachodnim. *Ptaki Pomorza* 1: 84–85.
- Krogulec J., Kloskowski J. 1997. Występowanie, liczebność i wybiórczość siedliskowa wodniczki (*Acrocephalus paludicola*) w Polsce w 1997 roku. *Maszynopis. OTOP*, Gdańsk.
- Król E. 1985. Numbers, reproduction and breeding behaviour of dunlin *Calidris alpina schinzii* at the Reda mouth, Poland. *Acta Orn.* 21: 69–94.
- Król E. 1986. Coastal meadows in Poland – the vanishing habitat of breeding waders. *Var Fagelv. Suppl.* 11: 93–98.
- Król W. 1992. Orzeł przedni (*Aquila chrysaetos*). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt, s. 125–128. PWRiL, Warszawa.
- Król W., Mizera T. 1992. Rybołów (*Pandion haliaetus*). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt, s. 139–142. PWRiL, Warszawa.
- Kuczyński L., Chylarecki P. 2012. Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórczość siedliskowa, trendy. GIOŚ, Warszawa.
- Kulwas A. 2010. Ostoja Słowińska. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Kuźniak S., Tryjanowski P. 2007. Dzierlatka *Galerida cristata*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 314–315.
- Langgemach T., Scheller W., Weber M. 2005. Orlik krzykliwy *Aquila pomarina* w Niemczech – rozmieszczenie, liczebność, efekty lęgów i zagrożenia. W: Mizera T., Meyburg B.-U. (red.) Badania i problemy ochrony orlika grubodziobego *Aquila clanga* i orlika krzykliwego *Aquila pomarina*. Materiały międzynarodowej konferencji, Osowiec, 16–18 września 2005. Biebrzański Park Narodowy. Osowiec–Poznań–Berlin: 153–159.
- Lontkowski J. 2007. Sokół wędrowny *Falco peregrinus*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 166–167.
- Ławicki Ł. 2007. Gniazdowanie ostrygojada *Haematopus ostralegus*, sieweczki obrożnej *Charadrius hiaticula* i rybitwy białoczelnej *Sternula albifrons* w dolinie dolnej Odry. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 63, 5: 66–73.
- Ławicki Ł., Guentzel S. 2006. Ptaki najcenniejszych kompleksów łąkowych na Pomorzu Zachodnim. W: Kaliciuk J. (red.) Program rolno-środowiskowy i jego znaczenie w ochronie przyrody na użytkach zielonych Pomorza Zachodniego. Stan w roku 2006. ss. 55–60. Zachodniopomorskie Towarzystwo Ornitologiczne, Szczecin.
- Ławicki Ł., Raclawski B. 2006. Spadek liczebności kulika wielkiego *Numenius arquata* na wybranych łąkach Pomorza Zachodniego w latach 1990–2006. *Not. Orn.* 47: 199–203.
- Ławicki Ł., Wylegała P. 2011. Spadek liczebności kulika wielkiego *Numenius arquata* w zachodniej Polsce w latach 1980–2010. *Ornis Pol.* 52: 40–52.
- Ławicki Ł., Kajzer Z., Jasiński M. 2007. Gniazdowanie perkoza rdzawoszyjnego *Podiceps griseogenus* i zausznika *P. nigricollis* na Pomorzu Zachodnim. *Not. Orn.* 48: 174–182.
- Ławicki Ł., Marchowski D., Mrugowski W., Niedźwiecki S., Kaliciuk J., Śmietana P., Wysocki D. 2007. Awifauna Międzyodrza w latach 1994–2006. *Not. Orn.* 48: 38–54.
- Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Sołowiej M., Staszewski A. 2008. Występowanie błotniaka zbożowego *Circus cyaneus* na Pomorzu Zachodnim w latach 1990–2007. *Not. Orn.* 49: 226–234.

- Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Żmihorski M. 2009. Awifauna łągowa Doliny Dolnej Odry. Not. Orn. 50: 268–282.
- Ławicki Ł., Niedźwiecki S., Sawicki W., Świętochowski P., Goławski A., Kasprzykowski Z., Urban M., Wylegała P., Czechowski P., Prange M., Janiszewski T., Menderski S., Lenkiewicz W., Jantarski M. 2011. Liczne gniazdowanie rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucopterus* w Polsce w roku 2010. Ornis Pol. 52: 85–96.
- Ławicki Ł., Wylegała P., Batycki A., Kajzer Z., Guentzel S., Jasiński M., Kruszyk R., Rubacha S., Żmihorski M. 2011. Long-term decline of the grassland waders in Western Poland. Vogelwelt 132: 101–108.
- Ławicki Ł., Lontkowski J., Wylegała P., Zieliński P. 2013. Wymieranie populacji łągowej błotniaka zbożowego *Circus cyaneus* w Polsce. Ornis Pol. 54: 1–11.
- Mädlow W., Ryslavy T. 2009. Das Vorkommen der Nilgans *Alopochen aegyptiaca* in Brandenburg und Berlin bis 2008. Ornithol. Mitt. 61: 167–174.
- Maniakowski M. 2003. Sprawozdanie z ogólnopolskiej akcji liczenia wodniczki. Maszynopis. OTOP, Gdańsk.
- Manikowski S. 1966. Ptaki chronione w projektowanym Słowińskim Parku Narodowym. Chrońmy Przyr. Ojcz. 22, 2/3: 53–65.
- Manikowski S. 1969. Ptaki obserwowane w Słowińskim Parku Narodowym. Ochr. Przyr. 34: 161–184.
- Marchowski D., Ławicki Ł., Guentzel S. 2012. Ptaki łągowe Bagien Rozwarowskich. Ptaki Pomorza 3: 49–59.
- Mattes H., Sackl P. 1997. *Nucifraga caryocatactes* Nutcracker. W: Hagemeyer E.J.M., Blair M.J. (eds.) The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London: 678–679.
- Meissner W., Skakuj M. 1994. Występowanie rybitwy popielatej (*Sterna paradisaea*) w Polsce. Not. Orn. 35: 283–296.
- Meissner W., Skakuj M. 1997. Pierwsze łągi pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* w Polsce oraz zmiany zasięgu łągowego tego gatunku w Europie. Not. Orn. 38: 51–60.
- Meissner W., Bzoma S. 2009. Pierwsze łągi bernikli kanadyjskiej *Branta canadensis* w Polsce oraz problemy związane ze wzrostem jej liczebności na świecie. Ornis Pol. 50: 21–28.
- Mikusek R. 2005. (red.) Metody Badań i Ochrony Sów. FWIE. Kraków.
- Mikusek R. 2009. Puchacz *Bubo bubo*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.) Monitoring ptaków łągowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa: 444–450.
- Mikusek R., Mielczarek P., Sikora A. 2007. Czeczotka *Carduelis flammea*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków łągowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 500–501.
- Mizera T. 2009. Sytuacja rybołowa *Pandion haliaetus* w Polsce na początku XXI wieku. Studia i Mat. CEPL 3 (22): 45–55.
- Mokwa T., Goc M., Stępniewski P. 2010. Zalew Wiślany. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Mrugasiewicz A., Południewski M. 2010. Lasy Puszczy nad Drawą. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Mrugasiewicz A., Południewski M., Dylawski M. 2006. Zmiany liczebności rybołowa *Pandion haliaetus* w Polsce w latach 1993–2004. Studia i Mat. CEPL 2 (12): 65–79.
- Neubauer G. 2007. Jer *Fringilla montifringilla*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków łągowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 526.

- Neubauer G., Sikora A. 2012. Zespół ptaków lęgowych rezerwatu przyrody Jar Rzeki Raduni. Ptaki Pomorza 3: 73–86.
- Neubauer G., Sikora A., Stawarczyk T. 2009. Występowanie, elementy ekologii i metody wykrywania zaroślowki *Acrocephalus dumetorum* w Polsce. Not. Orn. 50: 251–267.
- Neubauer G., Zagalska-Neubauer M., Chylarecki P. 2007. Mewa białogłowa *Larus cachinnans*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 236–237.
- Neubauer G., Zagalska-Neubauer M., Gwiazda R., Faber M., Bukaciński D., Betleja J., Chylarecki P. 2006. Breeding large gulls in Poland: distribution, numbers, trends and hybridisation. Vogelwelt 127: 11–22.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Cenian Z., Chylarecki P., Archita B., Betleja J., Rohde Z., Wieloch M., Woźniak B., Zieliński P., Zielińska M. 2011. Monitoring populacji ptaków w latach 2008–2009. Biuletyn Monitoringu Przyrody 8/1: 1–40.
- Newton I. 2008. The migration ecology of birds. Academic Press, London.
- Nitecki C. 1984. Pierwsze stwierdzenie gniazdowania mewy czarnogłowej (*Larus melanocephalus*) w Polsce. Not. Orn. 25: 57–58.
- Nitecki C. 2010. Jezioro Drużno. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Nitecki C. 2012. Gniazdowanie podgorzałki *Aythya nyroca* na jeziorze Drużno. Ptaki Pomorza 3: 105–108.
- Noskiewicz J., Starobrzańska J., Wysocki R. 1988. Ptaki jeziora Świdwie i okolicy. Ochrona Przyrody 46: 217–258.
- Oleksiak A. 1993. Gniazdowanie sieweczki obrożnej (*Charadrius hiaticula*) i rybitwy białoczelnej (*Sterna albifrons*) nad Odrą pod Szczecinem. Przegl. Przyr. 4: 70–71.
- Osiejuk T.S., Cenian Z., Czeraszewicz R., Kalisiński M., Włodarczyk A. 1993. Awifauna wysp w delcie Świny w sezonie 1990/91. Przegl. Przyr. 4, 1: 17–38.
- Ożarowski D. 2000. Rozmieszczenie i liczebność lęgowych siewkowców *Charadrii* nad Zatoką Gdańską w latach 1991–1992. Not. Orn. 41: 172–176.
- Pajkert Z., Pajkert W., Górski W. 1992. Mewa żółtonoga (*Larus fuscus*) nowym gatunkiem lęgowym w awifaunie Polski. Not. Orn. 33: 165–166.
- Pągowski Z. 1979. Gnieźdzenie się rybitw czubatych (*Sterna sandvicensis*) w rejonie ujścia Wisły. Not. Orn. 20: 50–51.
- Pielowski Z., Bonczar Z. 2001. Sokół wędrowny (*Falco peregrinus*). W: Głowaciński Z. (red.) Polska czerwona księga zwierząt, s. 164–167. PWRiL, Warszawa.
- Półtorak W., Sikora A. 2007. Bemikla kanadyjska *Branta canadensis*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 528.
- Robien P. 1928. Die Vogelwelt Pommerns. Abh. Ber. Naturf. Ges. Stettin 9: 1–94.
- Robien P. 1935. Die Vogelwelt Pommerns. 2 Nachtrag 1931–1934. Mitt. über d. Vogelwelt 34, 4/5: 49–75.
- Rohde Z., Neubauer G., Chylarecki P., Gromadzki M., Sikora A. 2007. Materiał i metody. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 13–19.
- Rolando A., Carisio L. 2003. Non-territorial system in corvids: the case for the Nutcracker (*Nucifraga caryocatactes*) in the Alps. J. Ornithol. 144: 69–80.
- Ruprecht A.L., Szwagrzak A. 1988. Atlas rozmieszczenia sów *Strigiformes* w Polsce. PWN, Warszawa–Kraków.

- Ruthke P. 1951. Die Brutvögel des Mönnegebietes im pommerschen Oderdelta. Orn. Abh. 11: 1–40.
- Rydzkowski P., Guentzel S., Ławicki Ł. 2010. Bory Tucholskie. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) *Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce*. OTOP, Marki.
- Ryslavy T., Haupt H., Beschow T. 2011. Die Brutvögel in Brandenburg und Berlin – Ergebnisse der ADEBAR-Kartierung 2005–2009. Otis 19: 1–448.
- Sępioł B., Dudzik K., Mandziak M. 2012. Populacja lęgowa żółty *Merops apiaster* na Wyżynie Sandomierskiej w latach 2001–2012. Naturalia 1: 71–86.
- Sikora A. 1992. Lęgi żółty (*Merops apiaster*) na północy Polski. Not. Orn. 33: 323–324.
- Sikora A. 1993. Występowanie skandynawskiego podgatunku pluszcza (*Cinclus cinclus cinclus*) w Polsce. Not. Orn. 34: 213–230.
- Sikora A. 1994a. Łabędź krzykliwy (*Cygnus cygnus*) – nowym gatunkiem lęgowym na Pomorzu. Not. Orn. 35: 179–180.
- Sikora A. 1994b. Dalekodystansowy przelot środkowoeuropejskiego podgatunku pluszcza (*Cinclus c. aquaticus*) i jego lęg mieszany z podgatunkiem skandynawskim (*C. c. cinclus*) na północy Polski. Not. Orn. 35: 182–185.
- Sikora A. 1996a. Ekologia rozrodu szlachara *Mergus serrator* na Pojezierzu Kaszubskim. Not. Orn. 37: 5–24.
- Sikora A., Cenian Z. 1996b. Nalot włośchatki (*Aegolius funereus*) w wybranych rejonach Polski północnej w 1996 roku. Not. Orn. 37: 333–337.
- Sikora A. 1997. Walory ornitologiczne Jeziora Wdzydze ze szczególnym uwzględnieniem szlachara *Mergus serrator*. Zagrożenia i propozycje ochrony. Przegl. Przyr. 8, 3: 97–103.
- Sikora A. 2001. Gniazdowanie czeczotki *Carduelis flammea* na polskim Pobrzeżu Bałtyku. Not. Orn. 42: 73–88.
- Sikora A. 2006. Rozmieszczenie i liczebność dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* na Wysoczyźnie Elbląskiej i jego ekspansja na Warmii i Mazurach. Not. Orn. 47: 32–42.
- Sikora A. 2007a. Ohar *Tadorna tadorna*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 56–57.
- Sikora A. 2007b. Gniazdowanie cennych gatunków ptaków na Wysoczyźnie Elbląskiej. Not. Orn. 48: 246–258.
- Sikora A. 2012. Opuszczenie lęgów pomorskich przez szlachara *Mergus serrator*. Ptaki Pomorza 3: 31–40.
- Sikora A., Chylarecki P. 2007. Wójcik *Phylloscopus trochiloides*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 410–411.
- Sikora A., Neubauer G. 2008. Scandinavian and central European subspecies of White-throated Dipper *Cinclus cinclus* interbreed in an isolated population in northern Poland. Ornis Fenn. 85: 73–81.
- Sikora A., Cenian Z., Mokwa T., Półtorak W. 1992. Kolejny lęg mewy żółtonogiej (*Larus fuscus*) w Polsce. Not. Orn. 33: 167–168.
- Sikora A., Meissner W., Skakuj M. 1994. Rzadkie gatunki ptaków obserwowane nad Zatoką Gdańską w latach 1983–1989. Not. Orn. 35: 207–243.
- Sikora A., Gromadzki M., Półtorak W. 2004. Awifauna Bielawskich Błot. Not. Orn. 45: 1–11.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007. *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Sikora A., Kotlarz B., Bela G., Jędro G. 2011. Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* na Pomorzu i metody jej wykrywania. Ptaki Pomorza 2: 17–34.

- Sikora A., Sołowiej M., Kajzer Z., Ławicki Ł., Ściborski M., Kośmicki A. 2011. Nowe stanowiska lęgowe pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* na Pomorzu. *Ptaki Pomorza* 2: 127–133.
- Skórka P., Martyka R., Wójcik J. D., Babiarsz T., Skórka J. 2006. Habitat and nest site selection in the Common Gull *Larus canus* in southern Poland: significance of man-made habitats for conservation of an endangered species. *Acta Ornithol.* 41: 137–144.
- Sołowiej M. 2011. Zanikanie populacji lęgowej dzierłatki *Galerida cristata* w Szczecinie w latach 1999–2009. *Ptaki Pomorza* 2: 67–74.
- Sowa M. 2010. Trzecie stwierdzenie lęgu rybitwy białowąsej *Chlidonias hybrida* na Pomorzu Zachodnim. *Ptaki Pomorza* 1: 85–86.
- Stańczak P. 2012. Pierwszy lęg pluszcza *Cinclus cinclus* na Pomorzu Zachodnim. *Ptaki Pomorza* 3: 109–111.
- Stasieczek W. 1996. Próba osiedlenia się żołą (Merops apiaster) pod Człuchowem. *Orlik* 17: 4–5.
- Staszewski A. 2010. Ptaki lęgowe miasta Goleniowa. *Ptaki Pomorza* 1: 57–61.
- Staszewski A., Kaliciuk J. 1995. Awifauna Zalewu Kamieńskiego i okolic w latach 1979–1982. *Not. Orn.* 36: 75–97.
- Staszewski A., Czeraszewicz R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. *Not. Orn.* 41: 115–138.
- Staszewski A., Giergielewicz J., Niedźwiedzki S. 1995. Pierwsze stwierdzenie gniazdowania szcudłaka (*Himantopus himantopus*) w Polsce. *Not. Orn.* 36: 367–368.
- Stawarczyk T. 1995. Strategia rozrodu kaczek w warunkach wysokiego zagęszczenia na stawach milickich. *Acta Univ. Wratisl.* 1790, *Prace zool.* 31: 1–110.
- Stój M., Waclawek K. 2007. Orzeł przedni *Aquila chrysaetos*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 156–157.
- Ściborska M. 2004. Breeding biology of the citrine wagtail (*Motacilla citreola*) in the Gdańsk region (N Poland). *J. Ornithol.* 145: 41–47.
- Ściborski M. 2005. Awifauna rezerwatu Beka – efekty ochrony czynnej. W: Błaszowska B. (red.) *Odtwarzanie siedlisk lęgowych biegusa zmiennego w rezerwacie przyrody Beka*. *Ptasie Ostoje* 9: 41–48.
- Tischler F. 1941. *Die Vögel Ostpreußens und seiner Nachbargebiete*. Ost-Europa-Verlag, Königsberg und Berlin.
- Tomiałojć L. 1972. *Ptaki Polski. Wykaz gatunków i rozmieszczenie*. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. *Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany*. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Tracz M., Tracz M., Kaliciuk J. (red.) 2009. *Materiały do planu ochrony Ostoi Ińskiej PLB320008*. Maszynopis. Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze, Szczecin.
- Tumiel T., Grygoruk G. 2011. Pierwsze stwierdzenie lęgu zaroślówki *Acrocephalus dumetorum* w Polsce. *Ornis Pol.* 52: 288–291.
- Uhlig R., Mund J., Kaliciuk J. 1998. Liczebność rybitwy białoczelnej *Sterna albifrons* nad Dolną Odrą między Zalewem Szczecińskim a ujściem Warty. *Przeł. Przyr.* 9, 3: 85–93.
- Wasiak P., Ławicki Ł. 2011. Stanowisko lęgowe żołą *Merops apiaster* na Pojezierzu Wałeckim. *Ptaki Pomorza* 2: 136–138.
- Wieland P. 2012. Sokół wędrowny. Monografia przyrodnicza. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- Wieloch M. 1985. Ponowne gnieźdzenie się rybitwy popielatej (*Sterna paradisaea*) w ujściu Wisły Przekopu. *Not. Orn.* 26: 230–232.

- Wieloch M., Stawarczyk T. 2007. Podgorzałka *Aythya nyroca*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 76–77.
- Wiese 1867. Ornithologische Miscellen. J. Ornithol. 15, 2: 82–85.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Witkowski J., Orłowska B. 2012. Zmiany ilościowe w awifaunie lęgowej stawów milickich w okresie 1995–2010. Ornis Pol. 53: 1–22.
- Włodarczak A. 1999. Rozmieszczenie i liczebność polskiej populacji biegusa zmiennego *Calidris alpina schinzii*. Not. Orn. 40: 45–49.
- Wolter H. 1942. Neues Standvorkommen des Tannenhähers. Deut. Vogelwelt 67: 114–115.
- Wójciak J., Biadań W., Buczek T., Piotrowska M. 2005. Atlas ptaków lęgowych Lubelszczyzny. Lubelskie Towarzystwo Ornitolologiczne, Lublin.
- Wójciak J., Mikusek R., Profus P. 2007. Puchacz *Bubo bubo*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań, s. 266–267.
- Wójciak J., Biadań W., Buczek T., Piotrowska M. 2005. Atlas ptaków lęgowych Lubelszczyzny. Lubelskie Towarzystwo Ornitolologiczne, Lublin.
- Wójcik C., Meissner W., Ściborski M., Włodarczak A. 2002. Awifauna lęgowa rezerwatu „Beka” w latach 1997–2000. Przegl. Przyr. 13, 1–2: 149–162.
- Wójcik C., Rydzkowski P., Ściborski M. 1999. The spring migration of waders (*Charadrii*) in the Lower Vistula valley. Ring 21: 79–90.
- Wylegała P., Krąkowski B., Sieracki P., Kasprzak A., Rosin Z. 2009. Liczebność, zagęszczenie oraz siedliska lęgowe dzierlatki *Galerida cristata* w krajobrazie rolniczym Wielkopolski. Not. Orn. 50: 312–318.
- Wylegała P., Winiecki A., Mielczarek S., Antczak M., Chylarecki P. 2012. Spadek liczebności rycyka *Limosa limosa* w Wielkopolsce w latach 1980–2011. Ptaki Wielkopolski 1: 119–126.
- Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A., Kasprzak A., Kujawa D., Trawiński W. 2012. Ptaki lęgowe w obszarze Specjalnej Ochrony Natura 2000 Puszcza Barlinecka. Ptaki Pomorza 3: 61–71.
- Wysocki D. 1996. Ptaki wodno-błotne zbiorników wód pościekowych Zakładów Chemicznych „Police”. Not. Orn. 37: 55–70.
- Wysocki D., Marchowski D. 2003. Zmiany awifauny zbiorników wód pościekowych Zakładów Chemicznych „Police” w latach 1990–2000. Not. Orn. 43: 275–279.
- Wysocki D., Kalisiński M., Czeraszewicz R., Kalisińska E. 1998. Łąki w Dolinie Rzeki Płoni. W: Krogulec J. (red.) Ptaki łąk i mokradeł Polski. ss. 36–40. Fundacja IUCN Poland.
- Valkama J., Vepsäläinen V., Lehtikoinen A. 2011. The Third Finnish Breeding Bird Atlas. Finnish Museum of Natural History and Ministry of Environment. <<http://atlas3.lintuatlas.fi/english>> [07.01.2013].
- Zadrag M. 2012. Inwentaryzacja wodniczki w Polsce w 2012 r. Maszynopis. OTOP, Marki.
- Zajac R. 1975. O niektórych rzadszych gatunkach awifauny ujścia Wisły pod Gdańskiem. Cz. II. Acta Orn. 15: 81–112.
- Zieliński P. 2007a. Błotniak łąkowy *Circus pygargus*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 144–145.
- Zieliński P. 2007b. Drożdżik *Turdus iliacus*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 378–379.

- Zieliński P., Zielińska M. 2011. Gniazdowanie mewy czarnogłowej *Larus melanocephalus* na Pomorzu. Ptaki Pomorza 2: 35–44.
- Zielińska M., Zieliński P., Kołodziejczyk P., Szewczyk P., Betleja J. 2007. Expansion of Mediterranean Gull *Larus melanocephalus* in Poland. J. Ornithol. 148: 543–548.
- Żurawlew P. 2012. Ptaki Wielkopolski – aktualna lista gatunków, ich status i zmiany. Ptaki Wielkopolski 1: 3–17.
- Żurawlew P., Czechowski P., Ławicki Ł. 2010. Występowanie czamowrona *Corvus corone* w Polsce. Ornis Pol. 51: 262–274.

Arkadiusz Sikora

Stacja Ornitologiczna Muzeum i Instytut Zoologii PAN
Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk
sikor@miiiz.waw.pl

Łukasz Ławicki, Zbigniew Kajzer

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze
Wąska 13, 71-412 Szczecin
izuza@interia.pl; atricilla@interia.pl

Jacek Antczak

Pracownia Badań i Analiz Przyrodniczych „Tringa”
Stara Dąbrowa 1, 76-231 Damnica
jacekantczak@onet.eu

Bogusław Kotlarz

Charbrowo 66, 84-352 Wicko
bogdankoo@o2.pl